

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Adam Pálka

Kompaktáta v utrakvisticko-katolické polemice let

1437–1500

**The Compacts in the Utraquist-catholic Polemic between
the Years 1437–1500**

Praha

2012

Vedoucí práce:

PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D.

Na tomto místě bych rád poděkoval PhDr. Blance Zilyské, Ph.D., za cenné rady, jazykovou korekturu a vedení celé práce. Dále bych chtěl poděkovat Mgr. Kláře Žytkové a Evě Pálkové za pomoc s překladem latinských frází.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci *Kompaktáta v utrakvisticko-katolické polemice let 1437–1500* vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Šumperku dne 18. května 2012

Anotace:

Práce se zabývá utrakvistickými a katolickými spisy polemického charakteru, v nichž autoři argumentovali basilejskými kompaktáty. Sledované polemiky vznikly na území Českého království a Moravského markrabství mezi léty 1437–1500. Pozornost je věnována podrobnému rozboru pasáží, které o kompaktátech pojednávají, a na základě zjištěných poznatků je u každého pisatele zhodnocen jeho celkový pohled na basilejské úmluvy. Práce se pokouší odpovědět na otázku, kterých aspektů vztahujících se ke kompaktátním dohodám si autoři nejčastěji všímali a jaké podobnosti či rozdíly můžeme mezi argumentacemi jednotlivých osobností najít.

Klíčová slova:

kompaktáta, polemika, 1437–1500, utrakvisté, katolíci

Abstract:

The thesis deals with utraquist and catholic writings of polemical character, in which the authors reasoned by the Compacts of Basel. The researched polemics originated in the territory of the Kingdom of Bohemia and the March of Moravia between 1437–1500. Attention is given to a detailed analysis of the passages which discuss the Compacts and a general view on the Basel agreements is evaluated at each writer on the basis of discovered information. The thesis attempts to answer the question, to which aspects regarding the Compacts the authors paid attention most often and which similarities or differences can be found between the argumentations of individual persons.

Key words:

the Compacts, polemic, 1437–1500, utraquists, catholics

Obsah

Úvod	8
Prameny a literatura	10
1. Kompaktáta	12
1.1 Geneze náboženských úmluv mezi husity a basilejským koncilem	12
1.2 Obsah basilejských a císařských kompaktát	13
1.3 Historie kompaktát (1437–1609)	17
1.4 Kompaktátní úmluvy v díle vybraných českých husitologů	21
2. Kompaktáta v polemice představitelů konzervativní strany (1437–1448)	25
2.1 Basilejská kompaktáta ve spisech Jana Příbrama	25
2.2 Obhajoba úmluv s basilejským koncilem v díle Prokopa z Plzně	27
3. Kompaktáta v polemických spisech od zániku konzervativní strany do jejich zrušení Piem II. (1448–1462)	31
3.1 Spis Jana Papouška ze Soběslavě proti kompaktátním smlouvám	31
3.2 Martin Lupáč a obrana kompaktát proti Mikuláši Kusánskému	33
3.3 Smlouvy s basilejským koncilem v traktátu Vaňka Valečovského z Kněžmosta	35
3.4 Obhajoba kompaktát Václavem Korandou v Římě	39
4. Kompaktáta v utrakvisticko-katolické polemice od jejich odsouzení do smrti Jiřího z Poděbrad (1462–1471)	42
4.1 Kompaktátní smlouvy v díle Hilaria Litoměřického	42
4.2 Lupáčův traktát <i>Super responsis Pii pape</i>	46
4.3 Jiné Lupáčovy spisy věnované kompaktátům	50
4.4 Polemika související s pražskou disputací r. 1465	54
4.5 Kompaktáta v Dialogu Jana z Rabštejna	56
5. Kompaktáta v polemických spisech doby jagellonské (1471–1500)	59
5.1 Basilejské smlouvy v listu Jana Zajíce z Házmburka	59
5.2 Korandova obrana kompaktát v jagellonském období	61

Závěr	65
Seznam použité literatury a pramenů	71
Obrazové přílohy	I

Seznam zkratek

AČ – Archiv český

ARBI – Acta reformationem bohemicam illustrantia

AUC–HUCP – Acta Universitatis Carolinae – Historia Universitatis Catolinae Pragensis

BRRP – The Bohemian Reformation and Religious Practice

CV – Communio viatorum

ČČH – Český časopis historický

ČSČH – Československý časopis historický

FHB – Folia historica Bohemica

KNMP – Knihovna Národního muzea v Praze

LF – Listy filologické

MC – Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti

MZKB – Moravská zemská knihovna v Brně

NKČR – Národní knihovna České republiky

ORST – Oddělení rukopisů a starých tisků

OSN – Ottův slovník naučný

RS – Reformační sborník

SF – Sborník filologický

SMB – Studia mediaevalia Bohemica

VKČSN – Věstník Královské české společnosti nauk

Úvod

V bakalářské práci *Kompaktáta v utrakvisticko-katolické polemice let 1437–1500* se zabývám polemickými spisy české či moravské provenience, které vznikly ve sledovaném období a v nichž jejich autoři argumentovali úmluvami nazývanými kompaktáta. Primárně se přitom zaměřuji na dohody, jež mezi sebou uzavřeli basilejský koncil a zástupci Čech a Moravy, čili kompaktáta basilejská. Tzv. císařská kompaktáta, výsady udělené husitům ze strany Zikmunda Lucemburského, zohledňuji jen v případech, kdy jsou tato privilegia kompaktáty výslovně nazývána. Věnuji se pouze dílům, která sepsali lidé konfesně se řadící ke katolictví nebo oficiálnímu utrakvistu a jejichž polemický tón směřuje vůči jedné z těchto konfesí. Většinou se jedná o případy, kdy se kališník vymezuje vůči vyznavači či vyznavačům katolicismu a naopak; v několika málo případech však polemika směřuje i do „vlastních řad“. Nezabývám se spisy z pera členů tábořské církve či jednoty bratrské, případně katolickými a utrakvistickými polemikami, které směřují vůči představitelům těchto církví. Jelikož hlavním cílem předkládané práce je pojednat o problematice kompaktát, nerozebírám podrobněji pasáže, které sice s katolicko-husitskými úmluvami mají jistou souvislost, ale přímo se jich netýkají. Mám tím na mysli zejména teologická pojednání, v nichž autoři obhajují nebo naopak odsuzují svátostné přijímání pod obojí způsobou.

Úvodní kapitola pojednává o kompaktátech v obecné rovině. Nejprve popisují rozhovory mezi husitskými zástupci a basilejskými legáty, které probíhaly od roku 1433, a snažím se postihnout, jakou roli tato vzájemná jednání hrála v procesu geneze kompaktát. Zaměřuji se také na slavnostní vyhlášení dohod mezi kališníky a katolickou církví, jež proběhlo roku 1436 v Jihlavě. Nemalou pozornost věnuji obsahu basilejských úmluv a k nim přidružených dokumentů, neboť nejrůznější kompaktátní pasáže se ve sledovaných polemikách poměrně často vyskytují. V této souvislosti se pokouším nastínit i problematiku císařských kompaktát, konkrétně jejich stručnou historii a nejdůležitější ustanovení. V další části pojednávám o dějinách basilejských kompaktát do roku 1609 – zabývám se jejich významem pro politický či náboženský život českých zemí v pozdním středověku a raném novověku, přičemž podrobněji se zaměřuji na situaci, jež nastala po roce 1462 v souvislosti s odsouzením basilejských dohod ze strany papeže. V neposlední řadě se snažím ukázat, jak v moderní epoše hodnotili kompaktáta čeští historikové, zabývající se ve svém odborném výzkumu husitským obdobím.

Samotné pojednání o polemikách s kompaktní tematikou je rozděleno chronologicky do čtyř částí, přičemž za mezníky jsem zvolil důležité události, které se více či méně vztahují k úmluvám s basilejským koncilem: 1. rok 1448, kdy byla zlomena moc konzervativní utrakvistické strany, která se jako jediná husitská frakce přihlásila ke kompakťům ještě před jejich konečným dojednáním; 2. zrušení basilejských úmluv papežem Piem II. roku 1462; 3. rok 1471, kdy umírá Jiří z Poděbrad, čímž končí éra panování člověka, pro něhož byla kompakťata základem jeho politiky. Vzhledem ke zmíněnému členění není výjimkou, pokud se spisy jednoho autora objeví ve více než jedné kapitole.

Ke každé osobnosti nejprve poskytnu její stručný životopis, přičemž značný důraz kladu na konfesní příslušnost a roli daného člověka v politických, náboženských či kulturních dějinách. Posléze přistupuji k rozboru polemik, v nichž se daný autor vyjádřil k problematice kompakťat. Každé dílo se snažím stručně uvést (doba a důvod vzniku, adresát, název, o čem obecně pojednává...) a následně podrobně popisuji pasáže, které se nějakým způsobem vztahují právě k basilejským úmluvám. Kromě přímých zmínek, kdy autoři jasně hovoří o kompakťatech, úmluvách či smlouvách s konciliem, se zaměřuji i na věty, které na basilejské dohody se značnou pravděpodobností odkazují, třebaže je výslovně nejmenují. Každé pojednání o polemikách zakončuji shrnutím, v němž se pokouším postihnout, jak autor kompakťata obecně vnímal, kterých aspektů vztahujících se k těmto dohodám si všímal, popřípadě jak jeho nazírání na kompaktní úmluvy souviselo s jeho náboženskými nebo politickými názory.

Chtěl bych podotknout, že existuje řada možností, jak sledované téma v budoucnu prohloubit. Spisy s tematikou kompakťat samozřejmě nevznikaly pouze mezi léty 1437–1500, můžeme tedy uvažovat o průzkumu polemik sepsaných v šestnáctém století, případně i později.¹ Basilejské dohody se stejně tak mohou vyskytovat i v dílech pocházejících z doby, která předchází konečnému stvrzení kompakťat v Jihlavě. V neposlední řadě je velmi pravděpodobné, že předkládaná práce nepojednává o *všech* polemikách katolicko-utrakvistické provenience od roku 1437 do konce patnáctého století, které obsahují zmínky o kompaktních smlouvách, neboť k něčemu takovému by byl zapotřebí mnohem rozsáhlejší průzkum. Další možný podnět spatřuji v zaměření se na „jiné“ autory, čímž mám na mysli buď představitele jiných konfesí než katolictví a utrakvismu (ve středověku táborité, v novověku například luteráni), nebo osobnosti ze zahraničí.

¹ Jako možné „adepty“ uvádím *Praga mystica*, traktát Jana Bechyňky z doby kolem r. 1502 (viz REJCHRTOVÁ, Noemi: *Jan Bechyňka, Praga mystica*, ARBI III, Praha 1984, s. 35–49) a spis Václava Korandy mladšího *Contra adversarios compactata non servantes* (viz *Manuálík M. Václava Korandy*, ed. J. Truhlář, Praha 1888, s. 155–157).

Prameny a literatura

Při rozhodování, které literární polemiky z let 1437–1500 prozkoumat, mi hojně posloužila odborná literatura, přičemž bych v této souvislosti nejvíce vyzdvihl práce Rudolfa Urbánka,² Jaroslava Prokeše,³ Josefa Macka,⁴ dále studie Amádea Molnára⁵ a Františka Michálka Bartoše.⁶ Prokešova monografie a Molnárovy a Bartošovy stati zároveň obsahují úplné nebo částečné edice některých polemik. Využil jsem taktéž *Výbor z literatury doby husitské* od kolektivu autorů⁷ a přehledné dějiny literatury od Jaroslava Vlčka.⁸ V případě samotných polemických spisů jsem ve velké většině vycházel z tištěných edic a k rukopisům či starým tiskům jsem se uchýlil pouze v případech, že edice daného díla byla publikována v nedostačujícím rozsahu⁹ nebo nebyla vydána vůbec.¹⁰ Informace o jednotlivých autorech jsem čerpal pokud možno z odborných monografií a studií, které o dané osobnosti podrobněji pojednávají.¹¹

Odbornou literaturu jsem ve značné míře využil v případě problematiky samotných kompaktát. Informace o jejich genezi jsem čerpal zejména z díla Františka Šmahela¹² a Petra Čorneje.¹³ Jedna ze Šmahelových studií¹⁴ mi dále posloužila i při zpracování historie kompaktát v letech 1437–1609, stejně jako odborné dílo Rudolfa Urbánka¹⁵ či Josefa Macka.¹⁶ V případě odsouzení kompaktátních úmluv hlavou katolické církve jsem čerpal

² URBÁNEK, Rudolf: *České dějiny*, III/3, 4, Praha 1930, 1962.

³ PROKEŠ, Jaroslav: *M. Prokop z Plzně: příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Praha 1927.

⁴ MACEK, Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, *Osudy basilejských kompaktát v jagellonské době*, in: Jihlava a Basilejská kompaktáta, Jihlava 1992, s. 193–202.

⁵ MOLNÁR, Amedeo.: *Modus disputandi pro fide*, FHB 4, 1982, s. 161–177.

⁶ BARTOŠ, František Michálek: *Cusanus and the Hussite bishop M. Lupáč*, CV 5, 1962, s. 35–46, *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, RS 7, Praha 1939, s. 115–140.

⁷ *Výbor z české literatury doby husitské II*, ed. B. Havránek, J. Hrabák, J. Daňhelka a kol., Praha 1964.

⁸ VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury I*, Praha 1960.

⁹ Jedná se o traktát Jana Papouška ze Soběslavi, jehož část sice vydal HÖFLER, Konstantin: *Die Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung III*, Vídeň 1866, s. 158–162, tato pasáž se však kompaktát ve větší míře netýká.

¹⁰ Dosud publikován nebyl *Traktát o velebné a božské svátosti oltářní, která má přijímána býti od věrných křesťanů* od Václava Korandy.

¹¹ Zde bych uvedl například: PROKEŠ, Jaroslav: *M. Prokop z Plzně*; BOUBÍN, Jaroslav (ed.): *Život kněží tábořských*, Příbram 2000; SPUNAR, Pavel.: *Literární pozůstalost M. Jana Papouška ze Soběslavi*, LF CXXV, 2002, č. 3–4, s. 253–257; ČELAKOVSKÝ, Jaroslav: *Traktát podkomořího Vaňka Valečovského proti panování kněžstva*, VKČSN 1881, č. 36, s. 325–45; BARTOŠ, František Michálek: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*; REJCHRTOVÁ, Noemi: *Administrátor Václav Koranda O lichvě*, Příspěvky k dějinám utrakvismu, ARBI I, Praha 1978, s. 129–152; KALINA, Tomáš: *Hilarius Litoměřický*, ČCH 5, 1899, č. 5, s. 311–321; RYBA, Bohumil (ed.): *Jana z Rabštejna Dialogus*, Praha 1946.

¹² ŠMAHEL, František: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, SMB 1, 2009, s. 187–229.

¹³ ČORNEJ, Petr: *Velké dějiny země Koruny české, V (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000.

¹⁴ ŠMAHEL, František: *Epilog jedné kauzy. Osudy listin basilejských kompaktát*, in: *Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy*, Praha a Litomyšl, 2001, s. 121–139.

¹⁵ URBÁNEK, Rudolf: *Věk poděbradský IV*.

¹⁶ MACEK, Josef: *Osudy basilejských kompaktát v jagellonské době*.

i z relace, kterou v patnáctém století sepsal Václav Koranda.¹⁷ Obsah basilejských kompaktát jsem primárně zpracovával z jejich edice, kterou roku 1844 vydal František Palacký.¹⁸

Česká historiografie se basilejskými kompaktáty poměrně hojně zabývala. Badatelé se zaměřili zejména na otázku jejich vzniku, konečného stvrzení či následného uplatňování v náboženském a politickém životě českých zemích a stranou jejich zájmu nezůstal ani samotný obsah kompaktátních dohod. Pozornost byla věnována také roli kompaktát v zahraniční politice Českého království, zejména neúspěšné snaze utrakvistů dosáhnout na papežské stolici potvrzení basilejských úmluv. Co se týče polemické literatury pojednávající o kompaktátech, názory jednotlivých autorů již byly v odborné literatuře ve větší či menší míře reflektovány, nikoliv však v podobě uceleného pojednání. Hlavním cílem předkládané práce tudíž bylo podat komplexní přehled o tomto jevu v letech 1437–1500 a vyhodnotit, jakými různými způsoby byla kompaktáta autory sledovaných polemik nazírána a prezentována.

¹⁷ AČ VIII, ed. J. Kalousek, Praha 1888, s. 322–354.

¹⁸ AČ III, ed. F. Palacký, Praha 1844, s. 398–412, 421–426.

1. Kompaktáta

1.1 Geneze náboženských úmluv mezi husity a basilejským koncilem

Třebaže dohody mezi „*legáty svatého obecného basilejského koncilium a obecným sněmem Království českého a Markrabství moravského*“, ¹⁹ které vešly ve všeobecnou známost jako kompaktáta, byly slavnostně vyhlášeny 5. července 1436 v Jihlavě, jejich podoba se začala utvářet již o tři roky dříve. Veřejné slyšení husitů na koncilu v Basileji od ledna do dubna 1433, pražská jednání v letních měsících a opětovné setkání obou stran na basilejské půdě, trvající od srpna do září, sice skončily bez písemných dohod, změna však nastala na podzim, kdy se rozhovory přesunuly zpět do metropole Českého království. ²⁰ V průběhu listopadu a prosince byly právě zde sepsány úmluvy, které sestávaly ze tří souborů, neboli cedulí – cedula A byla řadou kompromisních ustanovení z pera zástupců basilejského koncilu, cedula B vznikla v souvislosti s předložením čtyř pozměňujících návrhů českou stranou a následnými odpověďmi legátů na toto husitské sepsání a cedula C obsahovala vyjádření koncilních představitelů k různým nejasnostem a sporným bodům, s nimiž se na zástupce katolické církve obrátili husitští mistři a kněží. ²¹ Tyto pražské dohody doznaly své finální podoby o třech cedulích nejspíše dne 11. 12. 1433 a od té doby prakticky nezměnily svou podobu. ²² Český sněm ovšem „pražská kompaktáta“ nepotvrdil, a proto koncilní legáti odjeli v lednu 1434 z metropole českého království s nepořízenou. ²³

Další etapa jednání o kompaktáta následovala v srpnu 1434, kdy české království vyslalo do Řezna poselstvo, které mělo jednat s římským císařem Zikmundem. Ve stejnou dobu německé město navštívili také legáti basilejského koncilu v čele s kardinálem Juanem Palomarem, který začal vyjednávat s husity a snažil se je přimět k přijetí dohod sepsaných roku 1433 v Praze, třebaže měl od koncilu pravomoc vést rozhovory pouze se Zikmundem. ²⁴ Palomar však ve své snaze neuspěl. Další vyjednávání mezi katolickou církví a husity přišla na řadu v červenci roku 1435 v Brně. Poselstvo basilejského koncilu přijelo do Brna s instrukcí, že se na textu pražských úmluv nemá nic měnit, a tento úkol se legátům i přes opačnou snahu předního husitského kněze Jana Rokycany podařilo splnit. ²⁵ Na těchto

¹⁹ ČORNEJ, Petr: *Velké dějiny země Koruny české, V (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000, s. 634–635.

²⁰ Podrobněji in: ŠMAHEL, František: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, SMB 1, 2009, s. 188–196. Tato studie přetištěna in: Týž, *Basilejská kompaktáta*, Praha 2011, s. 34–79.

²¹ Tamtéž, s. 198–200. Jednáním o textaci úmluv pověřil svatomartinský sněm osm kališnických duchovních, přičemž tyto osoby byly po dvou vybrány ze čtyř husitských mocenských bloků (táborité, sirotci, pražané a konzervativci). Viz ČORNEJ, P.: *Velké dějiny země Koruny české V*, s. 603.

²² ŠMAHEL, F.: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 202.

²³ Tamtéž, s. 203.

²⁴ Tamtéž, s. 207.

²⁵ Tamtéž, s. 210–211.

jednáních zároveň došlo ke zpísemnění dvou dokumentů přidružených k základnímu souboru kompaktát: *Littera unitatis et oboedientiae* a *Littera expurgationis regni Bohemiae et abolitionis censurarum*.²⁶ V lednu roku 1436 rozhovory mezi husity a koncilem pokračovaly ve Stoličném Bělehradě, ale jelikož ani zde se jednání o vzájemných úmluvách nepodařilo uzavřít, bylo dohodnuto, že se v červnu sejdou obě strany v katolické Jihlavě na česko-moravském pomezí.²⁷

Setkání kališníků a zástupců koncilu v Jihlavě provázely ze začátku různé neshody – církevní legáti například ke zklamání husitů nebyli zplnomocněni k tomu, aby uznali předchozí volbu kališnického arcibiskupa Rokycany a jeho dvou světících biskupů českým sněmem.²⁸ Na druhou stranu se však v katolickém městě podařilo českým vyjednávačům legáty přesvědčit o definitivním zahrnutí moravského území do kompaktátních úmluv.²⁹ K úspěšnému dokonání dohod mezi basilejským koncilem a kališníky došlo v průběhu 2. až 5. července 1436, kdy byla kompaktáta písemně potvrzena a slavnostně vyhlášena na jihlavském náměstí za přítomnosti císaře Zikmunda a rakouského vévody a markraběte moravského Albrechta V., kteří ke smlouvám přivěsili svoje pečete.³⁰ Čtyři husitští duchovní zároveň učinili slib poslušnosti legátům basilejského koncilu.³¹ 14. srpna 1436 pak v Jihlavě následoval další významný akt – čeští stavové uznali Zikmunda za českého krále, a mlčky tak potvrdili jeho korunovaci z roku 1420.³²

1.2 Obsah basilejských a císařských kompaktát

Úmluvy uzavřené mezi katolickou církví, reprezentovanou basilejským koncilem, a husitskými zástupci se týkaly celé řady náboženských záležitostí, přičemž největší pozornost se soustředila na čtyři pražské artikuly, důležité věroučné zásady vyhlášené husity v Praze

²⁶ Český překlad druhého dokumentu je dostupný v AČ III, s. 421–426.

²⁷ ŠMAHEL, F.: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 216; ČORNEJ, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české V*, s. 633.

²⁸ ŠMAHEL, F.: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 217. Zmíněná volba byla českým sněmem zveřejněna 29. února 1436. Za Rokycanovy sufragány byli ustanoveni Martin Lupáč a Václav z Mýta.

²⁹ ČORNEJ, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české V*, s. 634. Husité argumentovali zejména skutečností, že i navzdory nízkému podílu Moravy na jednáních s koncilem se zástupci markrabství účastnili klíčových rozhovorů r. 1433.

³⁰ Listiny tradičně řazené do souboru basilejských kompaktát vydal František Palacký v AČ III na stranách 398–412, 421–426 a 442–444, a to v latinské i staročeském znění. Přesto není do dnešní doby zcela jasné, jaké všechny dokumenty v sobě kompaktáta zahrnovala. Podrobněji k tomu ŠMAHEL, František: *Epilog jedné kauzy. Osudy listin basilejských kompaktát*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. Praha a Litomyšl 2001, s. 121–139. Na s. 121 Šmahel píše: „...lze jen předběžně mít za to, že základní soubor takzvaných basilejských kompaktát tvoří soubor deseti listin. (...) K základnímu souboru kompaktát náleží ještě řada dalších písemností, zejména instrukce a tzv. litterae credentiales, doporučovací listy, včetně originálního zplnomocnění pro čtyři zvolené české duchovní ke slibu jednoty s církví.“

³¹ ŠMAHEL, F.: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 217.

³² ČORNEJ, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české V*, s. 638.

roku 1420, které se v průběhu třicátých let staly „*maximálním husitským programem nejen vůči římskokatolickému světu, ale i pro domácí půdu.*“³³ Do roku 1433 se husité snažili o pravdivosti artikul přesvědčit celý křesťanský svět, ovšem odpor církevních představitelů při vzájemných jednáních donutil české kališníky od těchto ambicí upustit a soustředit se na prosazení závaznosti těchto čtyř bodů alespoň pro české království.³⁴ V roce 1420 byly artikuly sepsány v tomto pořadí: první místo zaujímal požadavek svobodného kázání slova Božího křesťanskými kněžími, poté následoval artikul o podávání svátosti oltární pod obojí způsobou všem věřícím, třetí v pořadí byl zákaz světského panování kněží a na posledním místě stála zásada trestat veřejné hříchy ve všech společenských stavech. Během let se však pořadí artikulů různě měnilo, takže do úmluv s basilejským koncilem se myšlenky husitského věroučného programu dostaly v pořadí: 1. podávání z kalicha, 2. trestání veřejných hříchů, 3. svoboda kázání, 4. požadavek chudé církve.³⁵

V ceduli A basilejských kompaktát stojí, že zástupci českého království a moravského markrabství „*učinie dobrý, pevný a věčný pokoj a kostelnú jednotu...*“³⁶ a že poté, co se tak stane, poslové basilejské koncilu „*zdvihnú všecky súdby, kladby (...) a prikáží všem křesťanom a každému, aby ižádný potom řečeného kráľovstvie a markrabstvie pro minulé věci nesměl haněti...*“.³⁷ Následuje text věnující se článku o přijímání pod obojí, kde se píše, že Čechové a Moravané, kteří přijímají církevní jednotu a pokoj a mají takový obyčej, „*přijímati budú pod obojí způsobú moci pána našeho Jesu Krista a cirkve pravé choti jeho...*“.³⁸ Zároveň se hovoří o tom, že basilejský koncil bude o tomto artikulu dále diskutovat a pokud budou utrakvisté chtít v tomto přijímání i nadále setrvat, jejich vyslanci mají legátům tuto skutečnost sdělit. V takovém případě udělí koncil Čechům a Moravanům pravomoc podávat lidu pod obojí způsobou, konkrétně osobám, které jsou v *letech rozomných* a budou o kališnický způsob eucharistie *poctivě a nábožně* žádat. Na závěr se připomíná, že duchovní má při podávání svátosti věřícím sdělovat, že „*pod způsobú chleba ne tělo toliko, ani pod způsobú vína krev toliko, ale pod každú způsobú jest celý a plný Kristus.*“³⁹

³³ ŠMAHEL. František: *Husitské Čechy: struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 293.

³⁴ Tamtéž, s. 294.

³⁵ Výčet dokumentů obsahujících čtyři pražské artikuly a pořadí, v němž byly artikuly v těchto pramenech zapsány, podal LANCINGER, Luboš.: *Čtyři artikuly pražské a podíl univerzitních mistrů na jejich vývoji*, AUC–HUCP 3/2, 1961, s. 53–55.

³⁶ AČ III, ed. F. Palacký, Praha 1844, s. 399.

³⁷ Tamtéž, s. 399.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 400.

Ohledně trestání hříchů se píše, že „*všickni hříechové smrtnední, a zvláště zjevni (...) mají býti stavováni, tresktáni i vypleni*“,⁴⁰ ale je zde zmíněn jeden důležitý aspekt tohoto ustanovení – hříšníka z duchovního stavu může potrestat pouze duchovní a hřešící světské osoby mohou trestat jen příslušníci světského stavu. Kázání slova Božího je v kompaktátech povoleno všem kněžím a jáhnům, kterým to bylo schváleno vyšší mocí. Zároveň se má kázat „*svobodně, a však ne všudy, ale zřiezeně a věrně bud' kázáno, bez úrazu moci biskupovy, kterýž jest ředitel první ve všech věcech...*“.⁴¹ Světské panování duchovních bylo v dohodách s koncilem ošetřeno slovy: „*...duchovní lidé zbožím kostelním, kteréhož jsou vladaři, mají věrně vládnúti (...) a ta zbožie kostelnie od jiných nespravedlivě nemají býti držána aneb osobena.*“⁴² Slůvko *nespravedlivě*, které husité k dohodě o čtvrtém artikulu dokázali prosadit, sehrálo důležitou roli – zábory a zástavy církevních statků z předcházejících let mohli Zikmund nebo světské orgány legalizovat, a tím držbě těchto majetků světskými osobami dodat punc spravedlnosti.⁴³ Církev pak ztrácela nárok takto posvěcené zábory získat zpět.

V ceduli B čteme husitské stanovisko, že slovem víra kališníci rozumí „*pravdu první a všechny pravdy jiné, které věřeny mají býti, jakož oznamují se v písmech svatých a naučení cirkve zdravě srozumělých.*“⁴⁴ Uvádí se tu, co se rozumí obyčeji obecné církve, které mají dle cedula A Čechové a Moravané dodržovat: jedná se o takové zvyky, které „*obecně a všady při službě božie zachovávají se.*“⁴⁵ V případě, že by po uzavření kompaktát někteří Čechové a Moravané nepřistoupili ihned k ritu katolické církve, neměly by tím být narušeny ani mír, ani církevní jednota. Takoví jedinci se mají dostavit ke koncilu, kde „*budú moc mieti předkládati i dovoditi poctivým a řádným obyčejem, cokoli se jim bude dobře zdáti.*“⁴⁶ V této části kompaktát je také zmíněn tzv. soudce chebský – husité připomínají, že sami legáti dříve prohlásili, že tento soudce má mít hlavní slovo ve všech věcech, které budou v církvi věřeny a činěny.⁴⁷ V neposlední řadě si zde husitská strana vyhrazuje právo vyslat ke koncilu posly, „*cožbykoli nesnázi se nahodilo při věcech viery, svátostí neb obyčejův kostelních...*“.⁴⁸

⁴⁰ Tamtéž, s. 401.

⁴¹ Tamtéž, s. 402.

⁴² Tamtéž, s. 403.

⁴³ ČORNEJ, P.: *Velké dějiny zemí koruny české, V (1402–1437)*, s. 628.

⁴⁴ AČ III, s. 405.

⁴⁵ Tamtéž.

⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁷ Jako Soudce chebský je označován sedmý bod dohod, jež mezi sebou uzavřeli v květnu 1432 husité a zástupci basilejského koncilu v katolickém Chebu. Tyto smlouvy vymezovaly podmínky, za jakých mělo dojít ke slyšení husitů na půdě koncilu, a v onom sedmém ustanovení se hovořilo o tom, že v budoucí diskuzi o čtyřech pražských artikulech měly hrát roli „*nejpravdivějšího a nestranného soudce zákon boží, praxe Kristova, apoštolská a prvotní církev spolu s koncily a učiteli, kteří se v něm pravdivě zakládají.*“ Viz ČORNEJ, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české, V (1402–1437)*, s. 565.

⁴⁸ AČ III, s. 406.

V ceduli C nacházíme další vyjádření legátů ohledně čtyř artikulů. Objevuje se zde například ujištění, že koncil přijímání pod obojí považuje za užitečné a spasitelné. Velká pozornost je věnována článku o trestání hříchů – legáti se kupříkladu zmiňují o námitce husitů, že existují případy, kdy má světská osoba pravomoci nad příslušníkem duchovenstva. Toto tvrzení zástupci koncilu nepopírají, ale poukazují na to, že takové situace mohou vznikat jen za výjimečných okolností, například: „... *kdyžby umřel papež, kardinálové nechtěliliby do zavřeného miesta k volení papeže, král, knieže neb jiný pán, neboli moc světská, móż kardinály pripuditi; ale v takových příhodách právem požívá práva moci.*“⁴⁹ Dále legáti reagují na tvrzení, že často dochází k situacím, kdy je dobrému kazateli zakázáno hlásat slovo Boží závistivým a výše postaveným prelátem. Zástupci koncilu tu upozorňují, že kazatel má právo odvolat se k ještě výše postavenému duchovnímu, který pak může protiprávně jednajícího preláta potrestat. V souvislosti s posledním artikulem legáti hovoří o světských skutcích, které mohou činit i kněží: „... *prodati, zastaviti, v nápravu neb purkrecht dáti, obyčejí a způsobami od práva zřízenými. Někteří jsú, kterýchž neslušie osobě vlastnie vésti, ale má mieti vladaře, purkrabí neb úředníka, kterýby ty skutky vedl...*“⁵⁰ Připomíná se tu taktéž husitské stanovisko, že kněží nemají být pány pozemků, ale pouze jejich správci (*vladaři, administratores*). V samém závěru cedule pak legáti berou na vědomí, že se kališníci budou v záležitostech víry řídit soudcem sjednaným v Chebu.

První přidružený dokument, *Littera unitatis et oboedientiae*, obsahuje slib poslušnosti a jednoty, který mělo legátům koncilu učinit kališnické duchovenstvo.⁵¹ V *Littera expurgationis regni Bohemiae et abolitionis censurarum* dávají vyslanci koncilu najevo, že přijali Čechy a Moravany do jednoty a míru a ruší veškeré klatby. Zároveň zde církevní legáti přikazují všem křesťanům, aby s českými zeměmi zachovávali mír a respektovali přijímání pod obojí a výklad artikulů, jak je podán v kompaktátech. Pokud by někdo proti Čechům a Moravanům „*odporně učinil, nebud' rozumieno, aby pokoj ten byl zrušen, ale má nad ním státi se oprava hodná.*“⁵² Duchovním v Čechách a na Moravě bylo nařízeno podávat svátost oltární pod obojí všem laikům, kteří o to požádají, a světit všechny způsobilé kněží vyznávající utrakvismus.

Kromě basilejských kompaktát se v historiografii hovoří ještě o tzv. císařských kompaktátech, jimiž se myslí listiny vydané císařem Zikmundem v průběhu let 1435–1436, které zaručovaly českým kališníkům nejružnější privilegia, jdoucí nad rámec úmluv

⁴⁹ Tamtéž, s. 408–409.

⁵⁰ Tamtéž, s. 410.

⁵¹ ŠMAHEL, F: *Basilejská kompaktáta, jejich zpisemnění a ratifikace*, s. 213.

⁵² AČ III, s. 423.

uzavřených s církví. Historie císařských kompaktát se začala psát na již zmíněném červencovém sněmu v Brně roku 1435, kde Zikmund slíbil českým stavům, že jim potvrdí územní podmíněnost přijímání pod obojí – jinými slovy, římský císař souhlasil s tím, že přijímání pod jednou se má tolerovat pouze v těch oblastech, kdy se v minulosti z kalicha nepřijímalo. Listina s tímto ustanovením však byla vydána až v lednu 1436 ve Stoličném Bělehradu, zatímco obdobné privilegium pro pražské souměstí bylo Zikmundem zpečetěno již v průběhu brněnského sněmu.⁵³ Další dokumenty řazené k císařským kompaktátům pocházejí z doby po vyhlášení kompaktát basilejských. 13. července 1436 vydal Zikmund list, ve kterém uznal volbu Rokycany a dvou jemu podřízených biskupů.⁵⁴ Ke 20. červenci se hlásí privilegium, v němž se budoucí český král zavázal dodržovat basilejská kompaktáta, nedovolit ve svém království veřejné hříchy, mít mezi svými kaplany i duchovní z řad utrakvistů a dbát na přednost češtiny před němčinou ve výkladu Bible.⁵⁵ František Šmahel do souboru císařských kompaktát zařazuje ještě Zikmundovo privilegium z 22. července, v němž panovník ubezpečuje česká města, že nebudou nucena k přijetí světských i duchovních obyvatel, kteří v období husitských válek a nepokojů dané město opustili.⁵⁶

1.3 Historie kompaktát (1437–1609)

Třebaže žádný z pražských artikulů nebyl v basilejských kompaktátech přijat ve své původní podobě, jednalo se o významný výdobytek husitské revoluce, k němuž se hlásila většina strany pod obojí.⁵⁷ Význam kompaktát byl navíc podtržen skutečností, že tyto dokumenty měly povahu zemského zákona. Na druhou stranu platila ustanovení kompaktátních listin pouze pro Čechy a Moravu, zatímco na Slezsko, Horní a Dolní Lužici se nevztahovala. Jednání s koncilem ohledně sporných záležitostí víry však ještě měla pokračovat. Již v srpnu 1437 vyslala pražská univerzita k basilejskému koncilu představitele konzervativního husitství Jana Příbrama a Prokopa z Plzně, kteří měli před koncilem obhájit

⁵³ ŠMAHEL, F: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 211. Obě listiny byly vydány F. Palackým v AČ III, s. 427–431 a 431–434.

⁵⁴ ŠMAHEL, F: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 223. Edice je dostupná v AČ III, s. 445–446.

⁵⁵ ŠMAHEL, F: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 223. Privilegium je edičně zpracováno v AČ III, s. 446–449.

⁵⁶ ŠMAHEL, F: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 223. Dokument je edičně zpracován v AČ III, s. 449–450.

⁵⁷ Basilejské úmluvy nepřijali táborité, pro něž bylo zachování vlastní církve a víry prvořadým cílem. V kompaktátech se o existenci nezávislé tábořské církve nikde nehovoří, což stavělo tuto náboženskou skupinu mimo zákon. Tábořskému knězi Bedřichovi ze Strážnice se ale podařilo ještě v roce 1436 uzavřít se Zikmundem dohodu, kdy jim český povolil prostou tábořskou liturgii bez ohledu na kompaktáta až do rozhodnutí čtyřčlenné komise. Viz ČORNEJ, P: *Velké dějiny zemí Koruny české, V (1402–1437)*, s. 641–642, ŠMAHEL, František: *Dějiny Tábora I–2 (do roku 1452)*, České Budějovice 1990, s. 497.

dva důležité body kališnické věrouky, které se do kompaktát nedostaly – nutnost přijímání z kalicha pro všechny věřící a účast nedospělých jedinců (*dítek*) při eucharistickém obřadu.⁵⁸ České poselstvo však nedokázalo legáty o svých zásadách přesvědčit.⁵⁹ Dne 23. prosince pak představitelé koncilu vydali dekret *Ut lucidius videatur*, kterým definitivně zamítli závaznost přijímání pod obojí pro celé křesťanstvo slovy, že Kristus je přítomen celý pod každou způsobou.⁶⁰

V českém království byla brzy po přijetí basilejských kompaktát pozice utrakvismu ohrožena, neboť biskup a koncilní legát Filibert se v pražských městech pokoušel o restauraci katolictví. Díky jeho úsilí musel z Prahy uprchnout volený arcibiskup Rokycana se svými přívrženci a do města se naopak začali vracet katoličtí kněží a řeholníci. Za svého působení v Praze Filibert mimo jiné inicioval veřejné vystavení kamenných desek s textem kompaktát ve čtyřech jazycích.⁶¹ Legátovy snahy o návrat předhusitských poměrů však ztroskotaly díky rozhodnému odporu formující se utrakvistické strany se zázemím ve středních a východních Čechách.⁶² Po Zikmundově smrti se musel Albrecht II. Habsburský při svém nástupu na trůn v roce 1438 zavázat k „*dodržování, hájení a bránění kompaktát*.“⁶³ Hájení basilejských úmluv v době interregna bylo zakotveno i v tzv. listu mírném, dohodě, již mezi sebou roku 1440 uzavřeli stavové vyznání pod jednou i pod obojí.⁶⁴

Značně problematickou však byla skutečnost, že kompaktáta nikdy výslovně neuznal papež, což se utrakvisté snažili změnit. Za Evženem IV., jemuž se podařilo zlomit moc koncilu a obnovit tak po dlouhých letech papežskou autoritu, bylo roku 1447 vysláno poselstvo. Evežn však zemřel, ještě než se poselstvo vydalo na cestu, a tak Čechové nakonec žádali o potvrzení kompaktát Mikukáše V., který jim však místo toho přislíbil legaci kardinála Juana Karjavala.⁶⁵ Jak se však ukázalo, církevní hodnostář nebyl k ratifikaci basilejských úmluv zplnomocněn, což ještě umocnilo nespokojenost, kterou Karjaval svým vystupováním vyvolával. Aby vyřešil problematiku kompaktát jednou provždy, pokusil se dokonce basilejské listiny tajně odvézt ze země, byl však odhalen.⁶⁶ Třebaže tedy zmíněný pokus o uznání kompaktátních úmluv papežem skončil fiaskem, úmluvy s basilejským koncilem

⁵⁸ PROKEŠ, Jaroslav: *M. Prokop z Plzně: příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Praha 1927, s. 88.

⁵⁹ Průběh rozhovorů s koncilem v roce 1437 je podrobněji popsán u PROKEŠE, J.: *M. Prokop z Plzně*, s. 91–97.

⁶⁰ Tento dekret je otištěn in: MC II, ed. E. Birk, Vídeň 1873, s. 1112.

⁶¹ HORNÍČKOVÁ, Kateřina: *Memory, Politics and Holy Relics: Catholic Tactics amidst the Bohemian Reformation*, BRRP 8, 2011, s. 137.

⁶² ŠMAHEL, F.: *Epilog jedné kauzy. Osudy listin basilejských kompaktát*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. Praha a Litomyšl, 2001, s. 123. Studie přetištěna in: Týž, *Basilejská kompaktáta*, s. 80–98.

⁶³ Tamtéž.

⁶⁴ Tamtéž, s. 123.

⁶⁵ Tamtéž, s. 124.

⁶⁶ ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny země Koruny české, VI (1437–1526)*, Praha – Litomyšl 2007, s. 95.

si na domácí půdě zachovaly pevné postavení – důkazem budiž fakt, že roku 1453 musel na dodržování kompaktát přísahat nový český panovník Ladislav Pohrobek.⁶⁷

Zvolení utrakvistického šlechtice Jiřího z Poděbrad za českého krále znamenalo, že hlavou království se stal člověk, pro nějž dodržování a bránění kompaktát vycházelo přímo z jeho víry. Zároveň však Jiří musel složit přísahu o jednotě víry ve svém království a tvrdém postupu vůči kacířům, aby byl katolickou církví legitimně vysvěcen na krále. Papež Pius II. pak na základě této přísahy od počátku šedesátých let očekával, že Jiří vyšle do Říma poselstvo, které uvede utrakvistické Čechy zpět v úplnou jednotu s církví⁶⁸ – jinými slovy římský biskup doufal, že Čechové se v otázce přijímání svátosti oltářní přestanou řídit kompaktáty a plně se v této praxi sjednotí s katolickou církví. Proto byl z Říma do Prahy vyslán Jiříkův prokurátor Fantinus de Valle, jenž králi připomněl závazek obedičního poselstva.⁶⁹ Očekávaná delegace z českého království byla do Říma vyslána nakonec v březnu 1462. Pětice poselstva v čele s Prokopem z Rabštejna a Zdeňkem z Postupic sice složilo Piovi slib poslušnosti jménem krále a království, během jednání dal však papež najevo, že tento slib nemůže přijmout, dokud Jiří z Poděbrad nesplní vše, k čemu se při svém vysvěcení zavázal.⁷⁰ Vyslanci českého krále však trvali na tom, že kompaktáta mají být v českém království i nadále zachovávána. Spor o dohody uzavřené roku 1436 vyvrcholil dne 31. března, kdy Pius II. basilejská kompaktáta zrušil a prohlásil za neplatná.

Argumentů, kterými papež neplatnost kompaktát zdůvodňoval, bylo několik. Tvrdil, že tyto smlouvy platily pouze pro ty kališníky, kteří přijímali pod obojí v době uzavření kompaktát, a poukazuje, že „*mnozí zhynuli sú, a již málo z těch živých zůstalo...*“.⁷¹ Basilejské úmluvy tedy měly platit pouze po jistou dobu, aby „*když by přestaly a pominuly války v Čechách, Čechové aby se poznali, bludův nechali a v jednotě cirkve, od níž sú vypadli, aby se navrátili.*“⁷² Pius také poukázal na to, že Čechové nežádali koncil o možnost setrvat v přijímání pod obojí a že to bylo vlastně vydání dekretu *Ut lucidius videatur*, které kompaktáta zrušilo.⁷³ Ve své závěrečné řeči pronesl papež pět příčin, proč musí být kompaktáta pozbýt platnosti: 1. aby si lidé nemysleli, že pod jednou způsobou není přítomen

⁶⁷ Tamtéž, s. 125.

⁶⁸ URBÁNEK, Rudolf: *České dějiny. Díl III, Věk poděbradský IV*, Praha 1962, s. 507.

⁶⁹ SMOLUCHA, Janusz: *Polityka Kurii Rzymskiej za pontyfikatu Piusa II (1458–1464) wobec Czech i krajów sąsiednich*, Krakov 2008, s. 217.

⁷⁰ URBÁNEK, R: *Věk poděbradský IV*, s. 531.

⁷¹ AČ VIII, ed. J. Kalousek, Praha 1888, s. 351. Piova řeč je zde zachycena v relaci Václava Korandy mladšího o poselství do Říma (s. 322–354).

⁷² Tamtéž, s. 341.

⁷³ „... z rozumu kompaktát zjevno jest, že to pójčenie až do usúzenie konciliu aniž dále mělo trvati, neb praví se v nich: a bude ohledáno, co proti tomu artikulu etc. Nynie ste slyšeli dekret konciliu Bazilejského, v němž se zaviera usúzenie a tak kompaktát zrušenie.“ Tamtéž, s. 351

celý a plný Kristus; 2. aby nebyla při eucharistii zbytečně vylévána krev Boží; 3. aby v českém království panovala jednota a pokoj; 4. aby české země nebyly vystaveny možným útokům sousedních států; 5. kompaktáta mají za následek, že jsou na sebe Čechové pyšní a vyvyšují se nad jiné křesťany, neboť mohou tvrdit: „...jehož sme dávno žádali, již máme; myť sme měli pravdu a oni sú od nás ji přijali.“⁷⁴

Po zrušení kompaktát vyrazilo Jiřího poselstvo zpět do Čech, tentokrát ovšem doprovázené Fantinem ve funkci papežského nuncia, který v Praze agitoval mezi českými katolíky i kališníky, aby stále dodržovali, respektive přijali katolický obřad.⁷⁵ Zároveň podal českému králi memoranda, v kterých Jiříka seznámil s plánem katolické restaurace. Jiří z Poděbrad však v srpnu 1462 proti zrušení kompaktát vystoupil s argumentací, že přijímání pod obojí se zakládá na evangeliích a praxi prvotní církve.⁷⁶ Fantin se následně pokoušel rekatolizační myšlenky uvést do praxe, jeho snažení však bylo ukončeno radikálním krokem ze strany Jiřího – nechal prokurátora uvěznit, což si Pius vyložil jako urážku svého majestátu.⁷⁷

Basilejská kompaktáta v Čechách i navzdory papežově radikálnímu kroku nadále platila jako zemský zákon, což se nezměnilo ani v případě snah Piova nástupce Pavla II. o vymýcení českého utrakvismu, kdy byla proti českým kacířům vyhlášena křížová výprava, probíhající v letech 1468–1471. Po smrti Jiřího roku 1471 nastoupil na český trůn Vladislav Jagellonský, zatímco Moravu a vedlejší země Koruny české ovládal v letech 1469–1490 uherský panovník Matyáš Korvín. V jagellonském období se postupně prohloubily rozdíly ve vnímání kompaktát mezi konzervativními a radikálními kališníky – umírnění chovali ke kompaktátům úctu, chápali je jako vrchol husitského úsilí a snažili se dosáhnout od papežské stolice potvrzení těchto dohod.⁷⁸ Radikálnější kališníkům sloužila naopak kompaktáta jako východisko ke kritice papežství a odklonu od katolických ceremonií.⁷⁹ Představitelé radikálního utrakvismu navíc požadovali k basilejským úmluvám přidat dodatky o zavedení češtiny jakožto mešního jazyka a podávání pod obojí již malým dětem při křtu.⁸⁰ Za náboženských nepokojů v roce 1483 pak kališníci požadovali další dvě zásady – trestání smrtelných hříchů v souladu s původním zněním pražských artikul a zákaz přijímání pod

⁷⁴ Tamtéž, s. 352

⁷⁵ URBÁNEK, R: *Věk poděbradský IV*, s. 535.

⁷⁶ Tamtéž, s. 562.

⁷⁷ Podrobněji k Fantinově rekatolizační činnosti a uvěznění tamtéž, s. 566–573.

⁷⁸ MACEK, Josef: *Osudy basilejských kompaktát v jagellonském věku*, in: Jihlava a Basilejská kompaktáta, Jihlava 1992, s. 194. Jako příklad jednání kališníků s církví o potvrzení basilejských dohod v jagellonské éře můžeme uvést například rozhovory české šlechty s kardinálem Campegiem r. 1525 v Budíně. Podrobněji o jednání in: SKÝBOVÁ, Anna: *Česká šlechta a jednání o povolení kompaktát r. 1525*, AUC–Philosophica et historica 1, 1976, Studia historica XIV, s. 96–107.

⁷⁹ MACEK, J.: *Osudy basilejských kompaktát v jagellonském věku*, s. 194.

⁸⁰ Tamtéž, s. 195.

jednou v pražských městech.⁸¹ V kutnohorském míru z března 1485, který definitivně ukončil konfesní bouře a uzákonil faktické dvojvěří v českých zemích, stála na prvním místě zásada hájení a dodržování kompaktát.⁸²

V šestnáctém století se basilejská kompaktáta dočkala dvojího vydání tiskem – první tištěná verze pochází z doby bezprostředně po vydání Vladislavského zřízení zemského (1500), což nejspíše souvisí s tím, že ve zmíněném zákoníku chybí o kompaktátech jakákoliv zmínka.⁸³ Podruhé byly basilejské úmluvy vytištěny roku 1513. Zatímco ve Vladislavově volebním reversu z roku 1471 je závazek dodržování kompaktát obsažen, zcela chybí v obdobném dokumentu určeném Ludvíku Jagellonskému při jeho nástupu na český trůn v roce 1516.⁸⁴ Ve volební kapitulaci Ferdinanda I. Habsburského z roku 1526 se sice opět o hájení dohod s basilejským koncilem hovoří, ale v této době již pro značnou část utrakvistů ztrácí kompaktáta na významu kvůli vlivu německého luterství,⁸⁵ jehož nepřehlédnutelnou zásadou bylo úplné odtržení od katolické církve. Negativní vztah většiny kališníků ke kompaktátům se naplno projevil v roce 1567, kdy byly basilejské dohody na základě žádosti utrakvistických stavů vyřazeny Maxmiliánem II. ze zemských privilegií.⁸⁶ Tzv. česká konfese, společné vyznání víry nekatolických směrů z roku 1575, se o basilejských dohodách nezmiňuje.⁸⁷ Nakonec dokument zvaný Rudolfův Majestát, jehož vydáním byla v českých zemích roku 1609 zaručena konfesní svoboda, podtrhuje zastaralost středověkých náboženských úmluv ujištěním, že se kompaktáty nikdo nemá řídit.⁸⁸

1.4 Kompaktátní úmluvy v díle vybraných českých husitologů

Basilejská kompaktáta byla v hodnocení českých historiků jak vyzdvihována a označována za nesporný úspěch husitské revoluce, tak kritizována za svou kompromisní povahu, která neodpovídala původním záměrům husitského hnutí. Ne každý dějepisec se navíc ve svém výkladu zaměřil na otázku, do jaké míry tyto úmluvy souvisely s císařskými kompaktáty.

Rudolf Urbánek v první části *Věku poděbradského* zhodnotil kompaktátní úmluvy vesměs pozitivně. Tyto náboženské úmluvy jsou pro něj uznáním pražských artikulů, třebaže s omezeními a dodatky, a i když výsledný kompromis s církví nebyl „v přesném poměru

⁸¹ Tamtéž, s. 196.

⁸² ŠMAHEL, F.: *Osudy listin basilejských kompaktát*, s. 128.

⁸³ Tamtéž, s. 129.

⁸⁴ Tamtéž, s. 132.

⁸⁵ Tamtéž.

⁸⁶ Tamtéž, s. 132–133.

⁸⁷ Tamtéž, s. 133.

⁸⁸ Tamtéž, s. 133.

s velikými vítězstvími vojenskými“;⁸⁹ přesto se musí kompaktátům pro jejich pozitivní význam vykázat důležité místo v českých dějinách. Urbánek si při rozboru obsahu basilejských kompaktát všimá všech čtyř artikulů a také poukazuje na důležitou roli kompaktát císařských: „S kompaktáty utrakvistům nerozlučně byly spojeny zápisy Zikmundovy, jež, byť církev je celkem ignorovala, jako by jich nebylo, byly pak společně s kompaktáty zákonným podkladem českého utrakvismu...“.⁹⁰ Basilejské úmluvy jsou dále Urbánkem charakterizovány jako kompromis, v němž se stanoviska obou stran nacházejí ve střední cestě. Pokus o takový kompromis s katolickou církví „byl a zůstává imposantní u malého národa“;⁹¹ který navíc zůstal ve své reformní snaze zcela osamocen.

Nemalou pozornost věnoval kompaktátům František M. Bartoš příspěvkem *Jihlavská kompaktáta: k 500. výročí dne 5. července 1436*. Největší problém ohledně úmluv s basilejským koncilem spatřuje tento historik ve skutečnosti, že se do kompaktát nepodařilo začlenit potvrzení Rokycanovy arcibiskupské hodnosti katolickou církví. Píše, že z úmluv byla vyňata „otázka základní důležitosti a v jihlavské smlouvě nedosáhli husité nic více vlastně než povolení kalicha. Byl to nevalný mír po tolika skvělých vítězstvích a veliký zisk pro církev, pro její boj proti kompaktátům jihlavským, který církev začíná takřka v té chvíli, kdy je byla nucena podepsat.“⁹² Kompaktáta tímto Bartoš zredukoval pouze na otázku kalicha a nepřímě označil úmluvy za triumf katolické strany. Pozitivnější stanovisko k úmluvám zaujal v *Husitské revoluci*, kde basilejské dohody označil za *jakousi magnu chartu libertatum husitské církvi*.⁹³ Kompaktáta tedy dle Bartoše dala utrakvistické církvi právní základ.

Historik Josef Macek se k úmluvám mezi husity a basilejským koncilem vyjádřil například ve svém *Husitském revolučním hnutí*. Jelikož tehdy zastával názor, že husitská revoluce skončila bitvou u Lipan, na kompaktáta zde pohlíží vesměs v negativním světle. Tvrdí, že přijímání pod obojí bylo v basilejských dohodách povoleno pod *záměrně neurčitými podmínkami*, zatímco zbylé tři pražské články „byly úplně vypuštěny a odbyty neurčitými, úmyslně mlhavými sliby. Čechové vrátili se tak znova do lůna katolické církve, odlišující se od ostatního křesťanstva jen kalichem. Byl to hubený výsledek kompromisní politiky měšťanské oposice...“.⁹⁴ Důkazem, že od zamítavého hodnocení kompaktát Macek později upustil, budiž studie nazvaná *Osudy basilejských kompaktát v jagellonském věku*, kde jsou

⁸⁹ URBÁNEK, Rudolf: *České dějiny. Díl III, Věk poděbradský I*, Praha 1915, s. 110.

⁹⁰ Tamtéž, s. 108.

⁹¹ Tamtéž, s. 112.

⁹² BARTOŠ, František Michálek: *Jihlavská kompaktáta: k 500. výročí dne 5. července 1436*, Praha 1936, s. 8

⁹³ BARTOŠ, František Michálek: *České dějiny. Díl II, Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, Praha 1966, s. 227.

⁹⁴ MACEK, Josef: *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1952, s. 157.

basilejské smlouvy nazvány *velkolepým historickým kompromisem*. Autor zde mimo jiné naznačuje, jaký přínos může mít jím předkládaný příspěvek: „*Tzv. druhý život kompaktát, tj. jejich aplikace a realizace v náboženském životě českého království, pomáhá pochopit jejich historický význam.*“⁹⁵ Macek zdůrazňuje i jistý mezinárodní ohlas kompaktát v raně novověké Evropě – konkrétně říká, že „*kompaktáta budila dojem jakéhosi vzoru pro sjednávání kompromisu mezi římskou kurií a německou a švýcarskou reformací.*“⁹⁶

V pojetí Jiřího Kejře nebyla basilejská kompaktáta jen uznáním artikulů „*ve formulacích tak mírných, že byly už pro církev přijatelné*“,⁹⁷ neboť zásadní roli těchto náboženských úmluv spatřoval v jejich státoprávní povaze. Kejř zdůrazňuje, že na kompaktáta jakožto ústavní zákon museli čeští králové přísahat i po jejich prohlášení Piem II. za neplatná. Basilejské dohody však na druhou stranu ukazují, že původní husitské cíle se zdaleka nenaplnily: okleštěné artikuly v mírném znění byly platné jen pro český stát a nikoliv pro obecnou církev. Kejř k tomu dodává: „*Z historického pohledu na tento výsledek skličuje poznání, že se nepodařilo získat pro husitský program ani koncil, ani žádného jiného představitele církve nebo jiné mocnosti.*“⁹⁸ Na jednu stranu Kejř tvrdí, že kompaktáta znamenala pro husity velké vítězství, na druhou stranu stejné smlouvy označuje za pouhý ústupek, „*a to ještě jen na přechodnou dobu, jak potom ukázala blízká budoucnost.*“⁹⁹

V knize *Husitská epocha a J. A. Komenský* se na problematiku kompaktát zaměřil filozof Robert Kalivoda. Zastává názor, že v úmluvách s koncilem došlo k naplnění zásad mírnějšího křídla husitství: „*... v kompaktátech jsou skutečně obsaženy podstatné prvky husitského programu v pravicově omezeném pojetí; toto (...) pojetí vzniká v samotných počátcích husitské revoluce, jde však o husitský program, (...) nikoliv o jeho karikaturu.*“¹⁰⁰ Svůj názor dokazuje Kalivoda postřehem, že katolická strana v kompaktátech žádnou kapitulaci neviděla, naopak vyhlásila proti Čechám kruciátu, aby byly dohody s koncilem a na nich založený stav sprovedeny ze světa. Hodnocení basilejských úmluv podle Kalivody není možné provádět izolovaně, ale ve spojení se Zikmundovými zápisy, které legalizovaly sekularizaci. Zároveň vzniká v polipanských Čechách „*konstituční stav, v němž moc panovníka je podmíněna a vázána kompaktáty*...“.¹⁰¹ Kalivoda zdůrazňuje význam kompaktát jako dokumentu zaručujícího náboženskou toleranci, čili *zrovnomocnění* obou způsobů svátostného přijímání.

⁹⁵ MACEK, Josef: *Osudy basilejských kompaktát v jagellonském věku*, s. 193.

⁹⁶ Tamtéž, s. 199.

⁹⁷ KEJŘ, Jiří: *Husité*, Praha 1984, s. 111.

⁹⁸ Tamtéž, s. 135.

⁹⁹ Tamtéž.

¹⁰⁰ KALIVODA, Robert: *Husitská epocha a J. A. Komenský*, Praha 1992, s. 87.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 88.

Správně však dodává, že Zikmundovou výsadou o územní podmíněnosti přijímání byl princip tolerance „omezen do jakési strnulé geopolitické výlučnosti a netolerantnosti.“¹⁰²

V pátém díle řady *Velké dějiny zemí Koruny české* vyjádřil svůj pohled na kompaktní smlouvy Petr Čornej. Staví se kriticky k dřívějším českým dějepiscům, kteří sympatizovali s Jednotou bratrskou a tábority a kompaktní smlouvy pojímali jako nedůstojný kompromis, přičemž se zaměřovali výhradně na otázku kalicha. Čornej zastává názor, že při hodnocení basilejských úmluv se jejich souvislost s císařskými kompaktními smlouvami nesmí opomíjet: „Skutečný dějinný význam jihlavských dohod vynikne teprve tehdy, budeme-li je chápat jako propojený celek.“¹⁰³ Byly to právě Zikmundovy výsady, které „výrazně překročily rámec církevních kompaktních smluv a zhatily původní záměr koncilu začlenit husity plně do systému římskokatolické církve...“.¹⁰⁴ Samotná basilejská kompaktní smlouva pak dle Čorneje sehrála klíčovou roli, když slovo *nespravedlivě* použité ve větě o držbě církevního majetku umožnilo Zikmundovi, aby uzákonil zámory statků patřících původně církvi.

Historik František Šmahel, který se kompaktní smlouvy v posledních letech intenzivně zabývá,¹⁰⁵ ve své monografii *Husitské Čechy* tyto smlouvy vyzdvihl tvrzením, že patří „k nejvýznamnějším dokumentům evropské historie 15. století.“¹⁰⁶ Dále píše, že basilejská kompaktní smlouva díky školním učebnicím sice přešla do obecného povědomí o české historii, jejich význam byl však v posledních desetiletích snižován mylnou představou, že úmluvy s koncilem nepřinesly nic jiného než povolení laického přijímání pod obojí. „Tato redukce sice odpovídala záměrům koncilu (...), nikoli však vlastnímu znění kompaktní smlouvy.“¹⁰⁷ Také Šmahel považuje za nutné zmínit císařská kompaktní smlouva jakožto výsady významně překračující rámec basilejských úmluv. Na rozdíl od historiků kritizujících kompaktní smlouva za „okleštěnost“ pražských artiklů zastává Šmahel stanovisko, že se těmito věroučným bodům dostalo v širším společenském kontextu překvapivě velkého naplnění. Realizovat se víceméně podařilo první tři, zatímco artikl o trestání veřejných hříchů se jeho „obhájců a vykonavatelů (...) záhy vymkl z rukou a k úlevě všech se postupně rozplynul do ztracena.“¹⁰⁸

¹⁰² Tamtéž, s. 21.

¹⁰³ ČORNEJ, P.: *Velké dějiny zemí Koruny české, V (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000, s. 640.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 640.

¹⁰⁵ V nedávné době byla vydána Šmahelova monografie *Basilejská kompaktní smlouva*, Praha 2011, do níž autor zahrnul (s drobnými změnami) již dříve publikované studie *Basilejská kompaktní smlouva, jejich zpísomnění a ratifikace* (zde pod názvem *Kompaktní smlouva, jejich zpísomnění a ratifikace*, s. 34–79) a *Epilog jedné kauzy. Osudy listin basilejských kompaktních smluv* (s. 80–98). Novým příspěvkem je kapitola *Prolegomena: Basilejský koncil, jeho role, administrativní a legáti* (s. 7–33). V části nazvané *Exkurzy* Šmahel přináší soupisy kompaktních listin, informace o staročeských výtiscích basilejských úmluv a obsahu císařských kompaktních smluv.

¹⁰⁶ ŠMAHEL, F.: *Husitské Čechy*, Praha 2001, s. 292.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 292.

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 308.

2. Kompaktáta v polemice představitelů konzervativní strany (1437–1448)

2.1 Basilejská kompaktáta ve spisech Jana Příbrama

Univerzitní mistr a duchovní Jan Příbram, nebo také z Příbramě, byl výrazným představitelem husitství již od raných dob tohoto hnutí, přičemž nejvíce se do dějin zapsal jako hlava konzervativních utrakvistů – skupina jemu oddaných kališníků je proto někdy označována jako *příbramovci* či *strana Příbramova*. V prvních letech husitské revoluce se Příbram stal významným obhájcem husitských idejí – proti mluvčímu kostnického koncilu hájil zásadu přijímání z kalicha, roku 1420 pak proti katolické církvi zastával čtyři pražské artikuly.¹⁰⁹ O rok později se stal zástupcem pražského arcibiskupa a taktéž byl zvolen jedním ze správců kněžstva pod obojí.¹¹⁰ V první polovině dvacátých let se pozvolna začal odklánět od radikálnějšího husitismu¹¹¹ a psal polemické spisy, ať už proti Mikuláši Biskupcovi či Petru Paynovi. Díky podpoře Zikmunda Korybutoviče se Příbram octnul v letech 1424–1427 na vrcholu moci v pražském souměstí,¹¹² po Zikmundově pádu ale musel utéct do vyhnanství. Do metropole království se nakrátko vrátil v lednu 1434, kdy se podílel na jednáních s basilejskými legáty. Příbramovi konzervativci se tehdy přihlásili ke kompaktátům, načež byli koncilem přijati zpět do lůna katolické církve.¹¹³ Do Prahy se Příbram vrátil až s císařem Zikmundem Lucemburským roku 1436. O rok později bylo jemu a Prokopu z Plzně svěřeno poselství k basilejskému koncilu, kde se Příbram, třebaže umírněný kališník, neúspěšně pokoušel přesvědčit katolickou církev o závaznosti přijímání pod obojí.¹¹⁴ Koncilní dekret o přijímání z kalicha pak konzervativní kališníci kolem Příbrama bez výhrad přijali. Od roku 1439 působil Příbram v Praze spolu s Prokopem z Plzně jako administrátor církve pod obojí a konzervativci pevně vládli nad Prahou a jejím blízkým

¹⁰⁹ BARTOŠ, František Michálek: *Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna*, Praha 1928, s. 61.

¹¹⁰ *Život kněží táborských*, ed. J. Boubín, Příbram 2000, s. 8.

¹¹¹ Bartoš dává tento odklon do souvislosti s Příbramovou zkušeností s vypjatým chiliasmem a pikartskou herezí. Viz BARTOŠ, F. M.: *Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna*, Praha 1928, s. 61.

¹¹² Tamtéž, s. 62.

¹¹³ *Život kněží táborských*, s. 9. V období třicátých let Příbram zcela završuje svůj odklon od husitského pojetí církve a zastává názor, že římská církev splývá s Kristovou. Viz PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 73.

¹¹⁴ Na základě tajného dodatku k veřejné instrukci husitských vyslanců se J. Prokeš domníval, že Příbramovo přesvědčení o závaznosti kalicha bylo otřeseno již před cestou poselstva do Basileje (srov. PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 89) V takovém případě by však Příbram v Basileji hájil názor, který již v této době nezastával. F. Šmahel se proto domnívá, že ani Příbram, ani Prokop z Plzně o tajném dodatku neměli ponětí, v opačném případě by totiž jejich obhajoba v Basileji byla *nedůstojnou fraškou*. Viz ŠMAHEL, F.: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, s. 226.

okolím.¹¹⁵ Potlačení konzervativní strany jakožto mocenského bloku nastalo roku 1448, kdy Prahu dobylo vojsko Jiřího z Poděbrad.¹¹⁶ Krátce po této události Jan Příbram umírá.

Polemiku spojenou s kompaktáty nacházíme u Jana Příbrama již v dubnu 1437, kdy odeslal stížný list Zikmundu Lucemburskému.¹¹⁷ V něm univerzitní mistr mimo jiné uvádí argumenty, které mají dokázat nedodržování kompaktátních smluv ze strany českých a moravských katolíků. Kněží vyznání pod jednou ve svých kostelích dle Příbrama „nepodávají tělo a krev Kristovu pod obojí způsobou lidem majícím tento zvyk přijímání, ale (toto přijímání – A. P.) kritizují a odsuzují proti kompaktátům.“¹¹⁸ Z porušování basilejských úmluv Příbram dokonce obviňuje olomouckého biskupa, jemuž vytýká, že dosazuje do kostelů pouze ty duchovní, kteří „učiní přísahu zvláštní a podivnou proti božímu zákonu a kompaktátům...“,¹¹⁹ a kteří se tak podvolí podávat obecnému lidu pouze pod jednou způsobou. Příbram dále tvrdí, že kněží napadající přijímání z kalicha vládnou v místech, kde se dříve svátost oltářní podávala pod obojí, a dodává, že „v těchto lokalitách naši kněží nemají místa.“¹²⁰ Kromě otázky kalicha jsou pro Příbrama kompaktáta důležitá i v otázce trestání veřejných hříchů, neboť ve stížném listu píše, že „proti kompaktátům s císařskou majestátní pečeti mají veřejné hříchy svobodu (...), zejména v Praze...“.¹²¹ Skutečnost, že je zmiňována pouze Zikmundova pečeť, naznačuje, že Příbram zde neměl na mysli dohody ujednané s koncilem, ale kompaktáta císařská, která o trestání veřejných hříchů přímo hovořila.¹²²

V centru Příbramovy pozornosti kompaktátní úmluvy opět stanuly o pět měsíců později, kdy pražský mistr hájí před koncilem závaznost kalicha pro všechny věřící. Jeho polemické výroky o kompaktátech byly namířeny proti mluvčímu koncilu Janu Palomarovi, který proti

¹¹⁵ *Život kněží tábořských*, s. 9. Konzervativní strana dokázala najít společnou řeč jak s katolíky, tak i radikálnějšími utrakvisty: v roce 1441 byla vyhlášena dohoda mezi konzervativci a katolíky (srov. PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 123), v letech 1443 příbramovci spolu s kališníky Rokycanova směru společně vystoupili proti tábořské církvi (srov. *Život kněží tábořských*, s. 9).

¹¹⁶ Zánik Příbramovy strany měl za následek, že se většina konzervativců přimkla k Rokycanovým utrakvistům, zatímco menšina splynula s katolíky. Viz *Život kněží tábořských*, s. 9.

¹¹⁷ Tento dokument je otištěn v MC I, ed. F Palacký – E. Birk, Vídeň 1857, s. 858.

¹¹⁸ „... corpus et sanguinem Christi sub utraque specie populis usum habentibus communicandi non distribuunt, sed contrariantur, et dampnant contra compactata...“ MC I, s. 858.

¹¹⁹ „...faciant iuramentum inconsuetum et mirabile contra legem dei et contra compactata...“ Tamtéž, s. 858. Tehdejší olomouckým biskupem byl Pavel z Miličína.

¹²⁰ „...in quibus quidem locis nostri sacerdotes loca non habent...“ Tamtéž, s. 858.

¹²¹ „...Contra compactata cum Cesarea maiestate peccata publica habent libertatem (...), et specialiter in Praga...“ Tamtéž, s. 858. V listu si dále Příbram stěžuje na obnovení hradčanské kapituly a na úmysl uvést zpět do Prahy mnichy a jeptišky. Viz PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 88.

¹²² „... všichni smrtelní zjevní hříechové v zemi nemají svobody míti (...) že my se k tomu pilně a snažně přičiníme...“ AČ III, s. 446–447. Ke vnímání pojmu kompaktáta mezi kališníky srov. pozn. 272.

Příbramovi a Prokopovi vystoupil s celou řadou argumentů.¹²³ Příbram ve své řeči odmítá Palomarův názor, že kompaktáta znamenala pro Čechy přijetí církevní jednoty, protože Čechové se od ní ve skutečnosti nikdy neodtrhli. Univerzitní mistr naopak tvrdí, že České království ani v jednom bodě křesťanskou víru neznásilnilo či nezničilo. Z těchto úvah Příbram vyvozuje, že pasáž v basilejských kompaktátech, která mluví o přijetí církevní jednoty ze strany kališníků, neodráží realitu, a musela se do úmluv s koncilem dostat „nestandardním“ způsobem. Píše: „... tato věta byla vložena k textu kompaktát navíc buď podvodným jednáním nebo prostoduchostí druhé strany (...) kvůli špatné a zbytečné starostlivosti.“¹²⁴ Onou špatnou a zbytečnou starostlivostí zde vůdce konzervativců nejspíše myslí obavy koncilních představitelů, že se husitské Čechy odtrhly od církevní jednoty. Příbramovo radikální stanovisko o možném podvodu v kompaktátech ze strany katolíků nezůstalo bez odezvy, neboť ve své následné řeči nad ním Palomar vyjádřil politování.¹²⁵

Argumenty, které Příbram snesl proti katolíkům ve svém dubnovém listu, dokazovaly úsilí konzervativní strany o to, aby byla kompaktáta dodržována nejen kališníky, ale i stranou pod jednou. V centru Příbramovy pozornosti stál artikl o přijímání pod obojí, jehož porušování stranou pod jednou dokázal pražský kněz doložit na několika konkrétních případech. Ve svém výroku o nedodržování druhého artiklu naproti tomu jen stroze konstatoval, že se veřejné hříchy tolerují. Příbramova řeč na koncilu se zaměřila na zcela jiný kompaktátní předpis. Zatímco tvrzení, že Čechové vždy zůstávali v církevní jednotě, je od představitele konzervativního husitství více než pochopitelné, osočení koncilu, že se ustanovení o jednotě dostalo do kompaktátních listin podvodem nebo prostomyslností zástupců basilejského koncilu, vyznívá mnohem radikálněji. Lze si jen těžko představit, že by takový názor Příbram zastával i poté, kdy legáti v prosinci 1437 definitivně rozhodli otázku laického kalicha – od této chvíle se totiž příbramovci zcela podvolili katolické církvi až na výjimku přijímání pod obojí, kterou však zaručovala koncilem posvěcená kompaktáta.

2.2 Obhajoba úmluv s basilejským koncilem v díle Prokopa z Plzně

Mistr Prokop z Plzně byl vedle Jana Příbrama nejvýraznějším představitelem konzervativních utrakvistů. Během svých studií na Karlově univerzitě se oddal reformním

¹²³ Úryvek z hádání, kde se Příbram věnuje kompaktátům, otiskl PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 218, pozn. 401. Obsah Palomarovy řeči je popsán na s. 92–93.

¹²⁴ „Hec clausula preter compactatorum seriem vel subduccione dolosa vel simplicitate alienorum (...) mala et preternecessaria consideratione est ingesta.“ PROKEŠ, Jaroslav: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 218.

¹²⁵ Tamtéž, s. 94.

myšlenkám Johna Wycliffa,¹²⁶ na vysokém učení pak působil i nadále, ať už ve funkci děkana artistické fakulty či rektora. Roku 1421 byl Prokop zvolen administrátorem husitského kněžstva a nejspíše krátce po této události se mu dostalo kněžského svěcení.¹²⁷ Stejně jako Jan z Příbramě musel roku 1427 opustit Prahu, neboť taktéž souhlasil s Korybutovičovou politikou. V létě 1433 nacházíme Prokopa z Plzně v Basileji, kde společně s dalšími posly Českého království obhajoval husitské ideje.¹²⁸ Po Příbramově boku se Prokop čím dál více klonil k umírněnému kališnictví, jehož představitelé byli značně ochotnější ke smíru s katolickou církví než husité Rokycanova směru.¹²⁹ Z roku 1435 pochází Prokopův projev, ve kterém napomíná Čechy, aby přijali kompaktní úmluvy.¹³⁰ V roce 1437 Prokop hájil před koncilem radikálnější husitské ideje – snažil se církevní hodnostáře přesvědčit o nutnosti podávat pod obojí způsobou dítkám a Janu Příbramovi pomáhal při výkladu o závaznosti kalicha.¹³¹ Po vydání dekretu *Ut lucidius videatur* se však zcela ztotožnil s názorem koncilu, že laické přijímání z kalicha není Bohem nařízené. Po desetiletém panování konzervativních kališníků v pražských městech přichází Prokopův pád roku 1448, kdy byl zbaven správy kostela sv. Jindřicha. Umírá patrně jako probošt pražské koleje Všech svatých v roce 1457.¹³²

Byl to právě koncilní dekret o laickém kalichu z prosince 1437, který Prokopa z Plzně přiměl k napsání traktátů, v nichž konzervativní kališník zastává výklad basilejských kompaktát v katolickém duchu, a skrytě tak polemizuje proti radikálnějším kališníkům, kteří směřovali k vytvoření svébytné utrakvistické církve. Ve spise *De communione et de compactatis*¹³³ nejprve řeší otázku přijímání laiků z kalicha a kloní se k názoru, že jen církev může rozhodovat o tom, jak má eucharistický obřad probíhat. Utrakvisté hájící nutnost přijímání pod obojí se tím pádem dopouštějí hereze.¹³⁴ Basilejská kompaktáta Prokop obšírně hájí v závěru traktátu, kdy připomíná, že v těchto dohodách „*koncil basilejský, reprezentující římskou církev, uzavřel smlouvu s královstvím českým a markrabstvím moravským o laickém*

¹²⁶ Z roku 1410 například pochází Prokopova obhajoba traktátu *De ideis*. Viz PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, Praha 1927, s. 9.

¹²⁷ Tamtéž, s. 44.

¹²⁸ Prokop z Plzně zde pronesl řeč, ve které tvrdil, že Čechové nikdy neopustili katolickou jednotu a že laické přijímání z kalicha nebylo v církvi nikdy zakázáno, ani odsouzeno. Taktéž zdůraznil, že husité vedli proti svým odpůrcům válku obranného charakteru. Viz tamtéž, s. 67.

¹²⁹ Tamtéž, s. 62. Dle Rudolfa Urbánka to byl právě Prokop z Plzně, kdo urychloval sbližovací proces konzervativců s katolickou církví. Viz URBÁNEK, Rudolf: *České dějiny. Díl III, Věk poděbradský III*, Praha 1930, s. 49.

¹³⁰ Edičně zpracován v AČ III, s. 437–441.

¹³¹ PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 91.

¹³² Tamtéž, s. 142.

¹³³ Závěrečnou část traktátu edičně vydal PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 260–261.

¹³⁴ Tamtéž, s. 106.

*přijímání pod obojí způsobou pod jistými podmínkami...*¹³⁵ a že v Čechách a na Moravě mohou přijímání pod obojí praktikovat ti, kteří mají takový zvyk. Poté vyjmenovává třináct výhod, které mají Čechům a Moravanům kompaktáta zaručovat, budou-li zachovávána.

Jaká pozitiva Prokop ve smlouvách s basilejským koncilem viděl? V první řadě skutečnost, že se kališníků stojících při kompaktátech povoluje přijímání pod obojí. Basilejské úmluvy dále „zbavují výčitek svědomí při takovém přijímání“¹³⁶ a dávají utrakvistům odhodlání obvyčej laického kalicha realizovat. Ohledně otázky svátosti oltářní Prokop ještě zmiňuje, že kompaktáta zaručují spasitelnost a užitečnost přijímání pod obojí způsobou. Přijetí basilejských úmluv kromě legalizace kalicha dále přináší celou řadu výhod z církevní oblasti – utrakvisté řídicí se těmito úmluvami budou například zbaveni veškerých církevních trestů. Prokop taktéž považuje kompaktáta za záruku církevní jednoty, neboť chrání Čechy a Moravany před označováním za schizmatiky, „dosvědčují, že jsme a zůstáváme ve víře a poslušnosti církve“¹³⁷ a potvrzují utrakvisty jakožto „pravé katolíky a syny církve.“¹³⁸ Kompaktátní úmluvy také hrají pozitivní roli ve vztahu k celému křesťanstvu, neboť osvobozují kališníky od špatné pověsti a možných válek, přislubují pevný a věčný mír se všemi křesťany a „od strachu z odsouzení a ztracení nás osvobozují.“¹³⁹ Křesťané, jež se kompaktát nedrží, navíc nesmí odsuzovat ty věřící, kteří se úmluvami s basilejským koncilem ve svém životě řídí.

V kratším díle, nazvaném *De communione*, si klade Prokop z Plzně za cíl vyložit smysl kompaktát a poukázat na správnost rozhodnutí basilejského koncilu.¹⁴⁰ Upozorňuje na neoprávněnost napadání římskokatolické církve ze strany utrakvistů, neboť poměr kališníků k ostatním křesťanům je srovnatelný s poměrem bodu k čáře – kališníci by se tedy měli srovnat s církevní většinou.¹⁴¹ V této souvislosti zde Prokop obhájí basilejská kompaktáta, která mají zajistit vzájemnou toleranci mezi křesťany přijímajícími pod jednou a utrakvisty: „Obojí přijímající mají se jako synové téže matky katolické církve vzájemně snášeti a milovati.“¹⁴² Prokop uvádí, že na základě kompaktát by obě strany měly „mít mezi

¹³⁵ „...concilium Basiliense, representans ecclesias Romanam, cum regno Bohemie et marchionatu Moravie super communione utriusque speciei laica sub certis conditionibus compactavit...“ Tamtéž, s. 260.

¹³⁶ „... tollunt timorem consiencie in sic communicando...“ Tamtéž, s. 260.

¹³⁷ „... in fide et obediencia ecclesie esse et manere declarant...“ Tamtéž, s. 260–261.

¹³⁸ „... veros catholicos et filios ecclesie...“ Tamtéž, s. 261.

¹³⁹ „... a timore damnacionis et desperatione nos eripiunt...“ Tamtéž, s. 261.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 107. O tomto traktátu je pojednáno na s. 107–108. Úryvky jsou k dispozici na s. 224, pozn. 462–467.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 108.

¹⁴² Tamtéž.

*sebou katolickou jednotu a pevný a věčný mír*¹⁴³, který Čechové slíbili zachovávat vně i uvnitř království.

K problematice kompaktátních dohod se Prokop vrátil roku 1447 ve svém projevu *De compactatis*,¹⁴⁴ v němž ostře vystoupil proti nekonzervativním proudům utrakvismu. Nejprve vyjadřuje své stanovisko, že kališníci, kteří se odmítají srovnat s církví a poslouchat papeže, nemohou dojít spásy. Neposlušnost těchto věřících dokazuje na různých příkladech, z nichž některé se přímo týkají porušování kompaktát. Prokop si stěžuje, že úmluvy s koncilem „*nebyly nikdy skrze Čechy k plnému cíli dovedeny a zachovány...*“.¹⁴⁵ Čechové se drží názoru, že bez přijímání z kalicha nedojde člověk spásy, a tak křesťany přijímající pouze pod způsobou chleba odsuzují. K tomu Prokop namítá, že „*z kompaktát je zjevné, že (přijímání pod obojí – pozn. A. P.) není nutné ke spáse, protože je pouze připuštěno těm, kdo mají takový způsob přijímání.*“¹⁴⁶ Rozpor s ustanoveními basilejských kompaktát spatřuje konzervativní utrakvista také ve skutečnostech, že pod obojí způsobou „*přijímají ti, jež nemají takový zvyk, a malé děti...*“.¹⁴⁷ Porušování kompaktát má zřejmě Prokop na mysli i tehdy, když Čechům vytýká, že se v království nedodržují obyčeje všeobecné církve a zavádějí se nové náboženské obřady a zvyky.

Pro Prokopa z Plzně, jakožto konzervativce hájícího zásadu úplného sjednocení s katolíky kromě zvyku přijímání pod obojí, byla zcela zásadními kompaktátní ustanovení o laickém kalichu a církevní jednotě, neboť tyto body v podstatě definovaly kališnictví Příbramova směru. Výhody plynoucí z kompaktát, které Prokop uvedl v prvním ze dvou traktátů z konce třicátých let, měly proto v drtivé většině souvislost právě s prvním artikulem a zásadou církevního sjednocení. Pro konzervativního kališníka taktéž hrály roli pasáže o míru se všemi křesťany a konci válek. Ve druhém traktátu pak navíc přišel s působivou myšlenkou, že basilejské úmluvy mohou prospět nejen kališníkům, ale i katolíkům, neboť zajišťují vzájemné soužití a toleranci. Po deseti letech, ve kterých mohl na vlastní oči sledovat, jakým způsobem Čechové kompaktátní ustanovení naplňují, Prokop ve svém napomenutí zcela změnil tón, jímž k nekonzervativním utrakvistům promlouvá – v souvislosti s prvním artikulem a požadavkem církevního sjednocení tak již nepřipomínal žádné výhody, ale naopak ukazoval, jak ostatní kališníci v plnění těchto zásad selhali.

¹⁴³ „... *habeant inter se catholicam unionem atque firmam et perpetuam pacem...*“ Tamtéž, s. 224, pozn. 463.

¹⁴⁴ Projev editoval PROKEŠ, J.: *Mistr Prokop z Plzně*, s. 262–263.

¹⁴⁵ „... *nunquam per Bohemos ad plenum finem sunt deducta et observata...*“ Tamtéž, s. 262.

¹⁴⁶ „... *ex compactatis patet, quod non sit de necessitate salutis, quia solum admittitur habentibus illum usum communionis.*“ Tamtéž, s. 263.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 263.

3. Kompaktáta v polemických spisech od zániku konzervativní strany do jejich zrušení Piem II. (1448–1462)

3.1 Spis Jana Papouška ze Soběslavě proti kompaktátním smlouvám

Katolický kněz Jan Papoušek ze Soběslavi se zprvu řadil k výrazným představitelům konzervativních utrakvistů. Během svých univerzitních studií se dostal do kontaktu s Janem Příbramem a navázal s ním přátelský vztah, díky čemuž se zařadil k umírněnému proudu husitství.¹⁴⁸ Na konci třicátých let dokázal Papoušek vytěžít z triumfu konzervativců v pražském souměstí, když byl dosazen na faru u Panny Marie před Týnem, kterou byl nucen opustit Jan Rokycana. Během svého pražského působení si všímal různých výhod, které nabízel strana pod jednou, a pomalu přecházel od utrakvismu ke katolictví.¹⁴⁹ Nadvláda Jiříka z Poděbrad v Praze a faktický konec mocenského postavení konzervativců přiměl Papouška v roce 1448 utéct do katolického Jindřichova Hradce, kde se osobně setkal s Eneem Silviem Piccolominim, budoucím papežem Piem II. Zde začal Papoušek obstarávat Piccolominimu různé spisy – mimo jiné sehnal knihy, jež obsahovaly texty basilejských kompaktát.¹⁵⁰ Zřejmě až při jindřichohradeckém pobytu Papoušek úplně konvertoval ke katolickému vyznání.¹⁵¹ V roce 1453, kdy na trůn nastoupil Ladislav Pohrobek, se Papoušek vrátil do Prahy a stal se zde členem svatovítské kapituly. Těsně před svou smrtí roku 1458 ještě získal funkci litoměřického probošta.¹⁵²

Za svého působení v Jindřichově Hradci sepsal Jan Papoušek polemický traktát s tematikou kompaktát, nazvaný *Edicio pro declaratione compactatorum et decreti in Basilea facti pro communione utriusque speciei*.¹⁵³ V tomto díle se nejprve snaží vyložit vznik a vývoj husitského hnutí, a basilejských dohod se tak poprvé dotýká při popisu jednání husitů s katolickou církví, kdy píše, že Čechové učinili se svatým koncilem *takové dohody (talía*

¹⁴⁸ SPUNAR, Pavel.: *Literární pozůstalost M. Jana Papouška ze Soběslavi*, LF CXXV, 2002, č. 3–4, s. 253.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 254.

¹⁵⁰ Tamtéž.

¹⁵¹ Tamtéž. Je však otázkou, proč při svěcení českých duchovních v Míšni roku 1446 „biskup Míšeňský z návodu Papouškova žádal na nich, aby dříve odpřísáhli se kalicha.“ FIKRLE, Jaroslav: *M. Jan Papoušek ze Soběslavi*, in: OSN XIX, 1902, s. 187.

¹⁵² SPUNAR, P.: *Literární pozůstalost M. Jana Papouška*, s. 254.

¹⁵³ URBÁNEK, Rudolf: *České dějiny. Díl III, Věk poděbradský III*, Praha 1930, s. 54. Část traktátu vydal HÖFLER, Konstantin: *Die Geschichtschreiber der hussitischen Bewegung III*, Vídeň 1866, s. 158–162. Celý Papouškův traktát je dochován in: NKČR, ORST, rukopis XI.C.8, f. 296a–305b. Rukopis jsem zpracovával přes internetové stránky www.manuscriptorium.com. Konkrétně je Papouškův spis přístupný z adresy http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num¶m=0&client=&ats=1336507905&mode=&testMode=&sf_queryLine=XI.C.8&qf_field=6 (ke dni 8. 5. 2012).

compactata). Těmito *compactaty* však ani zdaleka nemyslí úmluvy s koncilem v celém jejich rozsahu, nýbrž jen malý výsek – cituje zde ustanovení z basilejských dohod o přijímání pod obojí, které začíná slovy „... řečeným Čechům a Moravanům, přijímajícím kostelní jednotu...“¹⁵⁴ a končí větou „... ale pod každú způsobú jest celý a plný Kristus.“¹⁵⁵ Papoušek zdůrazňuje, že v těchto smlouvách Čechové příslibili jednotu s římskou církví a katolickou vírou, a dodává, že tento slib byl stvrzen pečeti císaře Zikmunda či rakouského vévody Albrechta. Poté píše: „Podívejme se, zda Čechové dodržují, co slíbili svatému koncilii.“¹⁵⁶

Papoušek následně vypočítává čtyři zásady, které bezprostředně vyplývají z kompaktního úryvku, který výše v traktátu citoval: 1. přijímání z kalicha se vztahuje jen na ty křesťany, kteří mají takový zvyk; 2. pod obojí může být podáváno pouze těm, kdo dodržují církevní jednotu; 3. možnost přijímat z kalicha se týká kališníků, kteří o to nábožně žádali; 4. kněží mají při eucharistickém obřadu připomínat, že Kristus je celý a plný přítomen pod způsobou chleba i vína. Papoušek pak dává zcela jasně najevo, že kališníci v plnění těchto zásad selhali: „Ať se kolem sebe rozhlédne (...) kdokoliv rozumu užívající, zda Čechové tato čtyři ustanovení dodržují, a uvidí opak.“¹⁵⁷ Tvrdí například, že „Čechové (...) donucují k přijímání z kalicha buď přímo, nebo nepřímo ty, kteří nemají zvyk takového přijímání“¹⁵⁸ a stěžuje si, že věřící o podávání z kalicha nábožně nežadají. Čechové však svým jednáním neporušují pouze kompaktní – Papoušek totiž připomíná dekret *Ut lucidius videatur*, kdy obviňuje Čechy z jeho nepřijetí a ignorace. Naznačuje, že k praktikování laického kalicha utrakvistům nestačí pouhé přijetí kompaktní: přijímání pod obojí „je sjednáno jen s těmi, kdo se sjednotí ve víře se všeobecnou církví a přijmou tento dekret...“¹⁵⁹

Ve své polemice se tedy Jan Papoušek ze Soběslavi primárně zaměřil na otázku, zda Čechové naplňují to, k čemu se v úmluvách s basilejským koncilem zavázali. Tyto dohody však katolický kněz zredukoval pouze na krátkou, zato však velmi podstatnou pasáž, v níž byly mezi církví a husity sjednány podmínky, za jakých se má v Čechách a na Moravě praktikovat přijímání pod obojí. Došel přitom k závěru, že z této kompaktní fráze Čechové prakticky všechno porušují. Basilejská kompaktní se však Papoušek nesnažil přiblížit pouze výkladem jejich nejdůležitějšího ustanovení, ale i nastíněním jejich vzniku a zpečetění

¹⁵⁴ AČ III, s. 399.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 400.

¹⁵⁶ „Videamus si Boemi tenent quod promisserunt sacro Concilio.“ NKČR, ORST, rukopis XI.C.8, f. 296v.

¹⁵⁷ „Prospiciat (...) quilibet racione utens, si Bohemi ista quatuor notata tenent et videbunt oppositum.“ Tamtéž, f. 296v.

¹⁵⁸ „Boemi (...) compellant ad communionem calice directe vel indirecte, qui non habent usum illis communionis...“ Tamtéž, f. 297r.

¹⁵⁹ „Solum illis est concessa, qui se conformant in fide cum universalis ecclesia et qui istud decretum suscipit...“ Tamtéž. Papoušek ve svém spise cituje úplný text koncilního dekretu.

důležitými osobami. Za dokument těsně související s kompaktními úmluvami považoval dekret basilejského koncilu o laickém přijímání pod obojí.

3.2 Martin Lupáč a obrana kompaktát proti Mikuláši Kusánskému

Kněz Martin Lupáč se do dějin husitství vepsal jako významný představitel radikálnějšího utrakvismu. Jeho první významnější setkání s českým reformním hnutím ho zastihlo již jako mladého studenta roku 1410, kdy byl svědkem pálení papežských bul.¹⁶⁰ Později se Lupáč rozhodl pro dráhu duchovního a roku 1421 se stal farářem v Chrudimi. O šest let později se angažoval v pražských událostech, kdy přispěl k selhání pokusu o převrat ze strany zemského správce Zikmunda Korybutoviče.¹⁶¹ Ve třicátých letech se Lupáč zúčastnil jednání s basilejským koncilem – v červenci 1433 jakožto člen husitského poselstva zaujal při rozhovorech s církevními legáty přední místo a na počátku následujícího roku dokonce zavítal do Basileje zcela sám, přičemž se zde snažil katolickou církev přesvědčit, že „*mír není možný, leč zavede-li církev kalich v celé české koruně*.“¹⁶² Český sněm jej pak roku 1435 zvolil za jednoho ze dvou Rokycanových sufragánů, stejně jako kališnický arcibiskup však Lupáč ve své funkci nikdy nebyl potvrzen katolickou církví. V létě se účastnil vyhlášení basilejských kompaktát, ale po Zikmundově nástupu na trůn byl zbaven své fary a zřejmě se usadil na Moravě.¹⁶³ Nejspíše roku 1449 se kališnický kněz přemístil do Klatov, kde se začal intenzivně věnovat literární činnosti, jejímž hlavním smyslem byla obrana husitství a kompaktát.¹⁶⁴ Po roce 1456 opět změnil své působení a uchýlil se do oblasti Českomoravské vrchoviny,¹⁶⁵ kde roku 1468 umírá. Za svého života zastával radikální ideje o odklonu kališníků od římské církve, se kterými nemohl souhlasit ani Jan Rokycana, na druhou stranu však Lupáčovy zásady nepochybně povzbudily k zásadnímu kroku představitele jednoty bratrské – roku 1467 se toto náboženské společenství rozhodlo přistoupit ke svěcení vlastního kněžstva.¹⁶⁶

Z roku 1452 pochází Lupáčův významný spis, hájící kompaktátní úmluvy proti kardinálu Mikuláši Kusánskému, jenž byl v mládí členem basilejského koncilu a na jednáních s husity

¹⁶⁰ BARTOŠ, František Michálek: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, RS 7, Praha 1939, s. 115.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Tamtéž, s. 116.

¹⁶³ Tamtéž.

¹⁶⁴ Tamtéž. Seznam Lupáčových literárních děl je uveden na s. 137–140.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 117.

¹⁶⁶ URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský IV*, s. 558.

se významně podílel.¹⁶⁷ Tento list sepsal Lupáč v důsledku nedávných událostí – Kusánský se měl na základě svého slibu právě v roce 1452 setkat s utrakvistickou reprezentací v Chebu, kde se mělo jednat o basilejských kompaktátech, jejichž osud byl v této době velmi nejistý, neboť sám papež Mikuláš V. požadoval jejich zrušení.¹⁶⁸ Kusánský však nakonec do Chebu nezavítal a místo toho odeslal do Českého království dopis, v němž informoval kališnickou stranu o podmínkách, za kterých by byl ochoten jednat. Mimo jiné zde uvedl, že kompaktáta, jež utrakvističtí kněží nedodržují, již pozbyla platnosti.¹⁶⁹ Vyjednávači strany pod obojí usoudili, že za takové situace jakékoliv rozhovory pozbývají smysl, a na Kusánského psaní nezareagovali. Jediné odpovědi se nakonec kardinál dočkal od soukromé osoby – správce klatovského kostela Martina Lupáče, který vzhledem ke svým zkušenostem s vyjednáváním kompaktátních smluv ve třicátých letech nepochybně cítil, že si může dovolit otevřenému odpůrci basilejských úmluv odepsat.¹⁷⁰ Podle všeho si však radikální kališník nebyl vědom toho, že píše člověku, s nímž se v Basileji setkal a který se taktéž podílel na vzniku kompaktát,¹⁷¹ třebaže nyní usiloval o jejich zrušení.

Ve své odpovědi Kusánskému argumentuje Lupáč kompaktáty poprvé, když se ohrazuje proti požadavku, aby kališníci poslouchali papeže. Namítá, že lidé by měli dbát spíše příkazů Boha než člověka a že kališníci uznávají za jediného soudce „*Písmo svaté, jak je řečeno v kompaktátech*“,¹⁷² čímž má zajisté na mysli pasáž z basilejských dohod, v níž se mluví o dodržování soudce chebského. Dále Lupáč namítá, že Kusánský označuje kališníky za heretiky, třebaže v Basileji nebyla husitům dokázána jediná hereze, a v této souvislosti kardinálovi vytýká, že se kompaktátní dohody snaží vykládat co nejvíce po svém – zaznívají zde obvinění, že Kusánský ustanovením z kompaktát nerozumí a hovoří o nich povrchně. Klatovský farář Kusánskému píše, že kdyby spolu mohli přímo diskutovat, pak „*byste jasně pochopil, že kompaktáta pokrouceně vykládáte, čest království a víry nečestně, neoprávněně a nespravedlivě pošlapávající*.“¹⁷³ Co konkrétního může Lupáč překrucováním a nepochopením basilejských kompaktát myslet, vyplývá z jeho tvrzení, že kdyby se kardinál v úmluvách s koncilem zaměřil na větu, že Čechové a Moravané mají přijímat pod obojí mocí

¹⁶⁷ Edice této polemiky, nazvané *Martini Lupáč epistola Nicolao de Cusa, data Clatoviae Bohemorum 14. Julii 1452*, je otištěna in: BARTOŠ, František Michálek: *Cusanus and the Hussite bishop M. Lupáč*, CV 5, 1962, s. 41–44.

¹⁶⁸ Podrobný popis událostí souvisejících s vysláním Mikuláše Kusánského k utrakvistům je podán tamtéž, s. 35–36.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 36.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ Tamtéž, s. 37.

¹⁷² „... scriptura sacra, ut in Compactatis dicitur...“ Tamtéž, s. 42.

¹⁷³ „...Luce clarius agnosceretis, quod Compactata sinistre glozatis, honori regni et fidei excessive et sine robore minus iuste derogantes.“ Tamtéž, s. 43.

Ježíše Krista a církve jakožto jeho pravé choti, pak by snad přestal hájit názor, že se Čechové nacházejí mimo církevní jednotu, a „*spíše by si položil prst na ústa*.“¹⁷⁴ Údajné nepochopení kompaktátních dohod katolickým hodnostářem přivádí Lupáče k názoru: „*Neměla by proto být kompaktáta vykládána spíše těmi, kteří je vyjednali?*“¹⁷⁵ Zde se však Lupáč z důvodu neznalosti svého ideového protivníka dopouští jasného omylu, neboť Mikuláš Kusánský k těmto vyjednávačům bezesporu patřil. V neposlední řadě ještě kališnický farář přichází s argumentem, že jelikož kardinál vnímá kompaktáta jako dokument, který by měl pozbýt platnosti, tak v podstatě obviňuje koncilní zástupce, kteří dohody s husity podepsali, z podvodu.¹⁷⁶

V listu z roku 1452 se Lupáč snažil Mikuláše Kusánského přesvědčit o nesprávnosti jeho výkladu kompaktát a naopak poukázat na to, jak basilejské úmluvy poskytují podporu myšlenkám radikálního kališnictví. Důležitým bylo tím pádem ustanovení o soudci chebském, neboť tato fráze z kompaktát měla dokládat Bibli a z ní vycházející zdroje jako jediný základ křesťanské víry. Za neméně podstatnou však Lupáč považoval dohodu o prvním artikulu, kde se hovoří o laickém kalichu z moci Krista a pravé církve, přičemž je více než pravděpodobné, že touto náboženskou pospolitostí Lupáč nemyslel římskokatolickou církev v čele s papežem, nýbrž společenství všech svatých na nebi i na zemi.¹⁷⁷ Basilejská kompaktáta tudíž dokazovala jednotu Čechů a Moravanů se všeobecnou církví, a popírala tak nařčení, že utrakvisté porušují církevní jednotu. Na kompaktátech, která v Čechách a na Moravě uváděla v praxi Boží zákon, byla dle Lupáče zároveň založena čest království a kališnické víry – pochybný výklad basilejských úmluv Kusánským proto považoval za pošlapávání této cti. Za velmi zajímavou, ba ojedinělou můžeme označit Lupáčovu úvahu, kteří lidé by se měli k interpretaci kompaktát uchylovat.

3.3 Smlouvy s basilejským koncilem v traktátu Vaňka Valečovského z Kněžmosta

Příslušník světského stavu Vaněk Valečovský z Kněžmosta se řadil k umírněnějším utrakvistům. Ve třicátých letech byla jeho působištěm Praha, vítězství konzervativní strany

¹⁷⁴ „...*potium digitum ori suo imponeret*.“ Tamtéž.

¹⁷⁵ „*Propterea Compactata interpretari nonne magis esset eorum, quorum erat ea condere?*“ Tamtéž.

¹⁷⁶ Mikuláš Kusánský na tento Lupáčův list zareagoval dalším psaním, ve kterém například poukázal na to, že se vyjednávání koncilu s husity účastnil a při těchto rozhovorech nebyla kališnická strana schopna uvést jediného teologa, který by tvrdil, že přijímání pod obojí je nutné ke spáse. Lupáč však již na Kusánského nové argumenty písemně nezareagoval. Podrobněji in: BARTOŠ, F. M.: *Cusanus and the Hussite bishop M. Lupáč*, s. 38–39.

¹⁷⁷ Lupáč svoje stanovisko k problematice církve rozvedl již r. 1448 v traktátu *De quinque sedibus*, o němž pojednává BARTOŠ, F. M.: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, s. 119.

po smrti Albrechta II. jej však přinutilo z centra Českého království uprchnout. K návratu do Prahy se odhodlal až v souvislosti s triumfem Jiřího z Poděbrad v roce 1448.¹⁷⁸ Do roku 1452 zasedal Valečovský v radě Starého Města, ale po nástupu Jiřího do úřadu zemského správce se mu dostalo ještě větší pocty – stal se členem dvanáctičlenné rady, která měla českému správci pomáhat řídit království a starat se o obsazování úřadů a soudů.¹⁷⁹ O rok později byl králem Ladislavem jmenován do úřadu podkomořího království českého a taktéž se stal členem komise, jejímž úkolem bylo učinit revizi držby královského majetku.¹⁸⁰ Valečovský se v rámci tohoto pověření zabýval majetkovými záležitostmi v královských městech, kdy se zde snažil hájit panovnickovy zájmy. Jeho činnost však narážela na odpor měšťanů a kněží, kteří v době interregna nabyli v městských sídlištích značné moci.¹⁸¹ Jeho dobrý vztah s Jiřím z Poděbrad vynesl Vaňkovi roku 1457 rytířskou hodnost.¹⁸² Jak v zemské radě, tak i podkomořském úřadu byl Vaněk činný až do roku 1467.¹⁸³ Zemřel v roce 1472.

Svůj pohled na kompaktátní úmluvy vyjádřil Valečovský ve svém traktátu *Proti panování kněžskému*, jehož vznik spadá do období let 1453–1457¹⁸⁴ a souvisí s již zmíněnou snahou o provedení majetkové revize. Účelem spisu bylo poukázat na značnou moc utrakvistických kněží, s nimiž se královský podkomoří ve městech setkával a jichž se zastával sám jejich nejvyšší představitel Jan Rokycana. Vaněk svůj traktát nejspíše věnoval osobě, která měla blízko ke králi Ladislavovi i zemskému správci Jiřímu.¹⁸⁵ Ve svém útoku na kališnické duchovenstvo se podkomoří věnuje několika tématům, z nichž důležité místo zaujímá otázka toho, jak Rokycanovo kněžstvo porušuje pražské artikuly, jejichž dodržování je zaručeno právě v basilejských dohodách.

Vaněk Valečovský srovnává utrakvistické kněží s tábořskou církví, jejíž duchovní se taktéž „zasadili o čtyři artikule a ty lidem před očima opálajíce a na jiné kazíce je hyzdili.“¹⁸⁶ Tímto zasazením se o pražské artikuly zřejmě myslí právě podíl tábořských kněží na vyjednání kompaktát s basilejským koncilem. Po obsáhlé kritice utrakvistů za hromadění peněz či velký vliv v královských městech se Valečovský pokouší ukázat, že kališnické duchovenstvo taktéž

¹⁷⁸ URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský III*, Praha 1930, s. 73.

¹⁷⁹ ČELAKOVSKÝ, Jaroslav: *Traktát podkomořího Vaňka Valečovského proti panování kněžstva*, VKČSN 1881, č. 36, s. 326–328. Valečovský byl v této komisi jedním ze dvou zástupců městského stavu.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 328.

¹⁸¹ *Akty Jednoty bratrské. Sv. II.*, ed. J. Bidlo, Brno 1923, s. 42.

¹⁸² URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský III*, Praha 1930, s. 74.

¹⁸³ ČELAKOVSKÝ, J.: *Traktát podkomořího Vaňka Valečovského proti panování kněžstva*, s. 330.

¹⁸⁴ *Akty Jednoty bratrské. Sv. II.*, s. 44. Edičně byl Valečovského spis zpracován hned dvakrát. V 80. letech 19. století jej vydal ČELAKOVSKÝ, J.: *Traktát podkomořího Vaňka Valečovského proti panování kněžstva*, s. 335–345, a později BIDLO, Jan in: *Akty Jednoty bratrské. Sv. II.*, s. 242–254.

¹⁸⁵ *Akty Jednoty bratrské. Sv. II.*, s. 44. Čelakovský jako pravděpodobného adresáta jmenoval nejvyššího kancléře Prokopa z Rabštejna.

¹⁸⁶ *Akty Jednoty bratrské. Sv. II.*, s. *243.

artikuly nedodržuje. Ohledně svobodného kázání slova Božího si stěžuje na skutečnost, že kněží kazatelskou činnost praktikují jen uvnitř městských hradeb a zcela pomíjejí venkovská sídliště. Zatímco apoštolové putovali za pohany několik mil, Rokycanovi duchovní se musí k vykonání delší cesty uplatit: „... *od starého piva a od dobrého vína nerci mezi pohany lité, ale mezi křesťany nesmějí za několik mil, leč za glejty.*“¹⁸⁷ Vaněk navíc namítá, že laikové nesmí do obsahu jejich slov nijak mluvit. Zde je však nutné upozornit na to, že kompaktáta laický vliv na kázání nikde nezmiňovala a šíření Božího slova povolovala jen duchovním osobám, což bylo zcela v souladu i s původní formulací tohoto artikulu.

Pro Valečovského jakožto odpůrce vzrůstající kněžské moci je dále velmi důležitý artikel o zákazu světského panování duchovních. Královský podkomoří obviňuje kališnické kněžstvo, že připravilo mnoho světských osob o jejich statky, nebo dokonce životy, a jelikož Zikmund Lucemburský nedokázal tyto agresivní duchovní zkrotit, musel jim „*města, arcibiskupství, klášterství, špitálství, jeptišství zapisovati, ješto dodnes tomu království i králi našemu jest to velmi k velikému zlému.*“¹⁸⁸ Valečovský taktéž obšírně popisuje nezákonné praktiky kněží, kdy získávají peníze z odkazů zemřelých osob na úkor pozůstalých. Další aspekt světské moci utrakvistických kněží vidí ve skutečnosti, že Rokycanovi kněží svůj úřad vykonávají pouze za žold, a pokud se stane, že kněží tuto peněžní částku nedostanou, chodí „*po domích, komory a truhly vybíjejíc, chudým vdovám a sirotkům základy berouc a lidi šacujíc, aby knězi jeho žold úplně vydali.*“¹⁸⁹ Z těchto názorů vyplývá, že Valečovský kompaktátní dohodu o čtvrtém artikulu chápal jako příslib velmi chudého a od vlastnictví statků oproštěného duchovenstva.

Nakonec Vaněk popisuje vztah kališnických kněží k přijímání pod obojí a církevnímu sjednocení, přičemž až zde výslovně zmiňuje kompaktáta. Rokycanovy přívržence podezírá z toho, že půjčením kalicha ze strany koncilu chtěli dosáhnout svých vladařství a důstojenství. Královský podkomoří připomíná, že v basilejských úmluvách utrakvisté stranu pod jednou „*nepřehydili, ale potvrdili (...) nýbrž ještě jim poslušenství slíbili a nadto (...) s nimi slíbili věčný pokoj míti v řeči i v skutku, a slíbili se s nimi ve všech řádích kostelních srovnati, kromě přijímání pod obojí způsobou...*“¹⁹⁰ Zároveň však podotýká, že „*ta compactáta ona strana vykládají k svému rozumu, a druhá také k svému.*“¹⁹¹ V souvislosti s kompaktáty je obviňován samotný Jan Rokycana – Valečovský píše, že „*slíbil jest na smlouvách Rokycán, když by arcibiskupem byl, aby světil žáky na kněžství pod oběma i pod jednou způsobou podle*

¹⁸⁷ Tamtéž, s. *244.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. *245.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. *247.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. *248.

¹⁹¹ Tamtéž.

compactát.¹⁹² Je otázka, zda v tomto případě Valečovský odkazuje na ustanovení z *Littera expurgationis*, kterým se pražskému arcibiskupovi povolovalo světit kněží pod obojí (a samozřejmě se mlčky předpokládalo, že se svěcení i nadále bude týkat strany pod jednou), nebo na Zikmundovo privilegium českým stavům, kde se hovořilo o duchovních pod jednou i pod obojí.¹⁹³ Jelikož však ve Vaňkově spisu nenacházíme žádné náznaky toho, že by za kompaktáta považoval jiné dohody než ty, které byly uzavřené s koncilem, blíže pravdě bude spíše první možnost. Dle Valečovského však tímto činem volený arcibiskup ukázal, že je pro něj důležitější zisk církevního úřadu než důrazné zastávání jím proklamované zásady, že laický kalich je z Božího nařízení. Narážka na Rokycanovo porušení kompaktát se nejspíše ukrývá ve slovech, že se přední kališník snažil dosáhnout potvrzení arcibiskupské hodnosti od ortodoxní církve, což bylo „*proti všem smlouvám, slibom a zápisom i proti naší víře*...“¹⁹⁴ Těmito smlouvami, sliby a zápisy mohl mít Vaněk na mysli právě kompaktáta, která jasně deklarovala jednotu husitů s katolickou církví – jednání s pravoslavnými křesťany by pak bylo nepochybným porušením těchto dohod.¹⁹⁵

V samotném závěru traktátu se Valečovský snaží shrnout vztah kališnických kněží k basilejským úmluvám. Připomíná, že přijetím kompaktát Rokycana zavázal svou stranu k pokoji a poslušenství a zachovávání katolických tradic. Autor spisku sám o sobě tvrdí, že tímto způsobem úmluvy s koncilem dodržuje. Naopak Rokycana kompaktáta porušuje, ač je slíbil dodržovat a nedělat nic mimo jejich rámec. Valečovský se pak vyrovnává s námitkou, proč se nestará o postoj českých katolíků k basilejským úmluvám. Argumentuje, že Rokycana stranu pod jednou o přijetí kompaktát nežádal, ale „*učinil s nimi ta compactáta, zavázav k nim všecku naši stranu*.“¹⁹⁶ Dohody s koncilem tedy Vaněk chápe jako závazné pouze pro kališníky. Svůj nezáměr o vztah katolíků ke kompaktátním dohodám dále vysvětluje tím, že kněží pod jednou jej nikdy neohrožovali v jeho úřadu na rozdíl od utrakvistů.

Valečovskému šlo v popisovaném traktátu zejména o to, aby poukázal na zlořády Rokycanových kněží, jejichž moc v královských městech mu byla trnem v oku, a vhodné argumenty královský podkomoří často nacházel právě v nedodržování kompaktát těmito

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ „... žáci arcibiskupství pražského obojí, tak pod jednu jako pod obojí způsobu přijímající (...) na kněžství aby byli přijati a svěceni...“ AČ III, s. 430.

¹⁹⁴ *Akty Jednoty bratrské. Sv. II., s. *253.* Jan Rokycana inicioval jednání s pravoslavnou církví v roce 1452, neboť potvrzené arcibiskupské hodnosti ze strany katolické církve už touto dobou bylo v nedohlednu.

¹⁹⁵ Důvodem, proč se utrakvisté uchýlili k jednáním s ortodoxními křesťany, byla snaha získat od této církve legitimitu pro kalich a jiné věroučné zásady. R. 1451 byl z Čech vyslán kališnický posel (v byzantských pramenech nazýván Konstantinos Platris) a asi v polovině r. 1452 přivezl do Prahy nabídku na unii pravoslavné církve se stranou pod obojí. Nadějný vývoj však zhatily následné události – byla obnovena unie východních křesťanů se Západem a r. 1453 padla Konstantinopol do područí Osmanů. Viz ČORNEJ, P.: *Velké dějiny země koruny české V*, s. 102–103.

¹⁹⁶ *Akty Jednoty bratrské. Sv. II., s. *254.*

duchovními. Vaňkovo soustředění se na artikuly o svobodném šíření Božího slova a zákazu světského panování lze vysvětlit tím, že jejich porušování přímo souvisí s neúměrným vlivem Rokycanových přívrženců – když kněží věnují kazatelské činnosti málo času, a naopak velkou část své energie soustředí na získávání peněz a majetku, jejich moc tím pochopitelně vzrůstá. Taktéž artikul o přijímání pod obojí dal Valečovský do souvislosti s kněžským panováním, ale jiným způsobem – uzákonění laického kalicha prý mělo usnadnit utrakvistickým kněžím cestu k moci. Zároveň si Vaněk správně povšimnul, že přijetím kompaktát se dostal Rokycana do rozporu se svým přesvědčením o závaznosti kalicha. Ze svého názoru, že basilejské úmluvy katolíci údajně pouze vyjednali, zatímco kališníci je přijali, Valečovský vyvodil, že úmluvy s koncilem jsou závazné jen pro stranu pod obojí. Z dalších kompaktátních ustanovení Valečovský zmínil ještě zásadu církevního sjednocení, kterou prý Rokycanovi kněží rovněž porušili.

3.4 Obahjoba kompaktát Václavem Korandou v Římě

Mistr Václav Koranda mladší z Nové Plzně se řadil mezi výrazné zastánce radikálního kališnictví. Působil nejprve jako univerzitní děkan a rektor, nejvyšší pocty se mu však dostalo po úmrtí Jana Rokycany roku 1471 – tehdy nastoupil do úřadu administrátora utrakvistické konzistoře, a stal se tak nejvyšším duchovním správcem církve pod obojí, třebaže mu chybělo kněžské svěcení.¹⁹⁷ Prohlášení kompaktát za neplatná, které roku 1462 shlédli na vlastní oči jakožto člen poselství Jiřího z Poděbrad, bylo pro Korandu impulsem k intenzivní obraně hodnot vydobytých husitskou revolucí,¹⁹⁸ přičemž zřejmě největší roli přikládal zásadě spasitelnosti laického kalicha a podávání pod obojí způsobou dítkám. Za svého působení v administrátorském úřadu si právě otevřeným hájením utrakvismu vydobyl mezi svými souvěrci značnou úctu a popularitu, když například vedl prudkou polemiku s vůdcem strany pod jednou Hilariem Litoměřickým.¹⁹⁹ Značná část Korandovy literární tvorby se dochovala v *Manuálu*, což byla sbírka „*prací vlastních i cizích, českých i latinských, jak vznikaly průběhem dlouhého Korandova života, a zračí se v nich jak houževnatý boj dolejší konsistoře utrakvistické proti rostoucí římské reakci, tak i proti vzrůstající nové Jednotě bratrské*.“²⁰⁰ Konzistoř pod obojí, jejíž moc byla za jeho správcování významně upevněna, opustil Koranda

¹⁹⁷ REJCHRTOVÁ, Noemi: *Administrátor Václav Koranda O lichvě*, Příspěvky k dějinám utrakvismu, ARBI I, Praha 1978, s. 129.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž. O písemné polemice mezi Hilariem a Korandou pojednal URBÁNEK, R: *Věk poděbradský IV*, s. 729–737.

²⁰⁰ VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury I*, Praha 1960, s. 81. Korandův sborník edičně vydal Josef Truhlář v roce 1888 pod názvem *Manuál M. Václava Korandy*, s úvodním rozbořem díla na s. III–XXIII.

v roce 1497, ve svých čtyřiasedmdesáti letech.²⁰¹ V roce 1513 Koranda dokonce opět stanul v pozici rektora a v roli mluvčího kališníků vytrval až do své smrti roku 1519.²⁰²

K obraně basilejských úmluv se Koranda ve svém životě uchýlil hned několikrát, ale pouze v březnu 1462 se k otázce kompaktát vyjádřil před samotnou hlavou katolické církve, Piem II. Tehdejšího papeže se jako člen českého poselstva snažil přesvědčit svou obsáhlou řečí o užitečnosti basilejských kompaktát a přimět jej tím k jejich potvrzení.²⁰³ Po úvodní obhajobě laického kalicha český posel připomíná papeži nesporné klady, které úmluvy o přijímání pod obojí a třech dalších artikulech, stvrzené nejen pečeti římského císaře a rakouského vévody, ale i bulou koncilu, přinesly: války a nepokoje skončily a místo nich zavládly pokoj a svornost a zprvu největší nepřítel Čechů a Moravanů, císař Zikmund, byl díky těmto smlouvám přijat za českého krále. Zikmund a po něm i Ladislav a Jiří slíbili kompaktáta hájit, neboť si byli vědomi, že pokud by se přiklonili pouze na stranu katolíků, nebo utrakvistů, způsobili by tím opětovné vypuknutí válek. Zároveň Koranda upozorňuje, že kompaktáta nevznikla v důsledku lidské hlouposti: „...*zjednanie (...) kompaktát, kteréžto ne mdlým ani lehkým, ale s zdravým a dospělým rozumem, s pracemi mnohými a náklady velikými, a s nejvyššími také a nejznamenitějšími i nejučenějšími obojího stavu (...) sú způsobena a utvrzena...*“.²⁰⁴ Člen poselstva dále tvrdí, že nynější král Jiří vyzývá své poddané k zastávání kompaktátních dohod právě proto, že jsou příčinou mnohého dobrého.

Posléze Koranda ve své řeči přechází k obžalobě katolíků – stěžuje si, že mnozí křesťané proti úmlouvám s koncilem vystupují, snad za účelem rozpoutání bojů, a odvolávají se přitom na papeže. Václav Koranda však vyjadřuje pochybnost, že by „*od takové studnice milosti tak nemilostivý a ukrutný skutek měl vyjít*“²⁰⁵ a že by tolik prospěšná kompaktáta měla být tak snadno zrušena. Připomíná pasáž z *Littera expurgationis*, ve které stojí psáno, že v případě, že proti kališníkům bude někdo vystupovat, se má zjednat náprava, a podotýká, že zmíněné ustanovení není v praxi realizováno. Hlavu katolické církve pak žádá: „*Čechy a Moravčice s jinými křesťany smíř podlé způsobu kompaktát na to ustavených...*“.²⁰⁶ A slovy „*což je legáty poctivými vyzviženo, svatým sborem obecným potvrzeno, předkem vašim Eugeniem*

²⁰¹ MACEK, Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001, s. 106. Novým administrátorem se stal konzervativnější utrakvista Jakub ze Stříbra.

²⁰² Tamtéž.

²⁰³ Svou řeč před papežem zachytil Koranda v relaci o poselství do Říma. Viz AČ VIII, s. 328–336. Korandovu řeč popsal například URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský IV*, s. 528–530.

²⁰⁴ AČ VIII, s. 334.

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 335.

pochváleno, Vaší Svatostí vec a vec lépe utvrzeno a zvelebeno, aby bylo“²⁰⁷ prosí Pia II. otevřeně o potvrzení basilejských kompaktát. V takovém případě totiž utrakvisté nebudou nadále ostatními křesťany haněni, ale budou vyznáváni za „*jakož znějí kompaktáta, poctivé a poslušné syny církve svaté obecné.*“²⁰⁸

Dá se říci, že při své řeči před Piem II. se Koranda zaměřil na dvě témata, která měla papeže přesvědčit o schválení kompaktát. Zaprvé neustále zdůrazňoval, že kompaktátní ustanovení zaručují mírové soužití katolíků a utrakvistů a absenci jakýchkoliv válek. Neopomněl přitom poukázat na to, že na tomto stavu měli a mají zásluhy čeští králové svým dodržováním basilejských úmluv. Brojení katolíků proti straně pod obojí bylo pro Korandu očividným porušováním kompaktát, která mezi oběma stranami přikazovala jednotu a mír. Zadruhé chtěl Koranda ukázat, že samotný proces vzniku a zpečetění kompaktát dokazuje, o jak cenné dokumenty se jedná – zatímco na vyjednání kompaktátních dohod se podíleli učené a významné osoby, výsledné úmluvy zapečetili mocní vládci a samotní představitelé katolické církve.

²⁰⁷ Tamtéž. *Pochválením* kompaktát papežem Evženem Koranda pravděpodobně myslí jejich potvrzení. Mnozí kališníci (včetně Jiřího z Poděbrad) se totiž mylně domnívali, že Evžen IV. basilejské úmluvy potvrdil. K tomu podrobněji URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský IV*, s. 275, pozn. 139.

²⁰⁸ AČ VIII, s. 335.

4. Kompaktáta v utrakvisticko-katolické polemice od jejich odsouzení do smrti Jiřího z Poděbrad (1462–1471)

4.1 Kompaktátní smlouvy v díle Hilaria Litoměřického

Hilarius Litoměřický byl čelním představitelem katolického duchovenstva v českých zemích a významným ideovým odpůrcem Jana Rokycany. Vyšel ale z utrakvistického prostředí a po studiích na pražském vysokém učení jej právě kališnický arcibiskup roku 1452 poslal do Itálie, kde měl Hilarius prohloubit své vzdělání.²⁰⁹ V italském prostředí se dostal se svou vírou do konfliktu, neboť aby zde došlo k jeho vysvěcení na kněze, požadovalo se po něm odřeknutí se laického kalicha.²¹⁰ Plný příklon ke katolictví můžeme u Hilaria pozorovat po jeho návratu na českou univerzitu, kde se stále více ztotožňoval s ideami Prokopa z Plzně o spojení s římskou církví.²¹¹ V roce 1461 byl katolický konvertita spolu s Janem z Krumlova zvolen za administrátora konzistoře pod jednou a v tomto postavení jej o rok později potvrdil sám papež Pius II. A zatímco Jan z Krumlova ustoupil ve svém veřejném působení do pozadí, z administrátora Hilaria Litoměřického se v šedesátých letech stal duchovní vůdce katolické strany.²¹² V napjaté době po zrušení kompaktát se Hilarius snažil neúspěšně přesvědčit krále Jiřího, aby se zcela podřídil katolické církvi. V roce 1466, kdy papež Pavel II. prohlásil husitského panovníka za kacíře, se katolický administrátor uchýlil do Plzně, kde místní konšelé deklarovali poslušnost papeži.²¹³ Ze západočeské bašty katolicismu rozesílal městům, klášterům a šlechtě v okolních oblastech listy, v nichž své adresáty vybízel, aby vypověděli Jiřímu slib věrnosti a řídili se ve svém počínání příkladem Plzně.²¹⁴ Roku 1467 se stal Hilarius členem poselstva k papeži, jež mělo Pavla II. přimět k razantnějšímu postupu vůči kališníkům, a před svou smrtí o rok později se zařadil mezi Korvínovy přívržence.²¹⁵

Ze svých polemických děl věnoval Hilarius největší pozornost kompaktátům v *Listu králi Jiřímu*, jenž byl sepsán po neúspěchu českého poselstva a zrušení basilejských dohod roku 1462.²¹⁶ Hlavním účelem listu bylo přinutit Jiřího, aby bezvýhradně poslouchal hlavu

²⁰⁹ HEJNIC, Josef – POLÍVKA, Miloslav: *Plzeň v husitské revoluci: Hilaria Litoměřického „Historie města Plzně“, její edice a historický rozbor*, Praha 1987, s. 9.

²¹⁰ KALINA, Tomáš: *Hilarius Litoměřický*. ČČH 5, 1899, č. 5, s. 312.

²¹¹ HEJNIC, J. – POLÍVKA, M.: *Plzeň v husitské revoluci*, s. 11–12.

²¹² KALINA, T.: *Hilarius Litoměřický*, s. 313. Je dost možné, že Hilarius Litoměřický měl ambice stát se pražským arcibiskupem, neboť měl pro takové postavení jisté předpoklady: nejenže zastával významný post administrátora, ale od papeže dokonce disponoval arcibiskupskými pravomocemi. Viz HEJNIC, J. – POLÍVKA, M.: *Plzeň v husitské revoluci*, s. 224.

²¹³ HEJNIC, J. – POLÍVKA, M.: *Plzeň v husitské revoluci*, s. 13.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Tamtéž, s. 14–15.

²¹⁶ Edičně Hilariův list zpracoval PODLAHA, Antonín: *Hilaria Litoměřického List králi Jiřímu z Poděbrad*, Praha 1931. Původní latinský název listu zněl *Doctoris Hilarii administratoris ad Georgium regem*.

katolické církve a nedržel se úmluv učiněných s basilejským koncilem. Svůj pohled na kompaktátní dohody Hilarius vyjadřuje hned v úvodní části spisu, kdy popisuje prosperitu katolického vyznání v Českém království až do Václava IV. a následný nástup husitství. Píše, že Zikmund chtěl *tu šelmu* (čili utrakvismus) přivést ke konci a „*nějaké smlúvy učinil jest, ne věčné, ale aby lid k sobě přijda navykl zase jednotě a pokoji, v tom a tak aby snáze přišel k poslušenství*.“²¹⁷ Katolický administrátor oním „učiněním smluv“ myslí zajisté Zikmundovu zásluhu na vyjednání kompaktát mezi husity a basilejským koncilem, nikoliv císařova privilegia z let 1435–1436, ke kterým se legáti koncilu stavěli velmi negativně. Argumentaci, že kompaktáta měla přivést kališníky zpět k přijímání pod jednu, přejal nejspíše od samotného papeže z jeho výroků při zrušení těchto dohod. K basilejským úmluvám se pak Hilarius vrací, když srovnává dvě strany v Jiříkově království: věrné křesťany pod svatým poslušenstvím, jimž král vděčí za svou hodnost či různá regalia, a Čechy, kteří se odtrhli od jednoty a přijímají pod obojí – někteří na základě kompaktát, kališníci starší generace pak svou praxi odvozují ze Zákona, čili Bible.²¹⁸ Hilarius podotýká, že kdyby se Jiří z Poděbrad rozhodl přiklonit k utrakvistům (a tím pádem netolerovat katolické vyznání), musel by ke stejnému kroku přinutit i stranu pod jednu, což by však katolíci nedovolili a uprchli by do sousedních katolických zemí. Pokud by se naopak panovník přidal na katolickou stranu, kališníci by nemohli ze své země nikam odejít, „*neb ten obyčej přijímání v samém tvém království a markrabství jest*.“²¹⁹ Těmito slovy mohl Hilarius odkazovat přímo na kompaktáta, jež laický kalich výslovně povolovala pouze v Čechách a na Moravě.

Dalším poukazem na kompaktáta staví Hilarius tyto smlouvy do značně negativního světla – stěžuje si na rouhání a urážky činěné stranou pod obojí vůči katolické církvi a dodává, že utrakvisté „... *tyto i jiné věci činili jsú, když ještě compactáty se bránili, když již jsú zdvižena, by pak ještě pójčena byla, však by zdráva nebyla, nebť jest sobě odporne compactata a boží zákon, toto potřebnost, ona úmluva a pójčení*.“²²⁰ Katolický administrátor tedy kompaktátní smlouvy odsuzuje jako odporující Božímu nařízení a větou „*když ještě se compactáty bránili*“ pravděpodobně vyjadřuje přesvědčení, že po nedávném odsouzení basilejských úmluv samotným papežem již utrakvisté nebudou tyto dokumenty ke své obraně využívat. Hilarius se také snaží vyrovnat se skutečností, že někteří kališníci namítají: „*Co jsú zhřešili věrní Čechové, že jim ta drahá živá přesvatá krev, výplata lidská, spasení a obrana*

²¹⁷ Hilaria Litoměřického List králi Jiřímu z Poděbrad, s. 12.

²¹⁸ Utrakvisty, jež svůj zvyk přijímat pod obojí, odvozují primárně z Bible a nikoliv z kompaktát, mohl mít Hilarius na mysli Martina Lupáče. Srov. kapitola 4.2. Lupáčův traktát Super responsis Pii pape.

²¹⁹ Hilaria Litoměřického List králi Jiřímu z Poděbrad, s. 16.

²²⁰ Tamtéž, s. 19.

naše má již odepřena býti, to, co již jednou půjčeno bylo a schváleno.“²²¹ Přední český katolík argumentuje, že je bezpředmětné polemizovat o tom, zda mohl Pius kompaktátní úmluvy odvolat, protože stejně tak měla katolická církev pravomoc například změnit způsob křtu.

Hilarius v závěrečné části svého listu znovu oslovuje přímo Jiříka. Připomíná králi, jak jemu samotnému dříve řekl, že kompaktáta nebyla nikdy vydána, aby trvala, ale aby lid „... navykna k poslušenství spíše skrze to navrátil se k celému poslušenství, neb se v nich odkládá k budoucímu stvrzení.“²²² Dále se snaží uvést analogie ke zrušení kompaktát z církevní praxe: „... není nepodobné, aby něco místem, časem a obyčejem bylo půjčeno, ježto potom to bude odjato, jako o křtu, o pojímání a jáhenském rozdávání, o kněžském biřmování, a tak jiné.“²²³ Nakonec se snaží Jiřího přesvědčit, z jakých důvodů by panovník neměl basilejské úmluvy zastávat. Předně Hilarius vidí potíže u samotných kališníků, neboť „... i mistři, jenž jich chtějí brániti, posmívají se jim, nýbrž praví, že jsou půjčena od církve omylné...“.²²⁴ Kromě zmíněných univerzitních mistrů obývají království však ještě utrakvisté, kteří by zachovatele basilejských dohod nejraději vyhnali za hranice i s kompaktáty. Pokud bude navíc Jiří celý život usilovat o potvrzení kompaktátních úmluv, přinese to království akorát věčnou kyselost a nesnáze – Hilarius sice uznává, že husitský král dokáže udržet obě náboženské skupiny v pokoji, ale pochybuje, že po Jiříkově smrti „... byť kdo podobný k tobě kraloval, jenž by dvě věci a strany odporné v pokoji držal (...) neb vždy oni stranu naši budú utiskovati...“.²²⁵ Je zřejmé, že platná a potvrzená kompaktáta chápe administrátor pod jednou jako základ pro pokojné soužití katolíků a kališníků, ale zásadní problém spatřuje v tom, že kromě Jiřího by onu mírovou koexistenci zřejmě nikdo jiný nedokázal v praxi realizovat.

V souvislosti se zrušením kompaktát Hilarius napsal list taktéž duchovnímu vůdci utrakvistů Janu Rokycanovi, tentokrát však basilejským dohodám věnoval mnohem méně prostoru, jelikož se primárně soustředil na neoprávněnost Rokycanových nároků na arcibiskupský a administrátorský úřad.²²⁶ Stejně jako v případě dopisu Jiřímu z Poděbrad se zde Hilarius ve vztahu ke kompaktátním listinám zabývá otázkou, zda jejich odvolání bylo oprávněné. Církevní administrátor upozorňuje, že o záležitostech víry mohou rozhodovat pouze koncil nebo papež a vysvětluje, že basilejský koncil stanovil v kompaktátech podmínky

²²¹ Tamtéž, s. 27.

²²² Tamtéž, s. 31.

²²³ Tamtéž.

²²⁴ Tamtéž, s. 32.

²²⁵ Tamtéž, s. 33.

²²⁶ URBÁNEK, R.: *Věk podebradský IV*, s. 552. V původním latinském znění je list Rokycanovi dostupný in: JORDAN, Max: *Das Königthum Georg's von Podebrad: ein Beitrag zur Geschichte der Entwicklung gegenüber der katholischen Kirche*, Lipsko 1861, s. 467–474, pod názvem *Epistola Hilarii decani ad Johannem Rokyczanam*.

jejich dočasné platnosti a papež „*pro dobro víry a království lhůtu (...) stanovil a stanovit mohl, a jelikož to nebylo poctivě dodrženo*, (kompaktáta – pozn. A. P.) *zrušil a mohl zrušiti*.“²²⁷ Hilarius tedy opět označil kompaktáta za dočasně platná a jejich zrušení obhájil nedodržováním těchto smluv ze strany kališníků.

Basilejská kompaktáta se letmo objevují v *Traktátu k panu Janovi z Rožmberka*, který vznikl po roce 1466.²²⁸ Jan, syn jednoho ze zakladatelů zelenohorské jednoty, Oldřicha z Rožmberka, je Hilariem přesvědčován, že po uvalení klatby na Jiřího z Poděbrad nemusí panovníka nikdo poslouchat. Jedním ze stěžejních argumentů, kterým Hilarius vyzývá Rožmberka k neposlušnosti, je Jiříkovo nedodržení přísahy o jednotě víry. V této souvislosti se krátce zmiňuje o basilejských úmluvách – píše, že když král naposledy vyslal do Říma posly, aby došlo k potvrzení kompaktát, byla místo toho *zdvižena a umořena*, načež byl do království poslán doktor Fantinus, jenž měl Jiřího napomenout za nedodržování své přísahy. Král však ve svém projevu mluvil proti duchu této přísahy. Zde se však již Hilarius nezmiňuje o tom, že Jiřík tehdy hovořil o setrvání u kalicha právě na základě kompaktát. Na jiném místě katolický administrátor tvrdí, že král svou přísahu porušil tím, že se nesnažil kacírství vymýtit, ale naopak jej naplnil při svém dobytí Prahy, kdy dosadil do kostelů po celé zemi kališnické kněží, a podobně se choval i při obsazování úřadů. K tomu Hilarius dodává: „*Aby byl v tom svém pokoji déle trval, byl by všeku zemi k svým vopactátám připravil. Ale již milý pán Buoh neráci déle jemu toho trpěti...*“.²²⁹ Basilejské úmluvy, neboli *vopaktáta*, tímto v podstatě označuje za základ Jiříkovy „kacířské“ politiky. Posměšný výraz *vopaktáta* Hilarius používá proto, aby dal najevo, že kališníci činí pravý *opak* toho, co jim basilejský koncil v úmluvách povolil.²³⁰

Ve svých listech napsaných záhy po neúspěchu českých poslů v Římě Hilarius zdůrazňoval zejména názory zastávané samotným papežem – kompaktáta tedy chápal jako dočasné půjčení laického kalicha, přičemž jejich hlavním účelem bylo přivedení utrakvistů zpět v úplné církevní poslušensství. Jejich odvolání Piem II. považoval za zcela legitimní krok, k němuž existovalo několik paralel. V dopisu Jiřímu z Poděbrad poukázal na negativní rysy kompaktát, za něž nesla odpovědnost strana pod obojí – na jedné straně kališníci basilejskými úmluvami legitimovali svoje výpady proti katolíkům, na druhé straně kompaktáta sami kritizovali.

²²⁷ „... *pro bono fidei et regni terminum (...) imposuit et imponere potuit et quod tentum integre non fuerat, cassavit et cassare potuit.*“ JORDAN, M.: *Das Königthum Georg's von Podebrad*, s. 474.

²²⁸ Edici traktátu zpracoval TOBOLKA, Z.: *Hilaria Litoměřického Traktát k panu Janovi z Rožmberka*, Praha 1898

²²⁹ *Hilaria Litoměřického Traktát k panu Janovi z Rožmberka*, s. 25.

²³⁰ *Výbor z české literatury doby husitské II*, ed. B. Havránek, J. Hrabák, J. Daňhelka a kol., Praha 1964, s. 148.

Mírové soužití obou stran, v basilejských úmluvách zakotvené, navíc nemohlo mít dlouhého trvání z toho důvodu, že utrakvisté budou vždy inklinovat k utiskování vyznavačů katolicismu. V traktátu pro Jana z Rožmberka, napsaném v době Hilariova úplného odvrácení se od českého krále, katolický administrátor svůj negativní náhled na kompaktáta ještě prohloubil – v této době je už nepovažoval za podklad pro koexistenci dvou náboženských uskupení, ale naopak za jakýsi pilíř Jiříkovy údajné antikatolické politiky.²³¹

4.2 Lupáčův traktát *Super responsis Pii pape*

Po zrušení basilejských úmluv Piem II. se proti tomuto aktu ze strany utrakvistických kněží jako nejspíše jediný písemně vyjádřil svým traktátem *Super responsis Pii pape* Martin Lupáč.²³² Někdejší chrudimský a klatovský farář v tomto spisku věnoval téměř veškerý prostor basilejským kompaktátům, takže můžeme traktát z roku 1462 směle označit za vrchol kompaktátní polemiky v českých zemích. Lupáčovo latinsky sepsané dílo se v šestnáctém století dočkalo dokonce staročeského překladu.²³³ Podobně jako v roce 1452 zřejmě vedl Lupáče k napsání polemického spisu pocit, že jelikož se vyjednávání basilejských úmluv účastnil, měl by se proti jejich odsuzování katolickou stranou vyjádřit.

Kališnický kněz dává nejprve jasně najevo své stanovisko, že poněvadž má přijímání pod obojí svůj základ v Bibli, husité nikdy nežádali stranu pod jednou, aby jim tento obyčej propůjčila či potvrdila a dodává: „*A kdybyste pak nám ji utvrditi chtěli, nepřijmem toho...*“.²³⁴ Dokladem, že kališníci katolickou církev o laický kalich neprosili, shledává Lupáč ve formulaci, na kterou se zaměřil i dříve ve své polemice s Kusánským – že Čechové a Moravané budou přijímání praktikovat z moci Ježíše Krista a církve svaté, jeho pravé choti. O legátech basilejského koncilu tvrdí, že chtěli do kompaktát prosadit větu „*přijímati budou mocí církve katolické aneb obecné*“,²³⁵ aby tak vznikl dojem, že římskokatolická církev výsadu laického kalicha husitům propůjčila. Podle Lupáče si kališníci vynutili ono odlišné znění, „*aby se žádný nedomníval, že bychom mocí některé postranní* (církve – pozn. A. P.),

²³¹ Hilariovou polemikou, jež souvisí s pražskými událostmi r. 1465, se zabývám v kapitole 4.4.

²³² URBÁNEK, R.: *Věk poděbradský IV*, Praha 1962, s. 556. Lupáčův traktát editovala ve staročeské verzi (s doslovem F. M. Bartoše) A. Císařová–Kolářová pod názvem *Hádání o kompaktátech*, Praha 1953. Zároveň s tímto spisem Lupáč napsal polemiku *Contra papam*, ve které označil papeže za možného Antikrista a nabádal Čechy, aby se zcela oddělili od římské církve. Spisem *Super responsis Pii pape* Lupáč navázal na své argumenty v traktátu *Sensus seu intellectus compactatorum* (vznik mezi léty 1449–1462) a dále je rozšířil. Viz BARTOŠ, F. M.: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, s. 122–123.

²³³ Zmíněný překlad nejspíše vznikl v šedesátých letech, a to zřejmě v souvislosti se snahou pokrokových utrakvistů o vyjmutí kompaktát ze zemských privilegií. Autor chtěl svým překladem pravděpodobně ukázat, že basilejské úmluvy v tehdejší době již pozbyly smyslu. Viz *Hádání o kompaktátech*, ed. A. Císařová Kolářová, doslov F. M. Bartoš, Praha 1953, s. 42.

²³⁴ *Hádání o kompaktátech*, s. 11.

²³⁵ Tamtéž, s. 13.

*a ne mocí Kristovou a pravé církve choti jeho tuto víru držali.*²³⁶ Radikální utrakvista se posléze vyrovnává s otázkou, proč vlastně husité chtěli, aby basilejský koncil na přijímání z laického kalicha v Čechách a na Moravě přistoupil, když už přitom svou víru měli založenou v evangelických textech. Lupáč vysvětluje, že kališníci se k tomuto rozhodnutí uchýlili kvůli straně pod jednou, jejíž příslušníci tvrdili: „*Kdyby toliko církev povolila, již by žádné nesnáze nebylo.*“²³⁷ Husitská strana tedy jinými slovy vzala na vědomí názor katolíků, že pokud by církev s přijímáním pod obojí souhlasila, znamenalo by to konec válek a nepokojů.

Husitský duchovní uvádí i jiné argumenty, proč basilejské úmluvy nejsou základem kališnické víry – vyzdvihuje soudce chebského a právě jeho nazývá principem, z jehož „*mocí držíme tu víru a ji hájíme a ne mocí papežovou ani mocí kompaktát.*“²³⁸ Kompaktáta však není třeba zavrhnout, protože těmito dokumenty protivníci schválili evangelickou pravdu. Lupáč následně věnuje značný prostor popisu historických událostí – křížové výpravy, vyjednávání husitských Čech se Zikmundem a koncilem, setkání obou stran v Chebu, příjezd českého poselstva do Basileje a tamější disputace o čtyři pražské články. V souvislosti s basilejskými rozhovory zdůvodňuje své rozhodnutí věnovat se pouze hádání o první artikul: „*A že nebylo větší rozepře jako o ten artikul o přijímání po svatém evangelitském pod obojím způsobem a oni o svou pod jedním způsobem. Protož toliko o tom jediném tuto zmínku nejvíce činíme.*“²³⁹ Lupáč kritizuje zástupce koncilu, kteří prý během disputace nedokázali doložit jediným spisem přijímání pod jednou a taktéž nebyli schopni určit, kdy katolická církev upustila od laického přijímání pod obojí. Koncil se podle Lupáče dokázal bránit pouze argumenty, že církev může zavádět nová ustanovení a proti její moci se nic nezmůže. Toto „*byla poslední jejich ustavičná a nepřemožená ohrada.*“²⁴⁰ O zdárném dokonání kompaktát Lupáč píše: pravda o přijímání pod obojí „*jest od protivníků zjevně a ústně schválena i psaním a listy zpečetěnými pojištěna a vyhlášena. O víře pak pod jednou způsobou ani*

²³⁶ Tamtéž, s. 14. Postranní církve charakterizuje také jako „*mnohé a bez čísla církve obecné*“, kam pochopitelně řadí i katolíky. Obecná či postranní církev stojí pro Lupáče v protikladu k církvi pravé a svaté. Kališnický autor vycházel nepochybně z Husovy eklesiologie, podle níž pravá církev sestává z Kristova mystického těla a všech *předurčených* (nebo také *svatých*), což jsou lidé, kteří mají milost předurčení k věčnému životu. Papež a kardinálové sice patří do pravé katolické církve, avšak nelze je chápat ani jako hlavu, ani jako tělo této pospolitosti (hlavou je Kristus a tělem sbor *předurčených*). V Husově pojetí tedy v čele církve stojí Kristus a nikoliv papež, který má být pouhým náměstkem svatého Petra. Viz MOSZKAL, Krzysztof: *Husův traktát De ecclesia*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí, Ústí nad Labem 2001, s. 113–127; SEDLÁK, Jan: *M. Jan Hus*, Praha 1915, s. 284–288.

²³⁷ *Hádání o kompaktátech*, s. 14.

²³⁸ Tamtéž, s. 15. Soudce smlouveného v Chebu zde správně popisuje jako „*zákon Boží a Kristovo evangelium a nařízení apoštolské, učení a zachování prvotní církve svaté, sněmové a písmena svatých doktorův, v témž zákoně Páně založených.*“

²³⁹ Tamtéž, s. 23.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 25.

nejmenší literou zmínky neučinili, ani v kompaktátích nezapsali. Což kdyby chtěli i učiniti (...) raději bychom všechny smlouvy zrušili.“²⁴¹ Je skutečně pravda, že v basilejských dohodách není přijímání pod jednou způsobou ani jedenkrát výslovně zmíněno. Na druhou stranu se však nabízí otázka, zda některé kompaktátní formulace o laickém přijímání mohl Lupáč doopravdy považovat za slučitelné se svou vírou – například ustanovení, že kněz má věřící upozornit, že celý Kristus je plně přítomen jak pod způsobou chleba, tak pod způsobou vína.

Ve svém dějepisném výkladu se Lupáč nejspíše dopustil záměrné fabulace, když napsal, že po ústním vyhlášení kompaktát v Jihlavě (jehož se sám zúčastnil) přijali kališníci stvrzené dokumenty z rukou legátů až poté, co sami vyslanci koncilu „*museli, ač neradi, sami (...) podávati lidu obecnému pod obojím způsobem tělo a krev Kristovu*.“²⁴² O rok později legáti nechali na měděnou tabuli v kostele Božího těla umístit zlatým písmem kompaktátní větu, že Čechové a Moravané, kteří přijímají pod obojí, patří mezi věrné křesťany a pravé syny svaté církve.²⁴³ V této souvislosti se Lupáč táže, kde je chloubka katolíků, když za celou dobu neprokázali přijímání pod jednou způsobou. Po vyhlášení kompaktát si prý sice legáti uvědomili, že „*v kompaktátích (...) o víře pod jedním způsobem ani jedním tytlíkem zmínky neučinili*“,“²⁴⁴ a proto vydali o přijímání pod jednou koncilní dekret. Lupáč však namítá, že k publikaci dokumentu *Ut lucidius videatur* došlo pozdě a tento dekret ke kompaktátům nepřínáleží.²⁴⁵

Ke zrušení kompaktátních dohod katolickou církví vedla dle Lupáčova mínění právě skutečnost, že strana pod jednou na rozdíl od utrakvistů neví, kde by mohla najít základ své víry. V souvislosti s Piovým aktem si kališnický kněz klade otázku, komu jsou vlastně kompaktáta prospěšná, a přichází se třemi možnostmi: 1. basilejské úmluvy jsou pozitivem pro katolíky – v takovém případě by je papež místo zrušení měl ovšem držet jako svědectví; 2. kompaktáta prospívají kališnické straně – potom ovšem dává papež svou církev v podezření, že nedodržuje řádné smlouvy; 3. nejsou užitečná vůbec nikomu – pak ovšem nemohou naopak nikomu ani škodit, a papež by je měl nechat na pokoji. Dále namítá,

²⁴¹ Tamtéž, s. 28–29.

²⁴² Tamtéž, s. 29. Během konečného zveřejnění a vzájemného předávání kompaktátních listin vskutku nedošlo k situaci, že by legáti přistoupili na podávání pod obojí Čechům. Při dojednávání kompaktát však mezi oběma stranami došlo k menší roztržce – v jihlavském farním kostele sv. Jakuba Většího začal Rokycana podávat pod obojí přítomným utrakvistům, čemuž se pokusil marně zabránit rozhněvaný Jan Palomar. Viz ŠMAHEL, F.: *Basilejská kompaktáta, jejich zlistinění a ratifikace*, s. 222.

²⁴³ Lupáč zde odkazuje na tzv. kompaktátní desky, které byly roku 1437 vytesány do zdi kaple Božího těla na Dobytčím trhu (dnešní Karlovo náměstí). Tabule obsahovaly stručný zápis z dubnových událostí, kdy dali legát Filibert a Zikmund veřejně proklamovat jednotu Čechů přijímajících pod obojí s církví a nutnost dodržování kompaktát. Viz ČORNEJ, P.: *Velké dějiny země koruny české V*, s. 638.

²⁴⁴ *Hádání o kompaktátech*, s. 30. Slovo tytlík se do dnešní češtiny překládá jako čárka nebo puntík. Viz tamtéž, s. 45.

²⁴⁵ Srov. ŠMAHEL, F.: *Basilejská kompaktáta*, s. 99–107, kde je uveden výčet listin basilejských kompaktát.

že pokud Pioví II. zrušení kompaktát poradil Duch svatý, pak správně měly basilejské úmluvy pozbýt platnosti poctivým způsobem, čili rozvázáním zpečetěné smlouvy. Lupáč však vzápětí dává najevo, že odsouzením kompaktátních úmluv papežem utrakvisté nijak neutrpěli, neboť kvůli tomuto činu svou víru neopustí a dodává: „...by pak všechna kompaktáta přestala a v zapomenutí přišla, stále věříme...“.²⁴⁶ Opět ale neopomíná připomenout, že basilejské úmluvy vnímá jako jednoznačný triumf kališníků, když píše, že katolíci „víry své ničímž obrániti nemohli (...) než toliko samým obyčejem. Ale oni takového svého obyčeje původu nemohli jsou prokázati. A po všech těch věcech víry naši pochválili a v kompaktátech je zapsali a víry své mlčením pominuli.“²⁴⁷

V závěru traktátu se Lupáč ještě vyjadřuje ke kompaktátnímu ustanovení, že Čechové mají zachovávat řády starobylé církve.²⁴⁸ Zásadu o dodržování obyčejů nazývá *pátým artikulem*, o němž prý při jednáních husitů s koncilem nepadla ani zmínka, a tvrdí, že lid není povinen se tímto článkem řídit – čímž nejspíše odkazuje na frázi z kompaktátní cedule B, kde stojí, že Čechové, kteří nepřistoupí na praktikování všeobecně zachovávaných obyčejů, nemají být překážkou k jednotě a míru. Lupáč pak vysvětluje, že husité onen pátý artikul pochopili tak, že se mají držet řádů starobylé *prvotní* církve a dodává: „...rádi bychom se zachovali bez těch ceremonií papežských zbytečných. Které pak ceremonie nejsou proti slovu Božímu, ty přijímáme, byť pak je i papežové nařídili, jako kostely, ornáty, kalichy, zvony...“.²⁴⁹ Kompaktáta tedy v žádném případě nechápe jako dokument, v němž se hovoří o zachovávání katolických ceremonií. Nakonec Lupáč vyzývá stranu pod obojí k setrvání u svého náboženství: „Radujme se, věrní, jenž máme svědka své víry Zákon i kompaktáta i stůjme pevně u víře! Neb papež se vším svým sborem nemaje základů své víry chtěl by i naši zrušiti. Ale tudíž ustane se vši svou rotou, když my jen při pravdě státi budeme.“²⁵⁰

Za hlavní smysl Lupáčova traktátu můžeme nepochybně označit snahu dokázat, že třebaže jsou kompaktáta v souladu s kališnickou vírou, jejich zrušení nemůže náboženství Čechů a Moravanů ohrozit, neboť primárním zdrojem utrakvismu je Bible. Zároveň chtěl Lupáč ukázat, že v basilejských úmluvách byla kališnická víra katolickou církví nikoliv propůjčena, ale pouze potvrzena, přičemž o tento souhlas stáli husité jen proto, aby jejich nepřátelé zaujali k utrakvismu smířlivější stanovisko, a byly tak ukončeny války. Ze čtyř artikulů se Lupáč konkrétně vyjádřil pouze k přijímání pod obojí – argumentoval, že tento obyčej pramení z moci Ježíše Krista a církve obecné, nikoliv katolické, snažil se nastínit, jak ve třicátých

²⁴⁶ *Hádání o kompaktátech*, s. 31.

²⁴⁷ Tamtéž, s. 32.

²⁴⁸ Správněji by ovšem bylo řády obecné církve, neboť v kompaktátech se vyskytuje výraz *ecclesia universalis*.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 33.

²⁵⁰ Tamtéž.

letech probíhalo hádání o tento článek, a výsledná kompaktáta vyložil jako dokument, v němž katolíci potvrdili husitskou zásadu přijímání pod obojí a zcela zamlčeli vlastní víru v podávání svátosti oltářní pod jednou, což nemohl změnit ani dekret basilejského koncilu o laickém kalichu. Ohledně zrušení kompaktát namítal, že bylo provedeno nepoctivým způsobem, a pokusil se ukázat, že se papež k tomuto činu nemusel v žádném případě uchýlovat. Úmluvy s koncilem byly pro Lupáče svědkem kališnické víry i v záležitosti dodržování církevních řádů, neboť ony řády zmiňované v kompaktátech chápal jako ceremonie prvotní církve, které nebyly v rozporu s Božím zákonem.

4.3 Jiné Lupáčovy spisy věnované kompaktátům

Lupáč v šedesátých letech rozvinul vskutku rozsáhlou polemiku, v níž bránil basilejské úmluvy, takže kromě výše popisovaného traktátu od něj známe ještě celou řadu dalších spisů s kompaktátní tematikou.²⁵¹ Nepochybným impulzem k jejich sepsání bylo stejně jako v případě *Super responsis Pii papae* prohlášení kompaktát hlavou katolické církve za neplatná.

Přímo k problematice zrušení kompaktátních úmluv se Lupáč vyjádřil v náčrtku ke svému projevu, jenž byl zřejmě zaslán do Prahy.²⁵² Kališnický radikál zde prohlašuje, že i sebelépe zapečetěné úmluvy, sliby či přísahy učiněné s římskou církví mají nejistou budoucnost, jelikož katolíci je mohou porušit – všechny jejich úmluvy a dohody jsou tudíž marné.²⁵³ Za nejlepší příklad této skutečnosti považuje Lupáč papežův krok z roku 1462, neboť píše: „*Již je to prokázáno a jasně celému světu na kompaktátech zdělaných co nejslavnostněji i nejpracněji a přece jimi zcela proradně zrušených a odvolaných.*“²⁵⁴ Lupáč vzpomíná, že při chebských jednáních husité vyjádřili své obavy, že katolická církev disponuje právy všechny sliby a přísahy zrušit. Koncilní legáti „*odpověděli, že proti nám neužijí oněch dekretů. A hle, čeho jsme se obávali, nastalo.*“²⁵⁵ Zrušení kompaktát shledává Lupáč natolik podvodným, že ve svém projevu nakonec navrhuje, že je třeba odvrátit se od římské církve, nedopustit s ní už žádná jednání a soustředit se na zachování míru v českých zemích. Díky Piovu aktu se kališníkům „*nenaskytla (...) nikdy tak vhodná chvíle k tomu, oddělit se od nich...*“²⁵⁶

²⁵¹ Lupáčovy polemiky vzniklé po r. 1465 uvádím v kapitole 4.4.

²⁵² BARTOŠ, F. M.: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, s. 125. O tomto spisku podává Bartoš informace na s. 125–126.

²⁵³ Tamtéž, s. 126.

²⁵⁴ Tamtéž.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ Tamtéž.

V dalších dvou spisech se Martin Lupáč zaměřil na problematiku kompaktát a přijímání dětí pod obojí – konkrétně v rozsáhlém latinském traktátu *De comunione parvulorum* a jeho kratším, českém protějšku, přičemž se oba vyznačují myšlenkovou a postupovou shodou.²⁵⁷ Lupáč se ve svých tvrzeních nejspíše dopouští jistého protimluvu – nejprve prohlašuje, že zástupci basilejského koncilu stvrzením kompaktát schválili i přijímání dětí, na jiném místě však píše, že při jednáních o kompaktáta husitská strana od této zásady upustila.²⁵⁸ Jak by se dal tento rozpor vysvětlit? První větou snad Lupáč naznačoval, že dle jeho názoru basilejské úmluvy zásadu o dětském přijímání výslovně nezakazují, zatímco druhým tvrzením mohl chtít poukázat na to, že kališníci nedokázali do kompaktát pasáž, která by o legalizaci kalicha pro nedospělé přímo hovořila, prosadit.²⁵⁹ Ač husité od zmíněného požadavku ustoupili, Lupáč se domnívá, že reprezentanti koncilu při vyjednávání kompaktátních dohod zásadu dětského přijímání nedokázali plně odsoudit – píše, že „*to sme mluvili i v konciliu nejednú, než se kompaktáta byla počala, že my to* (podávání dítkám – pozn. A. P.) *za vieru držíme neústupně*“,²⁶⁰ ale legáti se nezmohli ke *zjevnému odporu* proti této věroučné zásadě, třebaže prý věděli, že strana pod obojí ji bude nadále zastávat. Basilejský koncil je Lupáčem dále obviňován, že měl vydat list o přijímání pod obojí všech obyvatel království a markrabství (tedy i dětí), ale že se tak, i navzdory slibu císaře Zikmunda, nestalo. Utrakvistický kněz taktéž vzpomíná na dekret z roku 1437 o přijímání pod jednou způsobou, který zástupci koncilu „*vydali svémocně, bez nás a tedy neplatně*.“²⁶¹

V traktátech o dětském přijímání vyjádřil Lupáč svůj pohled i na kompaktáta samotná. Tvrdí, že basilejské úmluvy se nevztahují pouze na jednu generaci husitů, jak argumentoval Pius II., nýbrž poroučejí i budoucím kališnickým pokolením. Zároveň navrhuje možnost, aby došlo k revizi kompaktátních úmluv, přičemž se mají ale stejně jako ve třicátých letech obě strany držet soudce chebského. Lupáč se taktéž zaměřuje na kompaktátní článek, v němž se mluví o sjednocení kališníků ve všech řádech víry kromě přijímání pod obojí, a vysvětluje, že vírou rozumí takovou, která se zakládá v Písmu, a řády se mají rozumět jen ty, které se všeobecně zachovávají²⁶² – což je tvrzení zcela v souladu s cedulí B. Kališnický kněz se ohrazuje proti námitkám katolíků, že utrakvisté se nemají řídit tím, co v kompaktátech není

²⁵⁷ Tamtéž, s. 129. Obě díla jsou rozebrána na s. 128–130. Český protějšek je tu označován jako *český list nejmenovanému příteli o přijímání dětí*.

²⁵⁸ Tamréž, s. 128. Husitští vyjednávači nebyli ideově zdaleka jednotní, takže upuštění od požadavku dětského přijímání by mohlo souviset i se skutečností, že ne všichni kališníci s touto zásadou souhlasili.

²⁵⁹ V takovém případě je ovšem nejasné, jak si Lupáč vykládal kompaktátní pasáž, která jasně hovořila o podávání pod obojí osobám *v létech rozomných jsúce*, a možnost kalicha pro dítku tak vylučovala. Je dost možné, že Lupáč tuto frázi úmyslně přehlížel, protože jeho pojetí eucharistie zcela odporovala.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 129.

²⁶¹ Tamtéž.

²⁶² Tamtéž, s. 129.

zakotveno – tvrdí, že to samé má tím pádem platit i pro stranu pod jednou: „... *at' i oni toho všeho nechají, což v kompaktátách nemají. A musieť nechati prijímanie pod jedným toľko spôsobem.*“²⁶³ Lupáč však naznačuje, že v dohodách s koncilem nutně nemusí být zakotveny všechny zásady víry, když píše: „... *každý člověk věděti má, žeť ještě tisíc pravd než toľiko ty, kteréž sú v kompaktátách zjevně napsány. Ještěť jest větší zákon boží než kompaktáta...*“²⁶⁴ Stejně jako v *Super responsis Pii papae* tak zdůraznil primární roli Bible. Neopomíná také zopakovat svůj dřívější argument, že husité basilejský koncil o povolení své víry nežádali.

Zřejmě někdy v letech 1463–1464 sepsal Lupáč další dílo s kompaktátní tematikou, nazvané *Modus disputandi pro fide hic ponitur*.²⁶⁵ Tento list byl poslán ze Žatce kališnickému knězi Mikuláši Zacheovi a Lupáč v něm vypsal varovné rady týkající se skutečnosti, že pražští kněží vyzývají katolíky k disputaci.²⁶⁶ Radikální kališník zavrhuje scholastickou argumentaci, k níž se chce strana pod obojí uchýlit, a navrhuje, aby stejně jako při basilejských jednáních obě skupiny četly svá stanoviska z textu přichystaného na sexternech.²⁶⁷ V této souvislosti poprvé argumentuje kompaktáty, když píše, jaké důsledky by mohlo ve scholasticky vedené diskuzi mít nechtěné překnutí zástupce utrakvistů: „... *až do Říma by se doneslo: Hle, na jakém základě postavili Čechové a Moravané svou víru! (...) A kvůli takovému slovíčku by upadla v zapomenutí všechna sláva z vítězství, jehož jsme nad nimi dobyli v Basileji, a sama kompaktáta byla by tím potlačena.*“²⁶⁸ Dále Lupáč namítá, že disputaci už proběhlo dost a jejich konečným výsledkem byla císařem a jinými osobami zpečetěna kompaktáta, potvrzující evangelickou víru a vyslovující se proti katolíkům. Z toho, že věřící pod jednou se další disputaci nebrání, dle Lupáče vyplývá, že basilejské úmluvy nedoceňují a chtějí zrušit to, k čemu se zavázala obecná církev. Zároveň se táže: „*Což tím nedokazujete, že jste byli v Basileji poraženi a že výrok koncilu vyzněl v náš prospěch?*“²⁶⁹ Dále tvrdí, že nepřátelé utrakvismu svým jednáním „*hanějí a ruší rozhodčí výrok, vyneseny nad oběma stranami, totiž kompaktáta*“²⁷⁰ a poukazuje na to, že strana pod jednou by kompaktátní dohody schvalovala a nerušila, kdyby vyzněly ve prospěch katolické víry.

²⁶³ Tamtéž, s. 130.

²⁶⁴ Tamtéž.

²⁶⁵ MOLNÁR, Amedeo.: *Modus disputandi pro fide*, FHB 4, 1982, s. 167. Latinská edice traktátu je k dispozici na s. 169–172.

²⁶⁶ Tamtéž. Mikuláš Zach byl členem českého poselstva k papeži v roce 1447.

²⁶⁷ Tamtéž, s. 162–163.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 163.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 164.

²⁷⁰ Tamtéž.

Lupáč Zacheovi připomíná, že v roce 1462 bylo po Fantinově zatčení usneseno, že kompaktáta se mají zachovávat, čímž se však pražští duchovní neřídí.²⁷¹ Utrakvistický kněz zde ve své argumentaci ukazuje, že pod pojmem kompaktáta nerozumí jen úmluvy s basilejským koncilem, ale i Zikmundovy výsady – stěžuje si totiž, že kněží „*tolerují v Praze mnichy a jiné nepřátele kalicha a mnohé veřejné hříchy, což vše je proti kompaktátům*“²⁷² a dopňuje: „*Vždyť kompaktáta zřetelně dosvědčují, že přijímající pod jednou nejsou tolerováni v Čechách a na Moravě, jen toliko v takových místech, v nichž se přijímání pod obojí nikdy nepraktikovalo.*“²⁷³ Z toho Lupáč vyvozuje, že jelikož v Praze má obnovené přijímání pod obojí přímo svůj původ, vyznavači katolicismu zde nesmějí pobývat. Dále podotýká, že i kdyby katolíci dokázali povolenost přijímání pod jednou, závaznost kompaktát jakožto zákona pro Čechy a Moravu je nepochybná, jelikož zákony se nepodřizují lidskému úsudku, nýbrž „*úsudek je ve shodě se zákonem.*“²⁷⁴ Svě úvahy uzavírá Lupáč tvrzením, že odporem ke kompaktátům ukazuje strana pod jednou neúctu k principu, jenž zvítězil v Basileji, a obviňuje ji z nadřazování lidských příkazů nad Boží. Proto považuje za nejlepší řešení neúčastnit se žádné disputace a nepřátelům poslat sextern s husitskými pravdami a výroky z kompaktát.

Je nepochybné, že v popisovaných obhajobách kompaktát přišel Lupáč s celou řadou myšlenek a argumentů, které v polemikách s Kusánským nebo Piem II. nezazněly. Stěžejním bodem jeho česky psaného projevu byla myšlenka, že zrušení kompaktát ukázalo nejlépe, jak je zbytečné uzavírat smlouvy s katolickou církví, a zároveň poskytlo kališníkům vhodnou příležitost na úplné odtržení se od Říma. Ve spisech o dětském přijímání se snažil vyložit vztah kompaktát k této husitské zásadě a kromě toho ostře polemizoval s katolickými stanovisky, že basilejské úmluvy byly stvrzeny jen pro nejstarší husitskou generaci a kališníci nemají praktikovat nic mimo kompaktátní ustanovení, přičemž zde vyslovil svoje přesvědčení, že kompaktáta by měla být závazná i pro stranu pod jednou. A třebaže Lupáč připustil možnou změnu textace kompaktát, sotva počítal s tím, že by mohla prospět katolíkům, neboť požadoval, aby tato revize proběhla v souladu s husity vyzdvihovaným

²⁷¹ O setrvání kališnické strany u papežem zrušených kompaktát tehdy rozhodl vavřínecký sněm.

²⁷² „... *monachos in Praga tollerant et alios adversarios calicis et mala multa publica, que omnia sunt contra compactata.*“ Tamtéž, s. 172. Radikální kališníci, tedy vesměs Rokycanovi přívrženci, právě často chápali pojem kompaktáta jako jeden rozsáhlý soubor, zahrnující úmluvy s basilejským koncilem, výsady dané kališníkům Zikmundem, ba i list papeže Evžena IV., v němž vyzývá husity k poslušnosti císaři (otištěn v AČ III, s. 441–442). Viz ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny země Koruny české, VI (1437–1526)*, Praha – Litomyšl 2007, s. 17. K tomu srov. ŠMAHEL, F.: *Basilejská kompaktáta*, Praha 2011, s. 124, kde se uvádí, že ještě v 16. století Václav Koranda ve svém traktátu připomínal, že kompaktáta jsou dvojí.

²⁷³ „...*comunicantes sub una specie non sunt tollerandi in Bohemia et Moravia, nisi tantum in illis locis, in quibus comunio utriusque speciei nunquam fuit.*“ MOLNÁR, A.: *Modus disputandi pro fide*, s. 172.

²⁷⁴ „... *iudicandum est secundum legem.*“ Tamtéž.

soudcem chebským. V dopise Mikuláši Zacheovi Lupáč představil kompaktáta ve dvou rovinách: zaprvé jako triumf husitů na půdě basilejského koncilu, neboť dokládají evangelickou víru a hovoří proti náboženství strany pod jednou a za druhé jako závazný zákon pro Čechy a Moravu, jehož postavením nemohou hlasy katolíků otřást, přičemž se dotknul i artikulu o trestání hříchů. Kompaktáta v podobě zákona však Lupáč nevnímal pouze jako úmluvy husitů s basilejským koncilem, nýbrž i jako privilegia udělená utrakvistům císařem Zikmundem.

4.4 Polemika související s pražskou disputací r. 1465

Polemickým traktátům, v nichž své místo našly i basilejské úmluvy, dala vznik disputace katolíků a kališníků, která se uskutečnila v Praze ve dnech 7.–11. února roku 1465.²⁷⁵ Na katolické straně se jej zúčastnili například Hilarius Litoměřický a teolog Václav Křižanovský, kališníky zastupoval volený arcibiskup Jan Rokycana, zatímco jeho sufragán Martin Lupáč se zapojil až do následné písemné polemiky. V souvislosti s kompaktátními úmluvami nás bude zajímat argumentace Hilariova a Lupáčova.

Katolický administrátor se problematiky basilejských dohod dotknul na samotné disputaci, když obvinil Rokycanu, že nedodržuje v kompaktátech zdůrazněný požadavek, aby kněží při eucharistickém obřadu sdělovali věřícím, že Kristus je plně přítomen pod každou způsobou.²⁷⁶ Tato skutečnost má pak za následek, že lid je utvrzován v omylu, čímž Hilarius zajisté myslí přesvědčení laiků, že jen přijímání pod obojí je plnohodnotné. Samotných úmluv s koncilem se týkala i poslední ze šesti tezí, na nichž Hilarius svoji řeč na disputaci založil – ta říkala, že přijímání pod obojí je hříšné od té doby, kdy papež tento zvyk odsoudil prohlášením kompaktát za neplatná.²⁷⁷

Basilejská kompaktáta našla své místo i v *Traktátu o nejsvětějším přijímání lidu obecného pod jednou způsobou*, který z pražské disputace vzešel a v němž Hilarius pojednává o poslušenství k papeži, důvodech pro přijímání pod jednou a taktéž polemizuje přímo s Rokycanou.²⁷⁸ Kompaktátní úmluvy letmo zmiňuje při obhajobě katolické eucharistie, kdy hovoří o dekretu basilejského koncilu: „*Slyštež pak nález v concilium Basilejském již*

²⁷⁵ BARTOŠ, F. M.: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, s. 132.

²⁷⁶ JORDAN, M.: *Das Königthum Georg's von Podebrad*, s. 123. Hilariova řeč na disputaci je popsána na s. 116–126.

²⁷⁷ BARTOŠ, F. M.: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, s. 132.

²⁷⁸ Edičně tento spis zpracoval PODLAHA, Antonín: *Traktát o nejsvětějším přijímání lidu obecného pod jednou způsobou*, Praha 1905.

po kompaktátiach učiněný, jenž takto zní...“.²⁷⁹ Poukaz na vydání koncilní buly po stvrzení kompaktát možná nebyl náhodný – Hilarius tím snad chtěl naznačit, že zatímco basilejské úmluvy nechávaly otázku závaznosti laického kalicha prozatím otevřenou, dekret o přijímání pod jednou tuto záležitost definitivně vyřešil, a kompaktáta tím pozbyla smyslu. K úmluvám s koncillem se přední katolík vrací v závěru svého spisu, když se obrací na Rokycanu. Kališnickému vůdci připomíná jeho zásadu, podle níž existují dvě církve, a sice pravá a nevěrná, přičemž za onu pravou volený arcibiskup prohlašuje prvotní církev. Tento Rokycanův názor zde Hilarius využívá k tomu, aby zcela znehodnotil právě kompaktáta: „...žes neměl kompaktát od prvotní církve, neb již te není, ale od této, kteráž v concilium znamenala obecnú církev svatú, a tak měl si od nevěřící a nepravé, tehda nebyli ani jsú nižádné moci.“²⁸⁰ Podle Hilaria basilejská kompaktáta pro kališníky Rokycanova směru vlastně nikdy nemohla nabýt platnosti, neboť se jednalo o dohody učiněné s katolickou církví, kterou však Rokycana vnímá jako nepravou.

Lupáčovy traktáty z let 1465–67, které s pražským hádáním souvisely, věnují kompaktátům v porovnání s jeho dřívějšími spisy menší pozornost. Spis nazvaný *Contra sex propositiones doctoris bullati Hilarii* se kriticky vyjadřuje k již zmíněným šesti tezím, na nichž v únoru 1465 založil svou argumentaci Hilarius,²⁸¹ takže Lupáč zde polemizuje i s názorem, že papežovým zavržením kompaktát se stal z laického kalicha hříšný obyčej. Poukazem na východní křesťany se snaží ukázat, že proti příslušníkům pravé Kristovy církve papežský zákaz nic nezmuže: „Hřešili by také (...) přijímající z kalicha, kdyby jim to papež zakázal, příslušníci východní církve, Řekové a Indové, kteří jistě jsou církev Kristova?“²⁸² Piovo zavržení laického kalicha zrušením kompaktát Lupáč vzápětí ironicky zavádí do absurdna, když píše: „Papež by měl zakázat kalich i kněžím a ti by měli uposlechnout, a zanikly by všechny mše a upadl by v zapomenutí očištec a platy za mše.“²⁸³

Na Hilariův *Tractatus catholicus triumphalis*, který administrátor pod jednou sepsal v návaznosti na únorové disputace, reagoval Lupáč traktátem *Replica in tractatum Loquencii Hilarii doctoris bullati, veritatum Christi emuli*.²⁸⁴ V něm se kališnický kněz ohledně kompaktátních úmluv zaměřuje na jejich historický rozměr. Připomíná, že v roce 1432 se katolíci podvolili soudci smluvenému v Chebu, a do protikladu s touto událostí dává

²⁷⁹ Traktát o nejsvětějším přijímání lidu obecného pod jednou způsobou, s. 34. Po těchto slovech Hilarius uvádí celý text dokumentu *Ut lucidius videatur*.

²⁸⁰ Tamtéž, s. 119.

²⁸¹ BARTOŠ, F. M.: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, s. 132. Traktát je rozebrán na s. 132–133.

²⁸² Tamtéž, s. 133.

²⁸³ Tamtéž.

²⁸⁴ Tamtéž. Obsah této polemiky je popsán na s. 133–134.

papežovo odsouzení basilejských dohod učiněné o třicet let později, jimž katolická církev porušila veškeré úmluvy, což Lupáč nazývá „nejšpinavější skvrnou, jakou se kdy poskvřnila římská církev.“²⁸⁵ V polemice s Hilariem vzpomíná na působení husitů na basilejském koncilu a vyjadřuje se negativně k dekretu o nezávaznosti laického kalicha, který se dle jeho mínění nevztahuje na Čechy, neboť byl vydán bez souhlasu husitů. Píše, že „po uzavření kompaktát legáti řekli: ‚Chybili jsme a byli jsme oklamáni‘, a brzy se navrátivše ke konciliu, uzavřeli bez nás dekret o přijímání pod jednou způsobou (...) Ale pozdě přišli, pacholci.“²⁸⁶ Znovu tak opakuje svůj dřívější názor, že tento dekret byl vydán příliš pozdě a nedokázal již nic změnit na tom, že kompaktáta se o přijímání pod jednou způsobou nikde nezmiňovala.

Hilarius Litoměřický se při své argumentaci proti Rokycanovým kališníkům snažil kompaktáta a s nimi související přijímání pod obojí co nejvíce znevážit, přičemž však jeho tvrzení byla navzájem v jistém rozporu – na jedné straně říkal, že kompaktáta nikdy nenabyla moci, na druhé straně zastával stanovisko, že basilejské úmluvy ztratily na svém smyslu papežovým rozhodnutím z roku 1462, případně publikací dekretu *Ut lucidius videatur*. Proti straně pod obojí využil jako vhodný argument kompaktátní ustanovení o slovech, jež mají utrakvističtí kněží při eucharistii pronášet. Martin Lupáč chtěl především ukázat, že Piovo odsouzení kompaktát jednak nemůže učinit z kališnického přijímání hříšný obyčej a jednak zásadním způsobem poskvřnilo samotnou katolickou církev. Stejně jako v *Super responsis Pii papae* postavil do protikladu kompaktáta, která byla husitským triumfem z důvodu potvrzení husitského pojetí eucharistie a zamlčení katolického obyčeje, a koncilní dekret, kterým se dle Lupáče pokusili legáti své pochybení v textaci basilejských úmluv napravit.

4.5 Kompaktáta v Dialogu Jana z Rabštejna

Jan z Rabštejna byl umírněným katolíkem a zároveň významným představitelem humanismu v českých zemích. V padesátých letech absolvoval studia v Itálii, kde poprvé projevil zájem o tamější humanistické proudy.²⁸⁷ Roku 1457 byl Ladislavem Pohrobkem uveden v držbu vyšehradského proboštství a po nástupu Jiřího z Poděbrad se dal po vzoru svého bratra, Prokopa z Rabštejna, do králových služeb. V roce 1459 se účastnil poselstva, které v Římě blahopřálo Piovi II. k jeho zvolení a zároveň novému papeži složilo jménem

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ „... post consumacionem compactatorum dixerunt legati: ‚Erravimus et decepti sumus‘, et mox reduentes ad concilium, fecerunt sine nobis decretum de communione unius speciei (...) Sed tarde venere bubulci.“ Tamtéž, s. 134.

²⁸⁷ *Jana z Rabštejna Dialogus*, ed. B. Ryba, Praha 1946, s. 6.

království slib poslušnosti.²⁸⁸ Někdy po roce 1464 se Rabštejn uchýlil opět do Itálie, kde jej v Pavii upoutal právní znalec Giovanni Grassi. V italském městě pobýval až do roku 1467.²⁸⁹ Po vypuknutí odboje katolických pánů proti Jiřímu a válek s Matyášem Korvínem se snažil zastávat neutrální postoj, což však vzalo za své, když mu roku 1470 katoličtí administrátoři v Praze pohrozili uvalením církevní klatby.²⁹⁰ Rabštejn se tehdy rozhodl vstoupit do Korvínových služeb, kde byl pověřen důležitými reprezentačními i diplomatickými úkoly.²⁹¹ Roku 1473 byl na cestě ze Slezska zajat služebníky Vladislava Jagellonského a několik měsíců držen ve vazbě. Zemřel krátce poté, co byl z vězení vyplacen samotným Matyášem.²⁹²

Rabštejn zmiňuje kompaktáta ve svém *Dialogu*, fiktivním polemickém rozhovoru mezi čtyřmi představiteli strany pod jednou.²⁹³ Předák katolického odboje Zdeněk ze Šternberka, strakonický velkopřevor Jan ze Švamberka, sympatizant s utrakvismem Vilém z Rábí a osoba samotného autora zde řeší zejména otázku, jaký postoj zaujmout k válkám vedeným proti Jiřímu, které přímo posvětil papež. Značná část pozornosti se soustředí na Jiříkovo nedodržení přísahy, které s probíhajícími bouřemi přímo souvisí, zatímco problematika kompaktát ve vztahu k válečným nepokojům se v *Dialogu* objevuje pouze na jediném místě. Když Jan z Rabštejna upozorňuje na skutečnost, že kacírství by se dalo vyhladit postupně a nenásilnou cestou, Jan ze Švamberka na to reaguje slovy: „*Byla by to bývala cesta pro vás klidnější (...) Ale nezachovávaní dřívější úmluvy, k níž došlo na konciliu basilejském a kostnickém, kterou my nazýváme kompaktáta, a nedodržení Jiřího přísahy vede mnohé lidi k různému podezírání a rozličným názorům a předpokládají, že kdo byl jednou špatný a nevěrný Bohu, bude špatný a nevěrný stále.*“²⁹⁴

Kompaktáta jsou zde tedy prezentována jako smlouva, jejíž porušení přispělo k tomu, že katolíci nyní vnímají utrakvisty v negativním světle. Zároveň je však znatelné, že pro Jana z Rabštejna stojí basilejské úmluvy v pozadí zájmu, a to nejen kvůli jediné zmínce, kterou o nich učinil. Autor se totiž dopustil faktické chyby, když kompaktátní úmluvy spojil mimo basilejského také s kostnickým koncilem (1414–1418), který však s husity nikdy žádné dohody neuzavřel. Kromě toho se Rabštejn spokojil s obecným tvrzením o nezachovávaní

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ URBÁNEK, Rudolf: *Tři Janové z Rabštejna*, SF XI, 1939, s. 224–225.

²⁹⁰ *Jana z Rabštejna Dialogus*, s. 11.

²⁹¹ URBÁNEK, R.: *Tři Janové z Rabštejna*, s. 230.

²⁹² Tamtéž, s. 230–231.

²⁹³ Latinskou edici (s částečným českým překladem) vydal RYBA, Bohumil: *Jana z Rabštejna Dialogus*, Praha 1946. Kompletní český překlad publikovala MARTÍNKOVÁ, Dana: *Poselství ducha: latinská próza českých humanistů*, Praha 1975, s. 17–61.

²⁹⁴ *Poselství ducha*, s. 53.

kompaktát a již nepřiblížil, co přesně mělo nedodržování těchto úmluv obnášet. Stejně tak se ani slovem nezmínil o obsahu kompaktátních dohod, ač o něm jakožto diplomat utrakvistického krále musel mít minimálně základní povědomí. Na druhou stranu však mohl mít Rabštejn prostý důvod, proč se kompaktáty hlouběji nezabývat – v jeho polemice vystupují pouze katolíci, pro něž papežem zrušené dohody nehrály prvořadou roli.

5. Kompaktáta v polemických spisech doby jagellonské (1471–1500)

5.1 Basilejské smlouvy v listu Jana Zajíce z Házmburka

Člen významného šlechtického rodu Jan Zajíc z Házmburka se konfesně řadil k umírněným katolíkům. Nástup Ladislava Pohrobka na český trůn roku 1453 jej vynesl do funkce dvorského sudího a značného podílu na moci se Zajíc těšil i za panování Jiřího z Poděbrad, jemuž prokazoval loajalitu již jako správci Českého království.²⁹⁵ V polovině šedesátých let se však přidal k zelenohorské jednotě, politicko-konfesijnímu bloku složenému vesměs z katolických pánů, který stál vůči Jiříkovi v opozici a v němž Jan Zajíc zprvu zastával pozici mluvčího.²⁹⁶ V letech česko-uherské války se příslušník házmburského rodu přidal na stranu Matyáše Korvína, který jej dosadil do úřadu českého kancléře, a roku 1474 byl zvolen jedním ze čtyř zemských ředitelů.²⁹⁷ V závěru sedmdesátých let nacházíme Zajíce mezi katolickými pány donedávna věrnými Matyáši, kteří v souladu s olomouckým mírem učinili slib poslušnosti Vladislavu Jagellonskému.²⁹⁸ Po roce 1479 zaujal místo mluvčího strany pod jednou a velkou měrou se angažoval v náboženských záležitostech království – v polovině osmdesátých let se například významně podílel na vytváření katolicko-kališnických dohod, které vyvrcholily kutnohorským mírem.²⁹⁹ Jakožto umírněný katolík Zajíc propagoval pozoruhodné myšlenky o náboženském míru a toleranci.³⁰⁰ Vůdčím představitelem strany pod jednou byl až do své smrti roku 1495.

Svůj pohled na kompaktátní úmluvy dal Zajíc najevo v listu napsaném roku 1488 a odeslaném mistrům pražského vysokého učení, jehož hlavním účelem byl zřejmě „*smír nebo podrobení strany podobojí církvi římské*.“³⁰¹ Univerzitní představitele informuje o nejružnějších prohřešcích ze strany kališnických duchovních, které obviňuje kupříkladu ze skutečnosti, že v prostých věřících vzbuzují „*hněv (...) proti jich vyšším duchovním i světským a je k sobě šafující pro své roty (...) aby povstali a nelitovali ruce své*

²⁹⁵ ČORNEJ, P. – BARTLOVÁ, M.: *Velké dějiny zemí Koruny české, VI (1437–1526)*, s. 116, 216.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 230.

²⁹⁷ Tamtéž, s. 419. Jedna dvojice ředitelů byla ustanovena z lidí věrných Vladislavovi Jagellonskému, zatímco příslušníci druhého páru podléhali Korvínovi. Tito ředitelé byli pověřeni správou českých zemí.

²⁹⁸ Tamtéž, s. 440–441.

²⁹⁹ MACEK, J.: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, s. 391.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 407. Své myšlenky o toleranci dal Zajíc najevo například při mírových jednáních r. 1483, kdy zdůrazňoval, že „... přátelské svazky a zájem země váží víc než náboženské rozpory...“ a taktéž položil otázku: „Budeme-li sami sobě zlí, komu dobří?“ Viz tamtéž, s. 391.

³⁰¹ *Akty Jednoty bratrské. Sv. II.*, s. 61. Zajícův list je dostupný v těchto edicích: *Manuál M. Václava Korandy*, s. 1–9 a *Akty Jednoty bratrské. Sv. II.*, s. 132–147. Třebaže se dopis jmenuje *Domini Johanni Leporis. 1489*, Bidlo ukazuje, že genezi spisku je nutno posunout o rok dříve. Viz *Akty Jednoty bratrské. Sv. II.*, s. 60.

okrvaviti...“.³⁰² Současné duchovní Zajíc dává do protikladu s generací utrakvistických kněží, kteří žili právě v době přijetí kompaktát – píše, že od basilejského koncilu, který sestával z nejmoudřejších a nejučenějších mistrů a doktorů, „*vaši staroši (...) obdržali z poslušensvie lidu křesťanskému, obyčej majícím a s náboženstvím žádajícím, rozdávati a přijímati pod uobojí zpuosobú...*“.³⁰³ a dodává, že Rokycana s podřízenými kněžími a mistry „*přistúpili a podnikli i vysoce slíbili ve všem držeti a zachovati to svaté poslušensvie*“.³⁰⁴ Ze Zajícových dalších slov vyplývá jeho přesvědčení, že ono svaté poslušensví a podávání svátosti oltářní v duchu kompaktát bylo po značnou dobu naplňováno – tvrdí, že *dráhně lét* se duchovní i světské osoby měly v lásce, kněží obou stran sloužili na farách při všech kostelích a když chtěl někdo z laiků přijímat pod jednu, nebo pod obojí, bylo mu vyhověno. Není snadné říct, zda Jan Zajíc smýšlel takto pozitivně o poměrech v království již v době, kdy byl sám svědkem působení voleného arcibiskupa a jeho kněží, nebo zda se ve svém historickém popisu nedopustil jisté idealizace. Jelikož však historická realita nemá se Zajícovým výkladem dějin mnoho společného, zdá se druhá možnost jako pravděpodobnější.

Obrat měl podle Zajíce nastat v době, kdy ďábel poštlal duchovní proti sobě a „*proti těm slavným kompaktatuom neb smluvám, že z nich i z poslušensvie vystoupili, a z toho opět vešlo v ruoznici a v pohádky*“.³⁰⁵ Zajíc uvádí i konkrétní příklad, který má ukázat, jak se ono vystoupení z basilejských úmluv projevuje – zatímco dříve utrakvisté na každém sjezdu hovořili o tom, aby se kompaktáta držela a zachovávala, v současnosti se o něčem takovém nečiní ani zmínka a každý si víru bludně vykládá ke svému rozumu.³⁰⁶ Katolický šlechtic bohužel blíže neurčuje čas, kdy podle něj došlo k odvrácení se kališníků od kompaktát. Fakt, že přistoupení k poslušensví a jeho zachovávání spojuje s Rokycanou, ale v souvislosti s odklonem utrakvistů od basilejských úmluv již jméno husitského arcibiskupa neuvádí, by snad mohl naznačovat, že tuto událost klade do doby po roce 1471.

Z Házmurkových výroků v listu pražské univerzitě je patrné, že vůdce strany pod jednu považoval kompaktáta předně za úmluvy, jimiž se laikům za jistých podmínek povolovalo přijímání pod obojí a které uváděly kališníky v poslušensví s katolickou církví, a snažil se ukázat, že tato dvě kompaktátní ustanovení byla po dlouhou dobu utrakvistickou stranou respektována. Tvizeními, že za odmítnutím basilejských listin stál ďábel a jejich ignorování

³⁰² *Manuálík M. Václava Korandy*, s. 1.

³⁰³ Tamtéž, s. 6.

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ Tamtéž.

³⁰⁶ Zajíc zde kališníky srovnává s *Pikharty*, tedy příslušníky Jednoty bratrské, kteří měli v křesťanské víře taktéž pobloudit.

při výkladu křesťanské víry vede k věroučným bludům, dal Zajíc najevo svůj pozitivní náhled na kompaktáta, a to vše navzdory tomu, že tyto dohody byly před řadou let odsouzeny hlavou katolické církve. V historických pasážích, které se kompaktátním smlouvám věnovaly, ostatně Zajíc jakoukoliv zmínku o důležitém aktu Pia II. z roku 1462 vynechal, což vede k domnění, že pro Házmburka papežovo odsouzení nehrálo příliš velkou roli. Pro něj, jakožto světskou osobu, naopak mohla být podstatnější skutečnost, že kompaktáta měla v Českém království i nadále postavení závazného zemského zákona.

5.2 Korandova obrana kompaktát v jagellonském období

Václav Koranda, jenž se po roce 1471 stal správcem utrakvistické konzistoře a vůdcem strany pod obojí, sepsal v jagellonské éře několik polemických děl, v nichž proti katolíkům hájil kališnické věroučné zásady, a v této souvislosti se zaměřil i na basilejská kompaktáta.

Jelikož hlavní odpůrce basilejských úmluv viděl Koranda v mnišském řádu bosáků,³⁰⁷ několikrát zmínil kompaktáta v *Matrykátu na bosáka*, polemice vedené proti mnichu Janu Vodňanskému, která vznikla před rokem 1490.³⁰⁸ Administrátor pod obojí významnému představiteli bosáků připomíná, za jakých okolností kompaktátní úmluvy vznikly – píše, že v Basileji přijali kardinálové, arcibiskupové, opaté či doktoři *důvody na artikule*, což posléze spolu se Zikmundem zapečetili. Doplnuje, že císař a zástupci koncilu tím dali najevo, že Čechové drží a zachovávají přijímání pod obojí z moci Krista a církve, pravé choti jeho, a „*pro to ani pro jiné artikule tehďaz vedené jiní křesťané nemají Čechův ani Moravanův haněti ani křivdy činiti...*“,³⁰⁹ ale mít je za dobré křesťany a milostivě s nimi zacházet. Samotnému Vodňanskému pak vytýká, že svým negativním postojem ke kompaktátním dohodám *potupuje* představitele basilejského koncilu, a obviňuje jej, že chce narušit mírové soužití, kompaktátními úmluvami zaručené: „*... vida v Čechách i v Moravě upokojenie skrze smlúvy znamenité i chceš skrze svůj spis jedny na druhé zbúriti, aby z toho pošli svárové, potýkanie, války, mordové...*“.³¹⁰ Později se Koranda opět zaměřuje na historické souvislosti, když popisuje, jak předkové na půdě koncilu Biblí a spisy doktorů dokázali, že přijímání z kalicha je *hodné a spasitelné*, což významné osoby zapečetily mnohými listy, „*a když by to pravda nebyla, tak znamenitá věc nebyla by od toho sboru pošla.*“³¹¹

³⁰⁷ MACEK, J.: *Osudy basilejských kompaktát v jagellonském věku*, s. 198.

³⁰⁸ *Manuál M. Václava Korandy*, s. VI, XI. Dále srov. KROFTA, K.: *O spisech Václava Korandy mladšího z Nové Plzně*, LF XXXIX, 1912, s. 229. Edice je dostupná in: *Manuál M. Václava Korandy*, s. 45–96.

³⁰⁹ *Manuál M. Václava Korandy*, s. 50.

³¹⁰ Tamtéž, s. 51.

³¹¹ Tamtéž, s. 61.

Dalším literárním dílem s kompaktní tematikou je list, vyhotovený roku 1489, kterým Koranda odpovídal na psaní Jana Zajíce kališnickým mistrům, jenž je popsán v předchozí kapitole.³¹² Utrakvistický administrátor se zde snaží Zajíce přesvědčit, že kališníci ve víře nepobloudili, a jako doklad pro své tvrzení uvádí i kompaktní. Basilejské úmluvy nepřímo zmiňuje, když upozorňuje, že utrakvisté nevykládají víru dle svého rozumu, nýbrž se drží Bible, a dodává, že stejně tak „*naši předkové zachovávali vydavše počet z té, kterou vedli, viery v Basileji před mnoho doktorem učenými a nejsou pohanění.*“³¹³ Tvrzením, že husité při rozhovorech s koncilem nebyli pohanění, zcela jistě odkazuje právě na úspěšné vyjednání kompaktní. Koranda dále hájí stanovisko, že členové jednoty bratrské (*Pikharti*) se nacházejí mnohem dále od Říma než kališníci, kteří se od katolíků odlišují jen v některých bodech, a to nikoliv „*zpuřně ani všetečně; neb předkové naši, davše se ohledati v sněmu Basilejském, což před se vzeli, to provedli. A my toho netoliko z těch listuov zapečetěných ale více z pravdy zákona božieho se držíme.*“³¹⁴ Jednak zde tedy poukazuje na fakt, že jistou odlišnost husitů od ostatních křesťanů posvětila sama katolická církev stvrzením kompaktní, jednak stejně jako Lupáč nadřazuje Bibli nad kompaktní jakožto primární zdroj utrakvismu.

Argumentace *našimi předky* se objevuje i na dalších místech. Koranda píše, že starší husitská generace přistoupila v Basileji k poslušenství, což prý dodržují i současní představitelé strany pod obojí, takže nařčení o vystoupení kališníků z tohoto poslušenství nejsou oprávněná. K tomu kališnický administrátor dodává: „*... Čechové i Moravané podlé smluv přijímající svátost' oltářní pod dvojím způsobem ne neposlušní ale praví a věrní křesťané církve svaté mají slúti i držáni býti. Tak v kompaktních položeno.*“³¹⁵ Husitští vyslanci v Basileji dle Korandy *nepřevracovali* náboženské spisy, o které se při své argumentaci opírali, v jiné rozumy – v opačném případě by totiž „*byli (...) pohanění, aniž by jim byli vydáni listové, že jsou dobří křesťané*“³¹⁶ čili kompaktní úmluvy. Koranda se dále zaměřuje také na otázku porušování kompaktní katolíky. Stěžuje si, že navzdory přikázání basilejského koncilu, aby se s Čechy a Moravany jako s věrnými křesťany dobře zacházelo, věřící pod jednou proti kališníkům vystupují a místa jim u sebe nedopustí, „*něbrž kdež celá obec bud' v městě, v městečku neb ve vsi viery Kristovy byla a jest, kněze jim chovati*

³¹² KROFTA, K.: *spisech Václava Korandy mladšího z Nové Plzně*, s. 130. List Janu Zajícovi byl však navzdory datu svého sepsání odeslán až r. 1493, a to poté, co katolický šlechtic odeslal mistrům další dopis, tentokrát *velmi pobádavý*. Tamtéž, s. 223. Edice odpovědi Zajícovi je dostupná v *Manuálík M. Václava Korandy* pod názvem *Responsum super scriptum precedens 1489*, s. 10–35.

³¹³ *Manuálík M. Václava Korandy*, s. 14.

³¹⁴ Tamtéž, s. 17.

³¹⁵ Tamtéž, s. 19.

³¹⁶ Tamtéž, s. 21.

*nedopustie, a nadto trápenie pôsobie rozličná.*³¹⁷ Kališnický předák se těmito slovy zřejmě snaží popsat situaci kališnické menšiny v městech a vesnicích s převahou katolíků. Nakonec Koranda Zajícovi sděluje, že k přestupování basilejských úmluv dochází mnohem častěji v případě strany pod jednou: „*nalezneš, že vašimi nežli našimi všelikterak i přes smlúvy vystupuje (se) od toho viece a dále, i nebudeť poctivé našim připisovati viny, kteréž na vašich sě převyšují.*“³¹⁸

Z roku 1493 pochází tiskem vydaný *Traktát o velebné a božské svátosti oltární, kterak má přijímána býti od věrných křesťanů*,³¹⁹ ve kterém se Koranda zaměřuje primárně na obhajobu závaznosti přijímání z kalicha na základě Bible a křesťanské literatury, a kompaktátům tak věnuje menší pozornost, přičemž se opět vrací zpět do dob vyjednávání husitů s basilejským koncilem. Popisuje, jak v Basileji došlo k rozepři ohledně přijímání pod obojí a jiných potřeb Kristovy víry, načež členové koncilu shledali „*pravdu o těch potřebách (...)* *ji dali miesto tak, že listy smluvné, jež slovú Compactata pod pečetmi znamenitými svými (...)* *i krále Zikmunda i kniežete Albrehta vydali, vyznávajíce Čechy a Moravany spravedliví býti a že proto v časiach budúcích od žádného nemají haněni ani utiskováni býti...*“³²⁰ Koranda poznamenává, že vstřícné chování strany pod jednou ke kališníkům nebylo dodrženo, neboť na popud Satana duchovní i světští začali vést proti Čechům a Moravanům války. Katoličtí duchovní tímto opovrhli pravdou, kterou basilejští duchovní zapsali, a dali tím zapomenout na pečetěmi utvrzenou čest svých předků a také na svou vlastní. Rovněž další Korandova zmínka o kompaktátech se týká jejich vzniku – husité dokázali před basilejským koncilem obhájit svou pravdu, takže z „*té roty všickni v hanbě zuostali, a že Čechóm a Moravanóm křivdu činili, vydali pod pečetmi znamenitými smluvné listy...*“³²¹ a podobně jako v *Matrykátu* připomíná, že tímto členové koncilu vyznali, aby Čechové a Moravané přijímali mocí Krista a církve a nebyli za to kritizováni, ale naopak bráni a milováni jako věrní křesťané. Poté opět osočuje nynější katolíky světského i duchovního stavu, kteří „*proti svých předkuov zápisom přestupují, jim i sobě k hanbě tu pravdu bezsmyslně a zúfale potupujúce.*“³²²

³¹⁷ Tamtéž, s. 29.

³¹⁸ Tamtéž.

³¹⁹ Jelikož edičně není Korandův traktát zpracovaný, vycházím ze starého tisku KNMP, tisk 25 F 1, f. 1v–175v. Součástí tohoto pramene jsou také díla nazvaná *O rozdávání dítkám*, *O zpívání českém* a *O lichvě*. Traktát jsem zpracovával přes internetové stránky manuscriptorium.com, na nichž je přístupný z adresy http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num¶m=0&client=&ats=1336507978&mode=&testMode=&sf_queryLine=trakt%C3%A1t+sv%C3%A1tosti+olt%C3%A1%C5%99n%C3%AD&qs_field=0 (ke dni 8. 5. 2012).

³²⁰ KNMP, tisk 25 F 1, 3v–4r.

³²¹ Tamtéž, 127r–127v.

³²² Tamtéž, 127v.

Je nepochybné, že ve svých literárních polemikách z jagellonské doby Koranda prezentoval kompaktáta jako jednoznačné husitské vítězství nad basilejským koncilem, což nejlépe ukázal svými výroky o zahanbení legátů při disputacích s kališníky a stvrzení kompaktát z důvodu, že si církevní představitelé byli vědomi křivdy, kterou Čechům a Moravanům způsobili. Stejně jako v případě svého projevu před papežem v roce 1462 kladl kališnický administrátor značný důraz na zpečetění basilejských úmluv. Z kompaktátních ustanovení pro něj hrálo prvořadou roli příkaz ostatním věřícím, aby s kališníky zacházeli jako s věrnými křesťany, neboť mu sloužil jako podklad pro obvinění katolíků z neoprávněných výpadů vůči jeho straně. Přestupování kompaktát přitom chápal jako urážku cti legátů koncilu. Je však zajímavé, že v souvislosti s kritikou strany pod jednou Koranda ani jednou nezmínil odvolání basilejských dohod papežem, jež sám zažil. Ohledně kompaktátních pasáží, jež promlouvaly k husitům, se věnoval dohodě o přijímání pod obojí a s tím souvisejícím dodržováním církevního poslušnosti, třebaže si byl dobře vědom skutečnosti, že úmluvy s koncilem zahrnovaly všechny pražské artikule. Přes veškerou chválu basilejských kompaktát však Koranda zcela v souladu s dřívějšími názory Martina Lupáče kladl na první místo biblické texty, z kterých vyvozoval své radikální názory na závaznost přijímání z kalicha či přítomnost dítek při eucharistickém obřadu.

Závěr

Kompaktáta byla nepochybně jedním z nejdůležitějších dokumentů vztahujících se k husitskému období. Domnívám se, že si tyto dohody udržely významnou roli, kterou po roce 1436 zaujaly v politickém a náboženském životě Českého království a Moravského markrabství, po celé patnácté století. Dokladem přetrvávajícího významu kompaktát budiž právě jejich poměrně hojný výskyt v polemických spisech mezi léty 1437–1500. Úmluvy s basilejským koncilem se týkaly celé řady aspektů, a proto je nutné položit si otázku, na které z nich se autoři mnou sledovaných spisů nejvíce zaměřovali.

Každá osobnost alespoň letmo nastínila problematiku vzniku kompaktát, čímž myslím jak jejich vyjednávání, tak jejich konečné uzavření a zpečetění. Z kališníků věnoval této historické rovině největší pozornost Martin Lupáč, což úzce souviselo se skutečností, že byl přímým účastníkem rozhovorů s basilejskými legáty a jihlavského vyhlášení kompaktát roku 1436. K samotným počátkům basilejských úmluv se často vracel i Václav Koranda, třebaže tyto události sám nezažil. Hlavním účelem Lupáčova i Korandova historického výkladu byla nepochybně snaha představit kompaktáta jako vítězství husitů nad basilejským koncilem, neboť těmito dohodami legáti údajně potvrdili utrakvistické zásady. Ani jeden z autorů přitom nepoukázal fakt, že se žádný z pražských článků do úmluv nedostal ve svém původním znění, a to zajisté proto, že by v jejich líčení kompaktáta již nemohla vyznít jako jednoznačný husitský triumf. Z katolické strany se na genezi kompaktátních úmluv výrazně zaměřil Jan Papoušek ze Soběslavi, který jednání mezi kališníky a katolickou církví pojal v širších souvislostech, neboť jej propojil s obsáhlým výkladem dějin husitského hnutí. Vzhledem ke své víře však stvrzení kompaktát nepovažoval za porážku koncilu husity, ale naopak za slib, jenž kališníci basilejským legátům učinili.

Historické roviny se týká taktéž otázka, jak autoři polemik pohlíželi v souvislosti s kompaktáty na zástupce basilejského koncilu. V případě utrakvistických autorů se názory různily. Konzervativec Jan Příbram dokázal na podzim 1437 obvinít legáty z možného podvodu ohledně textace kompaktát, na druhou stranu však během své disputace s Palomarem několikrát uvedl, že je ochoten se podřídít výroku koncilu,³²³ takže jeho názor na církevní představitele nebyl zcela jednoznačný. Příbramův souvěrec Prokop z Plzně představitele koncilu plně hájil jakožto reprezentanty římské církve. Nejradikálnější postoj vůči legátům zaujal Lupáč, který je neváhal označit za protivníky či pacholky, přičemž značně vycházel ze svých osobních zkušeností s nimi. Koranda, který legáty basilejského koncilu osobně poznat nemohl, se o nich naopak vyjadřoval poměrně kladně – nazýval

³²³ PROKEŠ, Jaroslav: *M. Prokop z Plzně*, s. 94.

je poctivými legáty a porušování kompaktát spojoval s pošlapáváním jejich cti. Příslušníci strany pod jednou se o basilejských legátech vyjadřovali bez výjimky pozitivně – Papoušek hovořil o svatém konciliu, Hilarius Litoměřický basilejskému sboru přisoudil právo na rozhodování o záležitostech víry a výslovně uvedl, že ve své době představoval obecnou církev. Jan Zajíc z Házmburka zastával názor, že koncil zastupovali lidé nadaní velkou moudrostí a učeností. Skutečnost, že basilejský koncil si ve své době nárokoval primát v církvi na úkor papeže, katoličtí ani utrakvističtí autoři ve svých spisech vůbec nereflektovali, třebaže teorie konciliarismu nebyla českému prostředí cizí.³²⁴ Spojitost kompaktát s koncilním dekretem o přijímání pod obojí ve svých spisech zaznamenali pouze Papoušek, Lupáč a Hilarius, přičemž v případě prvních dvou můžeme názorně vidět, jak odlišně dokument *Ut lucidius videatur* hodnotili – Papoušek chápal dekret jako závazný pro Čechy, s nimiž byla kompaktáta ujednána, zatímco Lupáč vnímal zmíněný dokument jako neplatný a s kompaktáty nesouvisející, neboť na rozdíl od basilejských úmluv byl vydán bez jakékoliv účasti husitské strany.

Nejvýznamnější událostí po roce 1436, která se bezprostředně týkala basilejských kompaktát, bylo nepochybně jejich úplné zavržení Piem II. Je proto důležité se ptát, v jaké míře se tento významný historický mezník objevoval v polemikách vzniklých po březnu 1462. Značný prostor této problematice věnoval Lupáč, který ostatně traktát *Super responsis Pii pape* sepsal v přímé reakci na události v Římě. Radikální kališník využil zrušení úmluv s koncilem k ostrým výpadům proti celé katolické církvi, která Piovy krokem údajně prokázala svou nepoctivost a pošpinila se nejvíce ve svých dějinách. Příčinu odsouzení kompaktát přitom nacházel v neschopnosti katolíků najít základ své víry. Naopak Hilarius Litoměřický, jehož listy Jiřímu z Poděbrad a Janu Rokycanovi taktéž vznikly v důsledku událostí z roku 1462, se v této otázce bez výhrady ztotožnil s názory Pia II. Papežovo rozhodnutí tím pádem hájil jako zcela oprávněný krok, k němuž se hlava katolické církve mohla uchýlit nejen díky skutečnosti, že jí přísluší právo rozhodovat ve věcech víry, ale také z toho důvodu, že kompaktátní úmluvy měly platit pouze po určitou dobu. Jestliže se Lupáč i Hilarius na zrušení kompaktát v první polovině šedesátých let značně zaměřili, pak to samé nemůžeme v žádném případě říci o pozdějších autorech, tedy Janu z Rabštejna, Janu Zajícovi a Václavu Korandovi, v jejichž spisech jakákoliv zmínka o odsouzení basilejských dohod chybí. Je sice pravda, že vzhledem k přetrvávající právní závaznosti kompaktát pro Čechy

³²⁴ Již na přelomu 14. a 15. století byla v Praze vytvořena propracovaná teorie konciliarismu. K dalšímu rozvíjení těchto myšlenek docházelo v Čechách od pol. 15. století, přičemž významnou roli v tomto procesu sehrál samotný Jiří z Poděbrad, který konciliarismus obhajoval zejména z důvodu rostoucího tlaku papežské kurie na České království. Viz MACEK, Josef: *Král Jiří a Francie v letech 1466–1468*, ČSČH XV, 1964, č. 4, s. 501–507.

a Moravu a uplynutí relativně dlouhé doby od března 1462 se nejednalo o úplně aktuální otázku. Na druhou stranu však zaráží skutečnost, že se ve svých obranách kompaktát na jejich zrušení papežem nezaměřil samotný svědek této události Václav Koranda, který navíc mohl stejně jako Lupáč čin Pia II. vyložit jakožto zavrženíhodný krok ze strany katolické církve, a tím naopak ještě více vyzdvihnout stranu pod obojí. Domnívám se, že na rok 1462 neupozorňoval zejména proto, že zrušení kompaktát vnímal jako jednoznačný neúspěch českého poselstva, případně sebe sama – Koranda totiž nejenže papeže nepřiměl k potvrzení kompaktát, ale navíc byl během své řeči *viditelně nervózní*,³²⁵ takže na události spojené s odsouzením basilejským úmluv mohl vzpomínat v dobrém jen stěží.

Klíčovou problematikou byl pochopitelně samotný obsah kompaktátních úmluv, který ve svých spisech reflektovali všichni autoři kromě Jana z Rabštejna. Jakých ustanovení si přitom všímali nejčastěji? Co se čtyř pražských artikulů týče, byla pozornost až na několik málo výjimek soustředěna na podávání pod obojí laikům, neboť právě dodržování této zásady odlišovalo utrakvisty nejvíce od zbytku katolické církve a to i navzdory faktu, že formulace v kompaktátech byla oproti původnímu „husitskému“ znění značně okleštěná. Z utrakvistické strany se na kalich nejvíce zaměřili Prokop z Plzně, Koranda a Lupáč, jejich postoj se však zásadně lišil – zatímco Prokop prosazoval názor, že právě kompaktátní dohoda o přijímání pod obojí tuto praxi legalizuje, u Lupáče i Korandy je zřejmé, že ustanovení prvního artikulu nechápali jako základ pro podávání lidu z kalicha, neboť tento obyčej odvozovali přímo z Bible. Z řad katolíků se k otázce laického kalicha obšírně vyjádřil zejména Jan Papoušek, který na citaci a následném výkladu kompaktátní úmluvy o prvním pražském článku založil svou argumentaci směřující proti kališníkům.

Ostatním artikulům nebyl ani zdaleka přikládán takový význam, takže se ve sledovaných polemikách objevily pouze sporadicky – a to pouze v případě kališnických autorů, pro něž tyto zásady husitského hnutí hrály mnohem větší roli než pro katolíky. Požadavek trestání veřejných hříchů nacházíme v polemikách Jana Příbrama (zde ve vztahu ke kompaktátům císařským) a Lupáče, článkům o kázání Božího slova a světském panování kněží se věnoval jen Vaněk Valečovský z Kněžmosta. Skutečnost, že v basilejských dohodách jsou přítomny všechny čtyři artikuly, zmínili ve svých dílech výslovně Lupáč a Koranda, třebaže se k nim v této souvislosti již nijak blíže nevyjádřili. Ani katoličtí představitelé, ani utrakvisté necítili potřebu poukázat na fakt, že úmluva o světském panování výrazně přispěla k legalizaci záborů církevních majetků. Zde se ovšem nabízí úvaha, do jaké míry si souvislost kompaktát s pozemkovým vlastnictvím uvědomovali. Není těžké si představit, jak Lupáč nebo Koranda

³²⁵ ČORNEJ, P.: *Velké dějiny země koruny české, VI (1437–1526)*, s. 202.

kompaktáta pochvalně označují za dokumenty, které v Čechách realizovaly husitský požadavek chudé církve, zatímco Hilarius Litoměřický argumentuje, že po odsouzení kompaktát papežem již nemá držba církevních statků světskými osobami pevný základ.³²⁶ Jelikož se však s takovými tvrzeními nesetkáváme, nebude daleko od pravdy, když řekneme, že autoři polemik „majetkový“ rozměr kompaktát zcela opomíjeli, třebaže si změn v pozemkové držbě, které husitská revoluce přinesla, byli zajisté vědomi.

Jelikož se basilejské úmluvy netýkaly pouze samotných pražských artikulů, nalézáme ve sledovaných polemikách taktéž odkazy na jiné kompaktátní fráze. Často se jednalo o problematiku církevního sjednocení, poslušensství či zachovávání všeobecných obyčejů. Na přistoupení k jednotě a poslušensství podle kompaktátních úmluv značně záleželo například Prokopovi z Plzně, Janu Papouškovi, Vaňku Valečovskému nebo Janu Zajícovi. Z utrakvistické strany zazněl několikrát názor, že jednota kališníků s církví nebyla nikdy porušena – takto argumentoval Jan z Příbramě na půdě basilejského koncilu nebo později Lupáč, když tento svůj názor dokazoval na větě o přijímání z kalicha z moci Krista a církve, jeho pravé choti. Prokop z Plzně a Václav Koranda se zaměřili na pasáže hovořící o míru mezi utrakvisty a stranou pod jednou a zmínili taktéž ustanovení, které prohlašovalo kališníky za věrné a dobré křesťany. Zatímco však Prokop tyto zásady prezentoval jako pozitivní rysy plynoucí z kompaktát, Koranda poukazoval hlavně na to, že zmíněné body nejsou katolíky respektovány. Ve spisech strany pod obojí se objevila ještě některá další kompaktátní ustanovení, konkrétně svěcení utrakvistického kněžstva (Valečovský) nebo dodržování soudce chebského (Lupáč).

Poměrně častým námětem byla problematika porušování kompaktát, která se mohla vztahovat jak k době, v níž autor psal, tak k minulosti. V případě utrakvistů rozhodně nebylo pravidlem, aby obvinění z nedodržování basilejských úmluv směřovala jen proti katolíkům, což názorně ukázali Prokop z Plzně a Vaněk Valečovský, kteří ve svých spisech zaútočili přímo proti straně pod obojí. Čím to bylo způsobeno? U Prokopa zejména skutečností, že byl rozhodným zastáncem konzervativního utrakvismu, a měl tak v mnohých případech ideově blíže ke katolické církvi než k ostatním proudům kališnictví. Valečovského výpady proti duchovním Rokycanova směru byly pro změnu způsobeny zejména obavami královského podkomořího ze značného mocenského vlivu těchto kněží. O nerespektování kompaktátních dohod katolíky psali zejména Jan Příbram a Václav Koranda. Katoličtí autoři obviňovali z přestupování kompaktát výhradně stranu pod obojí, přičemž nejvíce se k tomuto tématu

³²⁶ Konzistoř pod jednou, v jejímž čele Hilarius stál, velmi usilovala právě o navrácení zabraných majetků do rukou církve. Viz ERŠIL, Jaroslav: *České stavovství a pohusitský katolicismus*, Folia historica Bohemica 6, 1984, s. 100.

vyjádřil Jan Papoušek. Hilarius Litoměřický obvykle nehovořil přímo o nedodržování kompaktátních dohod, ale například svým tvrzením, že úmluvy s koncilem slouží utrakvistům jako podklad pro jejich antikatolické projevy, dal zřetelně najevo svůj názor, že ohledně kompaktát kališníci překročili jisté hranice. Značnou pozornost zmíněné problematice věnoval Jan Zajíc, který stranu pod obojí nařkl z nedodržení poslušenství, o němž kompaktáta hovořila, a tuto situaci dal do kontrastu s dřívějším stavem, kdy Rokycana a jeho kněžstvo basilejské dohody údajně zastávali. Zde nelze neuvést srovnání Zajíce s Valečovským – je totiž vskutku zajímavé, že obě světské osoby se zaměřily na vztah Rokycanových kněží ke kompaktátům, ale došly ke zcela opačným závěrům. Na této skutečnosti mohl mít důležitý podíl fakt, že Zajíc psal své pojednání se značným časovým odstupem – kdyby psal o kněžích Jana Rokycany ve stejné době jako Valečovský, jeho závěry by možná vyzněly úplně jinak. Kromě Zajíce se historickým nepřesnostem nevyhnul například Lupáč, který dokonce zašel tak daleko, že psal o podávání z kalicha laikům ze strany basilejských legátů. Tyto příklady ukazují, jak polemický charakter sledovaných spisů mohl způsobit, že překládaná „fakta“ se ne vždy zakládala na pravdě.

Z některých polemik je možno vyčíst, jaký názor měli jejich autoři na otázku, pro koho jsou kompaktáta závazná. V případě Jana Příbrama, Prokopa z Plzně či Václava Korandy můžeme hovořit o tom, že dodržování kompaktátních zásad požadovali i po straně pod jednou. Martin Lupáč jako jediný zmínil funkci basilejských (a císařských) kompaktát jakožto platného zákona, který je závazný pro obě strany. Zcela ojedinělý názor mezi kališníky zastával Vaněk Valečovský, který vnímal basilejské úmluvy jako dokument vztahující se pouze na utrakvisty. Co se představitelů strany pod jednou týče, z výroků Papouška a Hilaria Litoměřického vyplývá, že kompaktáta spojovali výhradně s kališníky, a ustanovením, která se týkala katolíků, se tak vůbec nevěnovali. Jan Zajíc do jisté míry vztáhnul kompaktátní úmluvy i na katolíky – konkrétně ve svém historickém výkladu, kdy hovořil o tom, že podávání laikům pod jednou i obojí způsobou dodržovali kališníctví i katoličtí duchovní.

Několik osobností si dále uvědomovalo skutečnost, že kompaktátní úmluvy přispěly nebo mohou přispět k mírové koexistenci stran pod jednou a pod obojí. Prokop z Plzně v této skutečnosti spatřoval hlavní smysl kompaktát, hovořil dokonce o vzájemné snášenlivosti a lásce. Aspekt poklidného soužití taktéž zmiňoval Koranda, z jehož tvrzení je zřejmé přesvědčení, že se tuto zásadu v praxi podařilo naplnit. Z katolíků poukázal na koexistenci obou stran Hilarius Litoměřický, považoval ovšem téměř za nemožné, aby takový stav mohl

reálně existovat, a i z toho důvodu se soužitím katolíků a utrakvistů na základě kompaktát rozhodně nesouhlasil.

V neposlední řadě můžeme ze sledovaných polemik zjistit, kteří autoři považovali za nutné uvést, že dohody s basilejským koncilem byly sjednány nejen pro Čechy, ale i pro Moravany. Značnou roli této skutečnosti přikládali Koranda a Lupáč, kteří Moravany pravidelně zmiňovali. Možná tak činili proto, že častým zdůrazňováním platnosti kompaktát i pro Markrabství moravské tyto dohody stavěli do příznivějšího světla, než kdyby hovořili jen o Českém království. Z ostatních kališnických představitelů se Moravy dotknul jen Prokop z Plzně, který zmínil, že kompaktáta byla sjednána s Českým královstvím a Markrabstvím moravským, jinak však on i Jan Příbram hovořili o Češích. Jan Papoušek a Hilarius Litoměřický také nepovažovali za nutné účast Moravanů uvádět, takže například prvně jmenovaný psal pouze o Češích a Morava se v jeho traktátu objevila jen tehdy, když přímo citoval basilejská kompaktáta.

Úmluvy mezi husity a legáty basilejského concilu nabízely celou řadu možností, jak je uchopit a popisovat. Autoři sledovaných polemik se tedy v žádném případě nesoustředili pouze na přijímání pod obojí, považované za nejpodstatnější výdobytek kompaktát. Zaměřovali se jak na historické události související s genezí kompaktátních úmluv, tak na „druhý život“ kompaktát, čili jak byly tyto dokumenty naplňovány či porušovány, jaká pozitiva či negativa českému státu přinesly, kdo by se měl podle nich řídit a podobně. Pozornost také často věnovali jiným věroučným aspektům než laickému kalichu. Názory na některé skutečnosti se přitom mohly v rámci jednoho konfesního uskupení výrazně lišit, a někdy tak mohl mít utrakvista svým pohledem na kompaktáta blíže k představiteli katolictví než ke svým souvěrcům. Kompaktátní polemiky patnáctého století nám tak ukazují nejen převládající vliv kompaktát na dění v českých zemích,³²⁷ ale také nás upozorňují, že neexistovalo nic takového, co bychom mohli nazvat jednotným katolickým nebo utrakvistickým pohledem na kompaktáta.

³²⁷ P. Čornej o kompaktátech v této souvislosti napsal: „*Mimořádně závažný dokument byl (...) středobodem českého náboženského a politického života až do roku 1567. S jistou nadsázkou lze proto říci, že se v české historii porevolučního období veškeré veřejné dění točí kolem kompaktát...*“ Viz *Velké dějiny zemí koruny české, VI (1437–1526)*, s. 12. To samozřejmě neznamená, že by kompaktáta nemohla v jistých ohledech na svém významu ztratit již v 15. století. K tomu srov. názor F. Šmahela, že „*uzavřením náboženského smíru (kutnohorský mír r. 1485 – pozn. A. P.) jako by kompaktáta ustoupila ve státně politické zájmové oblasti vysokého panstva do pozadí.*“ Viz *Osudy listin basilejských kompaktát*, s. 129.

Seznam použité literatury a pramenů

A. Prameny nevydané

NKČR, ORST, rukopis XI.C.8

KNMP, tisk 25 F 1

B. Prameny vydané

Archiv český, čili Staré písemné památky české i moravské: z archivův domácích i cizích. Díl třetí, ed. F. Palacký, Praha 1844

Archiv český, čili Staré písemné památky české i moravské: sebrané z archivův domácích i cizích. Díl VIII., ed. J. Kalousek, Praha 1888

Akty Jednoty bratrské. Sv. II., ed. J. Bidlo, Brno 1923

Hilaria Litoměřického List králi Jiřímu z Poděbrad, ed. A. Podlaha, Praha 1931

Hilaria Litoměřického Traktát k panu Janovi z Roženberka, ed. Z. Tobolka, Praha 1898

Hádání o kompaktátech, ed. A. Císařová–Kolářová, doslov F. M. Bartoš, Praha 1953

Jana z Rabštejna Dialogus, ed. B. Ryba, Praha 1946

Manuál M. Václava Korandy, ed. J. Truhlář, Praha 1888

Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti. Tomus primus, ed. F. Palacký – E. Birk, Vídeň 1857

Monumenta conciliorum generalium seculi decimi quinti. Tomus secundus, ed. E. Birk, Vídeň 1873

Poselství ducha: latinská próza českých humanistů, ed. D. Martínková, Praha 1975

Traktát o nejsvětějším přijímání lidu obecného pod jednou způsobou, ed. A. Podlaha, Praha 1905

Výbor z české literatury doby husitské II, ed. B. Havránek, J. Hrabák, J. Daňhelka a kol., Praha 1964.

Život kněží táborských, ed. J. Boubín, Příbram 2000

C. Odborná literatura

BARTOŠ, František Michálek: *Cusanus and the Hussite bishop M. Lupáč*, CV 5, 1962, s. 35–46

BARTOŠ, František Michálek: *České dějiny. Díl II, Husitská revoluce II. Vláda bratrstev a její pád 1426–1437*, Praha 1966

- BARTOŠ, František Michálek: *Jihlavská kompaktáta: k 500. výročí dne 5. července 1436*, Praha 1936
- BARTOŠ, F. M.: *Literární činnost M. Jana Rokycany, M. Jana Příbrama, M. Petra Payna*, Praha 1928
- BARTOŠ, František Michálek: *Martin Lupáč a jeho spisovatelské dílo*, RS 7, Praha 1939, s. 115–140
- ČELAKOVSKÝ, Jaroslav: *Traktát podkomořího Vaňka Valečovského proti panování kněžstva*, VKČSN 1881, č. 36, s. 325–45
- ČORNEJ, Petr: *Velké dějiny zemí Koruny české, V (1402–1437)*, Praha – Litomyšl 2000
- ČORNEJ, Petr – BARTLOVÁ, Milena: *Velké dějiny zemí Koruny české, VI (1437–1526)*, Praha – Litomyšl 2007
- ERŠIL, Jaroslav: *České stavovství a pohusitský katolicismus*, Folia historica Bohemica 6, 1984, s. 99–106
- FIKRLÉ, Jaroslav: *M. Jan Papoušek ze Soběslavi*, in: OSN XIX, 1902, s. 187
- HEJNIC, Josef – POLÍVKA, Miloslav: *Plzeň v husitské revoluci: Hilaria Litoměřického „Historie města Plzně“, její edice a historický rozbor*, Praha 1987
- HÖFLER, Konstantin: *Die Geschichtsschreiber der hussitischen Bewegung III*, Vídeň 1866
- HORNÍČKOVÁ, Kateřina: *Memory, Politics and Holy Relics: Catholic Tactics amidst the Bohemian Reformation*, BRRP 8, 2011, s. 135–144
- JORDAN, Max: *Das Königthum Georg's von Podebrad: ein Beitrag zur Geschichte der Entwicklung gegenüber der katholischen Kirche*, Lipsko 1861
- KALINA, Tomáš: *Hilarius Litoměřický*, ČČH 5, 1899, č. 5, s. 311–321
- KALIVODA, Robert: *Husitská epocha a J. A. Komenský*, Praha 1992
- KEJŘ, Jiří: *Husité*, Praha 1984
- KROFTA, Kamil: *O spisech Václava Korandy mladšího z Nové Plzně*, LF XXXIX, 1912, s. 122–138, s. 215–232
- LANCINGER, Luboš.: *Čtyři artikuly pražské a podíl univ. mistrů na jejich vývoji*, AUC–HUCP 3/2, 1961, s. 3–61
- MACEK, Josef: *Husitské revoluční hnutí*, Praha 1953
- MACEK, Josef: *Král Jiří a Francie v letech 1466–1468*, ČSČH XV, 1967, č. 4, s. 497–534
- MACEK, Josef: *Osudy basilejských kompaktát v jagellonském věku*, in: Jihlava a Basilejská kompaktáta, Jihlava 1992, s. 193–202
- MACEK, Josef: *Víra a zbožnost jagellonského věku*, Praha 2001
- MOLNÁR, Amadeo: *Modus disputandi pro fide*, FHB 4, 1982, s. 161–177

- MOSZKAL, Krzysztof: *Husův traktát De ecclesia*, in: Jan Hus na přelomu tisíciletí: mezinárodní rozprava o českém reformátoru 15. století a o jeho recepci na prahu třetího milénia, Ústí nad Labem 2001, s. 113–127
- PROKEŠ, Jaroslav: *M. Prokop z Plzně: příspěvek k vývoji konservativní strany husitské*, Praha 1927
- REJCHRTOVÁ, Noemi: *Administrátor Václav Koranda O lichvě*, Příspěvky k dějinám utrakvismu, ARBI I, Praha 1978, s. 129 – 152
- SEDLÁK, Jan: *M. Jan Hus*, Praha 1915
- SMOLUCHA, Janusz: *Polityka Kurii Rzymskiej za pontyfikatu Piusa II (1458–1464) wobec Czech i krajów sasiednich*, Krakov 2008.
- SPUNAR, Pavel.: *Literární pozůstalost M. Jana Papouška ze Soběslavi*, LF CXXV, 2002, č. 3–4, s. 253–257
- SKÝBOVÁ, Anna: *Česká šlechta a jednání o povolení kompaktát r. 1525*, AUC–Philosophica et historica 1, 1976, Studia historica XIV, s 81–112
- ŠMAHEL, František: *Basilejská kompaktáta, jejich zpísemnění a ratifikace*, SMB 1, 2009, s. 187–229
- ŠMAHEL, František: *Dějiny Tábora I – 2 (do roku 1452)*, České Budějovice 1990
- ŠMAHEL, František: *Epilog jedné kauzy. Osudy listin basilejských kompaktát*, in: Zrození mýtu. Dva životy husitské epochy. Praha a Litomyšl, 2001, s. 121–139
- ŠMAHEL, František: *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001
- ŠMAHEL, František: *Basilejská kompaktáta*, Praha 2011
- URBÁNEK, Rudolf: *České dějiny. Díl III, Věk poděbradský I*, Praha 1915
- URBÁNEK, Rudolf: *České dějiny. Díl III, Věk poděbradský III*, Praha 1930
- URBÁNEK, Rudolf: *České dějiny. Díl III, Věk poděbradský IV*, Praha 1962
- URBÁNEK, Rudolf: *Tři Janové z Rabštejna*, SF XI, 1939, s. 199–238
- VLČEK, Jaroslav: *Dějiny české literatury I*, Praha 1960